

PROLETAARNE REWOLUTSIOON EESTIS

Hariteet

2826

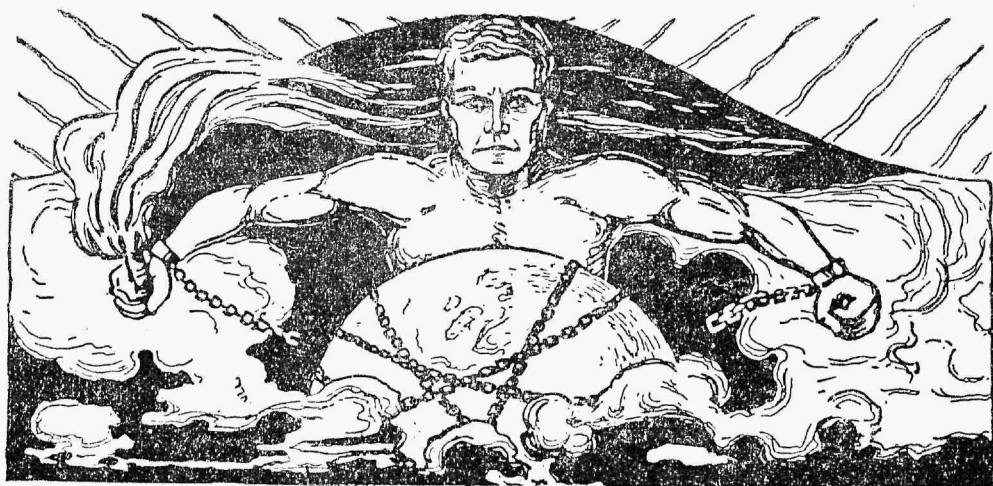
End. Tartu polgu luurajad, kes hiljem Tscherwoni kasakate diwiisi
üle läksiwad.

Kominterni Eesti seksiooni kirjastus, Leningrad

Wastutaw toimetaja Aleksander Waltin

S I S U K O R D

	Lhk.
Eesti sotsialistlikuks nõukogude wabariigiks kuulutamine	1
Eesti Tööraha Kommuuna Walitsuse Manifest	1
Klassisõda Eestis 1917—1919:	
Eesti punasekaardi esimesed ohwrid klassisõjas Eestimaal 1917-18	4
Meie sõjalised wead wõitlustes Narwa all 1918-19. a. talwel	8
1. Narwa wõtmine 28. now. 1918	8
2. Narwa kaotamine 18. jaan. 1919	14
Wiljandi polgust eraldatud wäesalk Tartus	19
Saksa okupatsioon:	
Partei dokumente Saksa okupatsiooni ajast	20
Eesti iseseiswus ja Saksa okupatsioon	29
1917. aasta Eestis:	
Weebuarirewolutsioon ja järgnew ajajärk Tartus. (Lõpp.)	40
Tartu nõukogu edaspidine kujunemine	40
Kodanlus „ihkab“ oma sõjawäge	41
„Eesti sõjameeste liit“	42
Toitlusekitsikus kaswab	43
Tööliste majanduslised nõudmised	44
Liikumine maatööraha hulgas	44
Pööre Tartu üldnõukogus	46
Enamlaste parteiorganisatsioon suwel ja sügisel	46
Linnawolikogu walimised	47
Tartu Eesti tagawarapataljon	47
Lõpumärkus	48

Eesti sotsialistlikuks nõukogude wabariigiks kuulutamine.

Riigiraamatuko

Eesti Rewolutsiooniline Komitee otsustas 29. nowembril 1918. aastal:

Eestit sotsialistlikuks nõukogude wabariigiks kuulutada.

Ametlik wabariigi nimetus on:

Eesti Tööraha Kommuun, mille ülemaks walitsuseasutuseks Nõukogu on.

Nõukogu seisab koos: esimees Jaan Anwelt, kes ühtlasi Eesti sõjawäeasju juhatab; rahwamajanduse juhataja Hans Pöögelman, ariduse juhataja Artur Wallner, rahwuswahelise ühenduse juhataja Johannes Mägi, Nõukogu asjaajaja Johannes Käspert.

Kõik Eesti Rewolutsioonilise Komitee asjad lähewad Eesti Tööraha Kommuuna Nõukogu kätte.

Eesti Rewolutsioonilise Komitee nimel:

J. Ikmelt, J. Kasemets.

Kõigi maade töölised, ühinegem!

Eesti Tööraha Kommuuna Walitsuse MANIFEST.

Kõigele Eesti linna- ja maa-töörahwale.

Rewolutsioonilise Eesti tööraha, rewolutsioonilise Eesti punase sõjawäe nimel.

Eesti Tööraha Kommuuna Walitsus tunnistab „Eesti ajutise walitsuse“ tühjaks ja kuulutab Eestis tööraha nõukogude walitsuse uueste jousse.

Seltsilised töölised!

Rahwuswahelise proletaarlise rewolutsiooni käigus on silmapiik kätte jõudnud, kus Eesti töörahas oma saatuse määramise enese kätte wõtab. Langewad ahelad, mis Saksa saagiahne imperialism ühes werejanuliste Balti parunite ja Eesti walgekaartlastega ta kätte ümber needis, et teda lühikese waba-

duseaja järele uueste orjaikkese suruda. Lõppemas on see werepulg, see laastamine, mida rahwa kurnajad üheksa kuu jooksul Eesti proletariaadi kallal toime panid.

Raske oli see Eesti töölisteklasi surweaeg, kus kõik ta rewolutsioonilise wõitluse wili ära äwitati; kus maa mõisnikkudele, pangad, wabrikud ja muud ettewõtted kapitalistidele tagasi anti; kus tööliste organisatsioonid ära äwitati ja tööliste wõitlus werise wägiwallaga maha suruti; kus kodanlus õiskel oma wõidu pidu pühitses.

Kuid Eesti proletariaat ei kaotanud julgust ega lootust. Ta organiseeris oma jõudu Eestis ja walmistas ennast wõitlusele wäljaspool Eestit Wenemaa nõukogude wabariigi wabal pinnal. Ta ootas silmapilku, kus ta uueste Eesti wabastamiseks wõitlusesse wõib astuda.

See silmapilk jõudis kätte, kui rewolutsioon Saksamaal imperialismi wõimu murdis ja wägiwallawalitsuse trooni purustas. See wõttis seljatoe rahwa rõhujate walitsuselt ka Eestis.

Nüüd, kus töörahwas Austrias, Bulgarias, Saksamaal oma nõukogusid asutab, oli aeg tulnud, kus ka Eesti proletariaat oma nõukogude uueste elussekutsumisele wõis asuda.

Oma wõitlusewäe lipukandja, kommunistilise partei Eesti osakondade Keskkomitee ümber kogudes, löi ta Eesti Rewolutsioonikomitee, kelle juhatusel ta wabadusewõitlust algas oma kodanliste kurnajate ja Saksa imperialistiliste jätiste wastu, kes endid Eesti kodanlusele timukatõöks olid ära müünud.

Eesti Rewolutsioonikomitee nimel, kes meid rewolutsiooniliste töörahwa ulkade wolitusel Eesti töörahwa walitsuse liikmeteks määras, teatame meie kõigele Eesti töörahwale:

1. „Eesti ajutine walitsus“, kõik tema agendid ja toetajad, kõik mõisnikud ja pastorid, kelle kuritegelised käed Eesti töörahwa werest nõretawad, on wäljaspool seadust ja linnupriid.
2. Igaüks, kes „Eesti ajutise walitsuse“ wõi tema agentide käskude täitmist nõuab, tuleb samas paigas maha lasta.
3. Kõik seadused, määrused, lepingud ja korraldused, mis „Eesti ajutise walitsuse“ wõi tema agentide poolt wälja antud, on tühjaks tunnistatud ja nende täitmine keelatud.
4. Kõik dekreedid, mis nõukogude walitsuse poolt enne seda wälja anti, kui Saksa sõjawäed Eesti oma alla wõtsid, tulewad makswateks lugeda ja neid täpisealt täita.
5. Astutakse kõige kiiremaid sammusid, et teiste nõukogude maadega ainevahetus lähemal ajal ära korraldada.
6. Wõetakse kõige kiiremad ja armueitmata abinõud tarwitusele, et iga-sugust spekulatsioonid ära kaotada.

Nilpea kui kontrewolutsioonilised salgad Eestis on ära äwitatud ja kõigis maaosades töörahwa nõukogud asutatud, kutsub Kommuuna Walitsus töörahwa nõukogude kongressi kokku, et sellele oma tegewusest aruannet ette kanda ja kõike wõimu Eestis tema kätte anda.

Seltsilised töölised, maatainimesed, punasesõjawäelased, kõik töörahwas Eesti linnades, alewites, külades ja mõisates! Teie ise olete nüüd oma wabaduse ja ea käekäigu sepad! Ainult teie ise suudate nõukogude wabariigi Eestis kindlustada, töörahwa isamaad oma weriwaenlastest ära puhastada ja teda nende kallaletungimise eest kaitsta.

Kodanlus, kes ambaid kiristades meeletus wihas sammsammult töörahwa ulkade püssitikkude eest taganema peab, ei kaota weel wiimast lootust, et ta jälle oma õigused tagasi saab ja uueste töörahwa turjale suudab ronida. Ta mõtleb weel sadanded ja tuhanded plaanid ja kawatsused wälja, et kommunistlist rewolutsiooni ära kägistada ja oma werist rusikat Eestis maksma panna.

Saksa imperialism on Saksamaa töörahwa rewolutsioonis surmaoobi saanud; ta waagub oma wiimast inge sotsiaal-äraandjate Scheidemannide kilbi taga. Sellepärast pöörab Eesti kodanlus, ühes Balti parunitega, kes üheksa kuud tagasi Saksa wägesid lillede ja muusikaga wastu wõttis, nende juhatuses ees lõmitas ja Wilhelmi kindralite abil Eestile „korda“ soetas, Saksamaale selga ja nurub abi Inglismaa, Prantsusmaa ja teiste liidulaste käest. Eesti kodanlus palub wäikesele Eesti rahwale õigusi riigilt, mille raudse ikke all Iirimaa, sadade miljonite elanikkudega India ja ulk asumaid ägab! Pätsi ja Poska walitsus tahab Eestit õnnelikuks teha riikide abil, kes igalt poolt wabale Wenemaale kallale tungiwad, töölisi ja kehwe talupoegi maha lasewad ja kapitalistidele ning mõisnikkudele nende õigused tagasi kingiwad.

Iga Eesti tööline saab aru, et „Eesti ajutine walitsus“ mitte laiade töörahwa ulkade wabaduste ja õiguste pärast Inglise imperialistide ukseläwesid ei talla, waid et ta wõeraste püssitikkude abil seda alal oida püüab, mis Eesti töörahwas tema käest ära kisub. Pätsi ja Poska walitsus loodab Inglismaalt Saksa wägede asemele, kes nüüd korratult punase sõjawäe eest põgenewad, uusi okupatsiooni wägesid saada, kes Eestis seda kordaksid, millega Kirbachid läinud märtsikuul toime said.

Aga Eesti walgekaart petab ennast asjata lootustega. Raudse, kindla, paratamata käiguga kaswab üleilmne rewolutsioon. Troonid wabisewad, kõiguwad ja langewad, kroonid lendawad. Kapitalism puruneb, töörahwas sirutab igal pool oma wõimsa käe wõimu järele wälja, et kurnajate riigi waremetel sotsialistlist korda üles ehitada. Pole kaugel silmapilk, mil Inglise, Prantsuse, Amerika ja teiste maade imperialism puruks wariseb ja sealsed töölised meile oma wennaskäe wastu sirutawad.

Seltsilised! Wiimne wõitlus on ees. Wõit on meie päralt. Selleks kõik üles. Kõik sõjariistad kätte. Kõik punasesse sõjawäkke.

Edasi lõpuliku wõidu nimel.

Eesti Tööraha Kommuuna Nõukogu: J. Anwelt,
Joh. Mägi,
H. Pöögelmann,
A. Wallner.

Narwas, 29. now. 1918. a.

KLASSISÕDA EESTIS 1917-1919

Eesti punasekaardi esimesed ohwrid klassisõjas Eestimaal 1917-18

„Langen mina, jatkawad teised wõitlust edasi!“

Mihkel Aitsam

Oktoobripööre sündis Eestis ilma kodanluse suurema wastupanekuta Kodanlus tundis enese nõrga olewat organiseeritult vastu panema ja oli osalt arwamisel, et enamlaste wõim ikkagi kaua ei püsi. Tõsisemat wastupanekut awaldasid mõisnikud, kui neilt mõisaid hakati ära wõtma. Sellepärast pöörasid wallanõukogud tihti Eestimaal tööliste punasekaardi keskkomitee poole ja palusid sealt omale toetust.

Detsembri algul saadeti Tallinnast parkümmend sõjariistus salka wälja, kes osalt töölistest punasekaardlastest, osalt Eesti polgu rewolutsioonilikumatest soldatitest olid kokku seatud ja kel ülesandeks oli töörahwale maal mõisate ülewõtmisel abiks olla, kus seda tarwis pidi tulema.

Igal salgal oli kaasas „mõisate ülewõtmise instruktor“, s.o. soldat wõi tööline, kes maaelu hästi tundis ja kes enne Toompeal sellekohase lühikese ettewalmistusekursuse oli läbi teinud.

Teiste hulgas saadeti puhkepäewal 10. detsembril Tallinnast wälja 12-meeline punawäelaste salk, kellele hiljem weel 9 punawäelast sm. M. Aitsami juhatusel lisaks anti ja kellele ülesandeks oli tehtud aidata Püssi mõisat üle wõtta ja seal mõnda 1905. a. „tegelast“ wangistada.

Püssi mõisas wangistati Erra mõisa omanik parun Erich Kursel, Püssi mõisa walitseja endine pristaw Walden ja üks Lüganuse walla taluperemees Normak, kel 1905. aastast pidi „pattusid“ turjal olema.

„Wangikambriks“ oli mõisawalitseja Waldeni elutuba, kus ka wahilolewad punasekaardlased asusid. Wangikambri ja kõrwalolewa ruumi wahel oli uks, mis aga lukus hoiti,

Esmaspäewa õhtu, 11. det., umbes kella 8 ajal kuuldus korraga koputamist lukusolewale uksele. Walden näis nagu erutatud olewat ja käskis ukse lahti teha. Paha aimamata awas sm. Aitsam ukse. Otsekohe kostsid wäljast püssipaugud. Sm. Aitsam langes, neljast kuulist tabatud, kohe surnult uksele maha. Haawata sai ka parun Kursel, muidugi küll eksikombel. Walden oli laskmise ajal pikali sohwal, üks kuul lendas temast üle ja haawas raskesti sm. Jüri Kalmust, kes hiljem suri. Sm. Rudolf Imberg oli teises toas sohwa peal pikali; kuul tungis seinast läbi ja tappis sm. Imbergi. Peale selle sai raskesti haawata weel sm. Soowares, kel 4 kuuli puusa ja üks jalga oli tunginud.

Punasekaardlased olid esimeste paugude ajal laua ümber istunud. Üks kuul purustas laual weekarawini, mille laialipaisatud killud sm. Lausi ja teisi riiwasid. Punasekaardlased haarasid kohe sõjariistad; nende ja mõrtsukate wahel algas wäljas maja ees tulewahetus, mis minutit wiis wältas. Kui see waikis ja mõrtsukad olid tagasi löödud, leiti kallal tungimise kohal järgmine pilt: sm. Mihkel Aitsam oli uksele were sees selili maas, teised mõrtsukate ohwrid olid toas.

Nagu uurimine pärast selgeks tegi, olid laskmisest osa wõtnud: ohwitser Karl Löwis of Menar, Erra mõisa omanik parun Aleksander Kursel, parun Oskar Kursel, Erra mõisa kärner Otto Aal, Erra metsawahi kaswandik Johannes Seil (19 a.) ja Eesti polgu 10. roodu 9 soldatit: Aleksander Karul, Rudolf Laur, Joosep Rosin, Kustaw Muuk, Heinrich Wetter, Paul Lutsow, Jaan Leppik, Arnold Müürisepp, Karl Kindus. Peale selle wõtsid laskmisest osa Kurselite juures wõõrsil olnud kaks von Dehni,

kes Eesti polgu soldatite seas olid ässitusetööd teinud ja neid mõrtsukatööle meelitanud. Arwatakse et ka Erra mõisa kutsar laskjate hulgas olewat olnud.

13. detsembril toodi langenud seltsimeeste surnukehad punasekaardlastest auwahtide saatel Tallinna ja asetati priihospidali surnukambrisse. Matused määrati 22. detsembri peale.

Sama päewa, s.o. 13. dets. õhtu saadeti Tallinnast Eestimaa töörahwa nõukogu täidesaatwa komitee otsusel tugew wäesalk — madruseid, jalawäge, punasekaardlasi — kuulipildujatega tapakohale, et wangistada neid mõrtsukaid, kes Püssi mõisas jultunult ja äraandlikult meie kolm paremat seltsimeest: Mihkel Aitsami, Jüri Kalmuse ja Rudolf Imbergi olid tapnud.

Wäljasaadetud wäesalk wangistas Erra mõisa kärneri Aalu, metsawahi kaswandiku Seili ja nimetatud 9 soldatit Eesti polgust. Teised laskjad, parunite pere, kelle algatusel ja eestwõttel werepulum Püssis oli toime pandud, olid kohe peale mõrtsukatöö kordasaatmist sõiduriistadega, mis neil juba enne walmis olnud seatud, ära sõitnud, ja neid ei läinudki korda kinni wõtta.

See mõrtsukatöö oli esimene awalik wennastamine Saksa parunite ja Eesti kodanluse wahel.

Tallinnas asuwad rewolutsioonilised Eesti soldatid olid selle jäleda sündmuse üle sedawõrd äritatud ja wihased, et nad tribunaalilt, kes mõrtsukatööd uuris ja süüdlaste üle pidi kohut mõistma, järelijätmataalt kaassüüdlaste Eesti polgu soldatite wäljaandmist nõudsid — nemad ise tahtwat mõrtsukate üle kohaselt kohut mõista. Alles pikkade seletuste abil läks töörahwawalitsusel korda soldatite ärewat meeoleu waigistada.

22. detsembril ruttas terve Tallinna töörahwas wälja et oma langenuid seltsimehi wiimsele puhkusele saata. Ükski wabrik, ükski tehas, ükski töökoda sel päewal ei töötanud, kõik ärid olid kinni, samuti seisis töö kontorites, kantseleides, koolides. Parunid Toompeal olid piiritus ärewuses ja hirmul.

Leinarong hakkas liikuma Tornimäelt kell 11 hommiku. Teda saatsid punase-

kaardiwäelased, omaksed, enamlaste partei komitee ja tööliste ja soldatite saadikute nõukogu täidesaatwa komitee ja nõukogu liikmed. Kirikuaia uulitsat pidi alla liikus rong, läbi Liwalaja, Tatarski ja Jaani uulitsa, kus nendega Wana Pordu töölisid ühinesid, Töölistemaja ette; siit lühikese seisaku järel Jaani uulitsat pidi alla, Wene turult läbi, kus teised wabrikutööliste rongid nendega ühinesid, samuti sõjawägede osad; siit edasi liikus leinarong oma täies suuruses Narwa maanteed pidi „Russalka“ mälestusesambani ja sealt Kadriorgu ühise wennashauani.

Tallinna punasekaardiwäe kogupaukude kaja järel sängitati langenud seltsimeeste põrm maapõue. Haua peeti hulk kõnesid, mis kõik sündinud mõrtsukatööd kui alatut tagantselja tapmist iseloomustasid, kui wiletsat ja jõuetut katset proletariaadi wõidurikast wabastamisewõitlust kinni pidada, ja kinnitasid, et seda wõitlust seda hoogsamini, seda ennastsalgawamalt tuleb edasi wõidelda — kuni wõidurikka lõpuni, kuni kodanluse ja parunite wõimu lõpuliku purustamiseni. Muu seas tähendas oma kõnes sm. W. Kingissepp:

„Ahelad pudenewad, järk-järgult wabaneb rahwas. Kahwatud koidukiired muutuwad mõõtmata walguseallikaks; peagi särab uus päike läbi werise udu, õõ taganeb päewa eest, rahwas saab wabaks. Waba rahwas hüüab järele teile, langenud seltsimehed: Meie peame meeles teie wiimseid sõnu, meie ei taha weel surra waid wõidelda. Meie tahame elada oma waenlastele hirmuks ja kaastlastele õnnistuseks. Ehitame langenud seltsimeeste hauale elawa ausamba — töörahwa nõukogude wabariigi. Heidame endist kõik selle külmuse, millega meie seda alatut orjajakt siamaani oleme kannud, saagem kord kuumaks, kirglisteks wõitlejateks — wõidame wõi sureme! Aga alatut orjust kannatada meie kauem ei suuda, ei taha. Nii täidame oma langenud seltsimeeste soowi. Nii pühitseme nende mälestust...“

Matusepäewaks oli Wenemaa S.-D. T.P. Tallinna komitee ühes punase kaar-

diwäe keskkomiteega järgmise üleskutse-
lendlehe wälja annud:

„Seltsilised!

Meie seisame töörahwa rewolutsioonis
surmasaanud ohwrite haudade ees. 11.
detsembril s.a. langesid kolm meie seltsi-
meest Püssi mõisas alatu mõrtsukatöö
ohwriks:

Mihkel Aitsam,
Tallinna tööliste ja sõjawäelaste saadi-
kute nõukogu liige, Weliselt pärit.

Rudolf Imberg,
Tallinna Wana Pordu tööline, ja

Jüri Kalmus,
„Dwigateli“ wabriku tööline, Wigalast
pärit.

Need seltsimehed läksid maale, et
seal abiks olla oma seltsilistel täidesaat-
mas seda suurt igatsust, mis kaua ja
wisalt rahwa hinge täitnud ja mille täi-
dumise lootusel rahwas aastasajad rasket
orjaiket kannud. Nüüd, kus ta kauase
wõitlemise järel selle igatsuse täidesaat-
misele asus ja maad rahwa orjastajatelt
tagasi wõtma hakkas, tabas selle juures
meie seltsimehi mõrtsukalik käsi.

Ilma mingi kokkupõrkamiseta lõpe-
tasid nad mõisas töörahwa kontrolli
sisseseadmise; ilma mingit paha aima-
mata läksid nad puhkusele. Seal, salaja,
õöpimeduse kätte all, hiilisid nende ala-
tud mõrtsukad ligi, nõudsid argliku ko-
putamisega sisselaskmist ja awasid tule-
andmise, niipea kui neile uks lahti tehti.
Kes wastu panna katsus, langes nurga
tagant waritsewa kuuli ohwriks. See ei
olnud wõitlus, see oli jälk, inetu mõrt-
sukatöö...

Seltsilised! Nii töötawad meie was-
tased. Teadku kõik töörahwas linnas
ja maal, kõik töölistel ja sõjawäelased,
kõik, kellele rahwa püüded ja igatsused
kallid, et see käsi, kes neid mõrtsukaid
juhtis, aastasajad meie rahwast weriselt
on kurnanud ja rõhunud, were ja tulega
rahwa wabaduse kaitsjaid maha surunud.
Selle klassi poliitika, kust mõrtsukatöö
juhitud pärit, on alati rahwa rõhumise ja
tapmise poliitika olnud.

Surma ja wägiwallaga riisusid nad
m a a r a h w a l t ä r a , w ä g i w a l l a j a o r j a -

ahelatega hoidsid nad seda aastasajad
oma küüntes. Nüüd, kus töörahwa re-
wolutsioon need ahelad purustanud, kus
rahwas oma kallimat wara — maad —
tagasi nõudma läheb, katsuwad nad
jällegi mõrtsukatööga seda takistada.
Nende täitmata werejanu igatseb uusi
werejasid; nad unistawad weresaunast,
nagu 1905. aastal, nad soowiwad wõlla-
sambaid ja tapakirweid, et rahwa were-
aurus wabadusepüüdeid lämmatada. Üksi-
kult, mõrtsukaliselt tahawad nad ees-
rinnas wõitlejaid ära häwitada, et hiljem
awalikult maad werega üle ujutada.

Seltsilised! Seda ei tohi sündida!
Küllalt sellest werest, mis woolanud!
Küllalt sellest orjusest, mis meie kannat-
anud! Küllalt külmusest, millega meie
oma saatust kannud! Nüüd olgu sellel
lõpp!...

Rewolutsiooniline rahwas ei ihka
werd. Ta ei tasu wanu pattusid. Kui
aga rewolutsiooni wõitluses ta pühamate
soowide täidewiimist takistatakse, kui ta
kallal mõrtsukatööd tehakse, mille ohwri-
d meie täna mulda asetame, siis oleme
meiegi armutatud, siis astume meie ha-
lastamata waljusega wastu. Meie ei
kahetse siis ohwrid, sest meie teame,
et nad parema tulewiku eest langewad.

Meie eesmärk — maa rahwale,
w a b a d u s k ö i g i l e ! — sunnib meid
wõitlema. Kadu kõigile, kes julgewad
rahwa tahtmise wastu panna! Werine
sündmus Püssis näitab, kelle poolt meid
hädaoht ähwardab.

Maha werine mõrtsukatöö!

Maha weretöö toimepanijad!

Needus mõrtsukatele ja rahwarõhu-
jatele!

Igawene mälestus langenutele!

Punase kaardiwäe keskkomitee.

Wenemaa S.-D.T.P. Tallinna komitee.

Tööliste ja sõjawäelaste saadikute nõu-
kogu Täidesaatew komitee.

* * *

Püssi mõrtsukatöö oli esimene Eesti
kodaanluse werine harjutus. See oli
proowikatse. Püssi mõrtsukatöö ei olnud
lihtne tapmine. See oli Eesti tõusukute
esimene proowiharjutus ja sissejuhatus
1918. a. weebruari „iseseiswuse“-näda-
lale.

Tõnissonlaste „sõjariistus ülesastumine“ 22. novembril 1917. a. Tartus, kus sini-must-walge kalts raatuse torni winnati; Püssi mõrtsukatöö; Wiljandi ratsapolk ja Märjamaa walgekaart — need olid esimesed sawiplonnid, millest 1918. weebuaris Eesti „iseseiswa wabariigi“ aluspõhi kokku pätserdati.

Püssi mõisa mõrtsukatöö oli esimene selles weriste sündmuste reas, kus Eesti kodanlus neil wõitlusepäiwil oma hallparunistest elementidest ihukaitsewäe näol, kes Eesti polkudesse oli kokku koondatud, ja seal polgu töölistest-osa määndada ja töörahwa wägistamisele wedada püüdis, parunitega ühises wäerinnas töörahwa walitsuse, proletariaadi wõimu wastu wälja astus. Toome siin sellest paar näidet.

13. dets. sõitis 6 punasekaardiwäelast Tallinnast Türi kihelkonda, kus nad Laupa mõisa korterisse jäid. Walitseja juhatas nad ööseks kütmata ruumi, mis otse wäljaskäigukoha kõrwal seisis ja kus selle tagajärjel õhk otse wõimata raske ja lämmataw oli. Alles mitmekordse nõudmise peale awati neile wiimaks üks „härrastetuba“. Teisel hommikul tulid sinna mõned tööliselised, kellega mõisa ülewõtmise küsimuse üle aru peeti. Kui tööliselised olid lahkunud, tuli walitseja tupp ja hakkas punasekaardiwäelastele etteheiteid tegema, miks nad „wõõraid“ olid sisse lasknud, ja nõudis, et nad mõisast lahkuksid. Seda nõudmist punasekaardlased muidugi ei täitnud. Walitseja läks minema. Kui ta mõne aja pärast tagasi tuli, oli tal kaasas trobikond Eesti polgu soldatisi ja eraisikuid, kes punasekaardiwäelasi mõrtsukateks sõimasisid ja uuesti nõudsid, et nad mõisast ära läheksid. Kuna nõudjate jõud nüüd märksalt tugewam oli, ja et asjata werewalamist ära hoida, olid punasekaardlased sunnitud järele andma ja mõisast lahkuma. Teel waksali poole wõeti nad tule alla. Punasekaardlased wastasid kallaletungijatele kogupauguga, mispeale need — Eesti polgu soldatid — metsas laiali jooksid. Punasekaardlastest keegi, õnneks, haawata ega surma ei saanud. Mõrtsukaline seljatagant kallaletungimine parunite wara kaitsel ja huwides oli aga siiski toime pandud.

Teine sarnane juhtumine oli Suure-Soldino mõisas, Joala wallas, päew hiljem, s.o. 14. detsembril. Walla töörahwa nõukogu oli mõisa juba üle wõtnud ja parajasti kirjutati sellekohast akti, kui teatati, et walitseja mõisa hobustega tahtwat ära sõita. Mõned punasekaardlased läksid kohe wälja, et teada saada, milles asi seisab. Waevalt olid nad aga õue jõudnud, kui neile tuld andma hakati. Lasti mitu pauku, mis aga, õnneks, punasekaardlasi ei tabanud. Kes laskjad olid, jäi teadmatuks.

Kolmas juhtumine oli Tartumaal Tähtwera wallas, ka samal ajal.

14. detsembril tuli Tartu täidesaatawasse komiteesse teade, et Tähtwera wallas, Kulli talus, mille omanik endine von Bock oli, punasekaardlastele, kui need talus tahtsid järelewaatust toime panna, ootamatult tuld oli antud. Punasekaardiwäelastest sai otsekohe surma neli, haawata wiis seltsimeest. Tulewahtusel, mis punasekaardlaste ja kallaletungijate wahel seepeale tekkis, sai weel kohalikkudest elanikkudest kolm surma ja wiis haawata. Laskjad olid: von Bock, Wõrumaalt Koguse mõisa omaniku poeg v. Glasenapp, peale nende weel mõned teised mõisnikud ja Eesti ohwitserid. Mõrtsukatel läks kõigil korda põgeneda.

Seesuguseid juhtumisi oli Eestimaa weel mujalgi, kuid arwan, et neistki näidetest juba küllalt selge on, missugune wennalik wereside Balti parunisi ja Eesti kodanlust juba neil päiwil kontrrewolutsiooni wäerinnal ühendas.

Peab tõele au andma: Eesti kodanlus tegi Eesti töörahwa kaagitamiseks kõik, mis iganes suutis, ja kui sel siiski suuremaid tagajärgi ei olnud, siis mitte kodanluse „hea tahtmise“ puudusel, waid sellepärast, et ta löögipataljonid alles korraldamata ja harjumatud olid. Detsembris ja jaanuaris peeti harjutusi, weebuari „walgel nädalal“ anti paraad!

Eestimaa tööliste punanekaart täitis 1917—1918. a. ausalt oma rewolutsioonilist ülesannet. Nii mõnigi langes ta ridadest töörahwa wõimu kaitsmisel — wähem küll awalikus wõitluses kui nurga tagant toime pandud alatu mõrtsukatöö

ohwrina. Kuid ta oli liig suuremeelne, nagu töörahwas alati üleliig suuremeelne on — ta kinkis kõigile neile närudele, neile alatutele mõrtsukabandedele elu.

Kuid mis tegid walgekaardlased, kui nad wõimule pääsesid? Nad tasusid töörahwa suuremeelsust kõige metsikumate werepulmadega, mille jätkust ükski sulg ei suuda kirjeldada. Loodetawasti ei unusta töörahwas seda õpetundi, mis kodanlus talle endaga ümberkäimises on annud, ja ei korda tulewastes wõitlustes endiseid wigu. Tuhanded ja tuhanded kodanluse werejanu ja kätetasumise ohwrid tööliste ridadest peaksid töörahwast juba küllalt õpetanud olema klassiwõitlustes ilma armuta häwitama wastast, kelle maoseeme enne rahu ei anna, kui ta wõim ja wastupanek juurteni on purustatud.

Kuid kontrrewolutsioonilised timukad ei leppinud ainult proletariaadi elawa jõu häwitamisega. Neile ei annud tööliklassi wõitlejate surnukehadki hauas rahu: õõsi wastu 30. aprilli 1918. a. laskis Saksa imperialistide okupatsiooniwalitsus Tallinnas Püssi mõisas langenud seltsimeeste surnukehad Kadriorus salaja hauast wälja kaewata ja wargsi

sealt ära wiia, kuna haud maaga tasan-dati. Kui wõrdlemata metsikumad ja werejanulisemad, kuipalju kõlbliselt naru-semad on need „kultuurilised“ mets-lased sellest keskaja harimatust Saksa keisrist, kellele katoliku inkwisiitorid nõu andsid usupuhastaja surnukeha hauast wälja kaewata ja ära põletada, ja kes neile werejanulistele jumalasalustele was-tas: „Laske surnud puhata; mina ei wõitle mitte surnutega waid elawatega!“

Kas ei ole siis õigus sm. Kingissepal kui ta hüüdis:

Ja see armetu kildkond, kes punaste põrmugi kardab, arwab, et ta walitsuse päewad loetud pole!

Langenute, wangikodadesse heidetute, piinakongidesse weetute piina pigistused kostwad meile kustumata, olgugi tead-mata nende hauakohad, weelgi pakse-mad türmi seinad!

Rõhutute kättemaksimise tund lööbl Seltsimehed on langenud, kuid seltsi-mees Mihkel Aitsami wõitlusehüüe kõlab edasi:

„Langen mina, jatkawad teised wõit-lust edasi!“

Aleks. Jea

Kroonlinnas, 31. okt. 1928.

Meie sõjalised wead wõitlustes Narwa all 1918-19. a. talwel

1. Narwa wõtmine 28. now. 1918

Oktoobris 1918 olid meil sakslaste jõudude üle Narwa—Tallinna sihis um-bes järgmised teated:

Eelliinil:

a) Narwajõe suu ja Narwa wahe-lisel maaalal: 4 jalawäe polku, 15 patareid, 2 eskadroni, soomusrong ja mitmesugused tehnilised wäeosad.

b) Narwa linna ja Peipsi põhja-poolse kalda wahelisel maaalal — piirikaitse salk (10 rootu ja suur-tükiwägi).

Warus:

a) Walwara—Auwere ümbruses — tõesad.

b) Tapa—Rakwere sihil: 2 ratsa-polku ja 1 jalawäepolk.

d) Tallinna—Paide liinil: 3 jala-wäepolku, 3 eskadroni, 6 patareid ja 3 lennusaalka.

Kokku seega wägesid: 22 pataljoni, 25 patareid, 15 eskadroni, 4 lennu-salka — ühtekokku 25.000 meest.

Ühes sellega tulid teated, et Saksa sõjawäe meeoleolu, waatamata wäga walju distsipliini peale, äärmiselt ärew on. Tihti peale tuli juhtumisi ette, kus üksikud wäeosad, keda Prantsuse wäe-rinnale taheti saata, wastu hakkasid ja punase lipu üles tõmbasid. Samuti tuli madruste seas wastuhakkamisi ette. Teised sõjawäeosad ütlesid wastuhak-

kamise mahasurumisest lahti. Kõik ootavad rahu ja kipuvad tagasi kodumaale. Kohalikud elanikud ootavad pikkisilmi sakslaste lahkumist, on rahutud ja astuvad tihti kohaliste wõimude vastu üles.

Nõukogude Wene sõjawõimudel oli teada, et parunid ja kohalik kodanlus, seda Saksa wägede lagunemist nähes, oma tulewiku pärast hirmul olid ja poolametlikult („Bürgerwehr“ — kodanline „omakaitse“) ja poolsalaja („kaitseliit“) endile sõjariistus jõudu walmistasid, et parajal juhtumisel wõimu oma kätte haarata. Ja kuigi Saksa walitsus wõimiliselt kohaliku kodanluse sõjariistupaneku vastu oli, andis ta hiljem, nähes et seisukord tõsisemaks läheb, siiski järele ja hakkas kodanluse wustrewolutsioonilist tööd esiti tasa-pisi, pärastpoole isegi õige laialt toetama. Saksa rewolutsioonilise sõjawäe ja Eesti rewolutsioonilise töörahwa vastu polnud junkrutel muud jõudu panna ega selle ähwardawa hädaohu vastu muud abi leida kui — kohaliku kodanlusega liitu luua.

Nowembri algul puhkeb Saksamaal rewolutsioon lahti. Saksa okupantidele Eestis ja Eesti kodanlusele tuli see rewolutsioon natukene wara-wõitu — nad polnud weel tarwiliselt „walmis“. Saksa sõjawägedes luuakse soldatite nõukogud, kes nõuawad et sõjawäed kiiresti Eestist wälja wiidaks ja tagasi Saksamaale saadetak. Nõude täitmine aga wõttis aega: esiteks olid paljud soldatite nõukogud oma wähese klassiteadwuse tagajärjel weel tugewasti ohwitseride mõju all, teiseks hirmutati rewolutsioonilisi soldatisi — enamlaste „rõõwimisehimuga“. Neile kõneldi ja „seletati“ ette, et enamlased Saksa wägede teed kodumaale tahtwat kinni panna, ning kõik ära rõõwida, mis neil kaasas on, ja neid siis maha tappa.

Selle prowokatsiooniga taheti soldatitele mõju awaldada, et nad wähe-malt eslotsa mõneks ajaks paigale jääksid ja, kui tarwis, punastele wägedele vastu astuksid. Eesti kodanlusele oli seesugune poliitika wäga ja wäga meele

järele, sest ta ise oli ju sõjaliselt weel, nagu üteldakse, puru alasti. Silmapilkselt oma sõjalist jõudu organiseerida — selleks ei olnud mingit lootust, samati kui ka abi saamiseks liitriikidelt, kelle uksetaguseid Eesti kodanluse esitajad juba ligi aasta otsa tallasid. Jäi üle seega ainus päästet töotaw „strateegiline“ plaan: sakslastega, kellega kokku lepiti, ja hallparunite lõöksalkadega wõimalikult kauem punaseid Tallinnast eemal hoida ja seega aega wõita. Wihatud Saksa okupandid olid ankruks, mille külge Eesti kodanlus oma lootuse sel silmapilgul kinnitas, kui Saksa Willem troonilt paisati.

Mis tegime sel ajal meie? Seisukord oli meile enam-wähem selge. Iga minut oli kallis. Ei tohtinud mingil tingimisel lubada, et kodanlus selle töörahwa kallal, keda ilmasõda oli weristanud, Saksa okupatsioon maha röhunud ja kohalik Eesti „oma“ walgekaart wägistanud, uuesti wägiwalda oleks hakanud tarwitama, s.o. tuli teda wõimule ronimises takistada. Punawäe ees oli seega kaks ülesannet: 1) Eesti töörahwa turjale walitsema tikkuw Eesti kodanlus minema peksta ja 2) üle wabastatud Eesti ja Läti oma toetawat kätt pakkuda rewolutsioonilisele Saksa töörahwale. Nii ei olnud punawäel mitte üksi Eestimaa „puhastamise“ kitsas ülesanne täita, waid ta ees seisis suur rahwuswahelise ulatusega sõjategewus.

Sõjataktiliselt seisis see suurem ja tähtsam ülesanne kahesõnalisel juhtnõõris: kiirelt tegutsedal See ülesanne paistis, kuigi ta tähtsus õige kaugeleulataw oli, wõrdlemisi kergesti läbiwiidaw olewat, sest punawäge toetas siin terve Eesti töörahwas. Kuid kiirelt tegutsemine nõuab kahte asja: 1) head, osawat juhatust ja 2) häid, kogenud ja tulest läbikäinud wägesid. Aga ei ühte ega teist polnud meil tol ajal okupeeritud maade piiri ääres olemas. Niihästi paremad wäeosad kui ka wõitlustes kogenud juhatajad olid selajal Uuralis, Arhangelski wäerinnal ja mujal tegewuses. Punawäe kõrgem juhatus hindab seisukorda ja tunnistab

tarwilikuks Eesti punaste kütide wäeosad Eestimaa wäerinnale koondada. Kuid need wäeosad on kaugel ja laiali: Tartu polk on Murmani all, Tallinna polk ja 1. patarei Uuralis. Ainult üks Wiljandi polgu pataljon ja üks (2.) kerge patarei on Leningradis pooleldi wõitluswalmis. Seisukord aga ei anna aega oodata kuni teised wäeosad kohale jõuawad, ja juba 21. nowembril algab sõjategewus.

7-da punase armee parema wõitlustiwa operatiiwkäsus № 1, 21. XI. 1918 loeme:

„Poliitiline olukord nõuab, et meie wäed jalamaid Narwa ja Pihkwa oma alla wõtaksid.

Saadud teadete järele on sakslased ewakueerumas, kuid samal ajal organiseeritakse walgekaardlaste salku. Narwa on kõwasti kindlustatud; on olemas traattõkked elektriwooluga; positsioonidel seiswad neli patareid, helgiwiskajad, kuulipildujad.

Kästakse:

I. Jamburi salk: 46. kütipolk, Wiljandi Eesti polk, meremeeste salk, 2 patareid, 2 eskadroni, 2 soomusautot — kokku 2200 meest;

II. Oudowa salk: 3 rootu — 520 meest —

22. nowembril kell 5 hommiku üle piiri minna, Narwa ära wõtta, eelwäeosad Narwa Jõesuu—Udria—Auwere jaama—Kulgu jõe liinini edasi lükata ja raudteeliin Narwa-Gawri-lowskaja enese käes pidada.

Reserw: 54. polk, 47. polk (1 pataljon), soomusrong, 2 eskadroni — kokku 685 meest —

jääda Jamburki ja olla täielikult lahinguwalmis...

Peale Narwa wõtmist suurtükiväge mitte Narwa linna sisse wiaid waid wõtta positsioonid Narwajõe idakaldal Jamburi salga ülema näpunäidete järgi.“

Luureteated näitasid, et sakslastel Narwas wõrdlemisi tugew jõud on, millega meile wõiwad wastu panna. Sellepärast oli loomulik, et wäejuhatus wõi-

malikult rohkem wäeosasid katsus kokku saada ja üldse ettewaatlikult talitas. Kuid see „ettewaatus“ ei olnud küllalt hästi organiseeritud. Merejõududele polnud üldse mingisugust ülesannet antud, ligi weerand wäeosadest jäeti 20 kilomeetri kaugusele Jamburki reserwi (waruks). Wäeosad, mis oleks pidanud kiirelt ja aktiivselt tegutsema, juhiti ilma pikema kaalumiseta otse rindu Narwa kindlustatud positsiooni peale, s.o. traattõkete otsa ja kuulipildujate tule alla. Isegi kui see Narwa wõtmise hulljulge katse oleks õnnestanud, on küsitaw, kas see wäesalk Narwast kusagile edasi liikuda oleks suutnud, pealegi et meie punawäe juhatus, nagu operatiiwkäsust näha, selle edasiminekuga kogunisti ei kiirustanud. Oli käsk: Narwa ära wõtta, kuid Narwast mitte edasi minna. Isegi suurtükiväge üle Narwajõe wedada polnud lubatud...

Nagu teada lõppes pealetung 21. now. kaotusega. Sakslased ja walged wõitsid seega terve nädala. Mis aga kodusõja tingimistes nädala wältel wõib korda saata, seda teab iga kodusõja tegelane. Igatahes ei maganud Eestis ei puhashterd ega hallparunid seda aega mitte.

Esimene katse Narwat eesrinnast ära wõtta näitas, et sõjariistus wõitluses mitte ainult paljas jõud ei wõida waid waja on osata neid jõudusid tarwitada. 7-da armee parema tiwa operatiiwkäsus 26. XI. 1918 on see juba arwestatud. Jamburki salga koosseisu täiendatakse Tartu polgu ja Soome rooduga ja kästakse teda 27. now. päewatõusu aegu uuesti pealetungimisele minna. Kuid nüüd on juba ette nähtud täieline koostöö merewäega, kes Narwa Jõesuus dessandi maale peab saatma ja maa-wäe tegewust oma suurtükitulega toetama. (Tegelikult ei olnud, nagu teada, dessandist suurt kasu, sest ta tegutses liig „ettewaatlikult“.)

21. nowembril tehtud wiga 27. now. enam ei korratud, kuid selle eest tehti teisi wigu. Jamburki salk, kes Wiljandi polgu saatis Narwat lõuna poolt häärama, polnud eelluuret korraldanud.

Wiljandi polgul tuli läbi pehmete soode rübeleda ja ta jäi sellepärast terve ööpäewa hiljaks. Sellega jäi terve operatsioon jällegi ühe päewa hiljemaks!

Wiljandi polgu wahwad punased kütid marsiwad, kuulipildujaid turjal tassides, poolkülmand soodest läbi, nii et jalad werised. Manöower õnnestub suurepäraliselt, kuid eelluure puudumise tagajärjel ja sellepärast et maastiku soodsusi ei kasutatud, sattub polk samati kui 46. polk 21. now., kuulipildujate ja suurtükitele alla. Wahe seisis ainult selles, et distsipliinikindel ja wahwa Wiljandi polk mitte laiali ei jookse waid rasketest kaotustest hoolimata oma ülesande lõpule wiib. Narwa on siiski wõetud.

28. XI. 1918 kell 11,45 õhtul ilmub uus operatiivkäsk — № 3. Sealt loeme:

„28. now. peale lahingut, kell 18,00, laskis waenlane raudteesilla õhku, pani puusilla põlema ja läks Narwa linnast wälja.

Kell 21,15 waldas Tartu polk Iwani-poolse eeslinna osa.

Kästakse:

Jamburgi salga ülemat otsekohe abinõud sildade parandamiseks tarwitusele wõtta, et teisele poole kaldale pääseda ja muu linnaosa oma kätte wõtta.

Peale Narwa waldamist saata ligidane walwe Siwerskaja—Orehowi mõisa—Ekkeküla ja linawabriku liinile.

Kella 18-ks 29. now. saata ratsawalwe Auwere jaama—Narwajõe liinile, kaitstes enda pahemat tiiwa Pjāta ja Pljussa jõgede ülemineku kohast, ja luua side dessandiga Jõesuu all.“

Nagu sellest käsust näha, pole diwiisi juhatusel (7-da armee parema tiiwa juhtimine oli 6-da kütidiwiisi ülema käes) sugugi kiiret. Peale rasket tööd peab puhkama — seda teeb ka diwiisi juhatus. Isegi ratsaluuret ei saadeta wälja. Kedagi ei huwita, kus waenlane on ja kuipalju teda on. Alles

järgmiseks õhtuks kästakse ratsawalwe osad liini oma alla wõtta, mis kilomeetrit 10—15 Narwast eemal. Hea wäeosa oleks aga julgesti ilma iseäraliste raskusteta 29. now. õhtuks kõige oma peajõududega Waiwara alla wõinud jõuda. Nagu teada, plagasid walged tulise jalu Tallinna poole, ja punastel oleks teel õige wähe tulnud püsspaugetamisega oma kallist aega raisata.

Alles 1. dets. kell 9 ilmub uus operatiivkäsk — № 4, kust loeme:

§ 1. Ratsawäe teadete järele peatuwad waenlase seljatagused kaitseosad Oru jaama liinil. Salaluure teadete järele ewakueerib waenlane kiires korras Jõhwi jaama ja liigub Tallinna poole...

§ 4. 1. detsembri hommiku olid parema tiiwa wäeosad: eelwägi — dessantsalk (meremehed) — Merkülas; ratsawägi — Waiwara jaam. põhja- ja lõunapoolse; jalawäe eelsalgad — Auwere jaam — Auwere mõisa — Perewoloka — Skamja — Oudowa liinil.

Kästakse:

§ 6. Parema kolonn. Brigaadi komander Keppen.

46. kütipolk, Wiljandi polk (1 root), Tartu polk, 3 patareid, 1 eskadron, kokku 1800 meest —

jatkata pealetungi maaribal, mille piiriks põhjas on Soome laht ja lõunas: Skamja — Peipsi põhjapoolne kallas — Paide — Haapsalu, ja wallata Tapa.

§ 7. Pahema kolonn. Soome polgu komander Tschernow.

Soome polk (2 rootu), Peipsirannakaitse salk, Oudowa salk ja 47. polk (1 root), kokku 1000 meest —

jatkata pealetungi maaribal, mille piiriks on põhjas: Peipsi põhjakkallas — Paide — Haapsalu, ja lõunas: Oudowa — Tartu — Wiljandi — Pärnu.

§ 8. Üldine waru (reserw). Sm. Sedletski.

47. polk (1 root), Jamburgi salk (1 root), soomusrong, kokku 225 meest —

päewatõusul 1. detsembril Jamburgist Narwa tulla ja Iwani poolele lina- ja kalewiwabriku ümbrusesse paigale jääda.

§ 9. Suurtükiwäe ülem Luganin saatku õõsi 1. ja 2. detsembril wahel terve suurtükiwägi Narwajõe läänekaldale, milleks buksiirleawu tuleb tarwitada . . .“

Nii siis alles kolm päewa peale Narwa wõtmist hakkab wäejuhatuse edasitungimise peale mõtlema. See oleks arusaadaw olnud tugewa waenlasega wastamisi seismise korral, kuid operatiivkäsust näeme, et walgekaardlaste grupikesi wast alles Oru jaama juures leidus. Seega ei teadnud punased wäeosad 3 päewa otsa walgetest mitte midagi — nad olid kiirelt punuwate walgetega igasuguse kokkupuutumise kaotanud. Seesugusel lool oleks head wäeosad kolme päewaga vähemalt 75 kilomeetrit edasi jõuda wõinud, ja kuna hea lumetee oli ning waenlased peaaegu mingit wastupanekut ei awaldanud, siis oleks talumeeste regedel weel märksa kaugemalegi sõita jõutud. Kui punawägi mitte asjata poleks Narwas kolme päewa paigal istunud ja aega wiitnud, oleksid walged wäeosad Jõhwi asemel selkorral juba Tapat pidanud ewakueerima, sest aktiivselt jälgiwad punawäe osad oleksid juba Rakwere lähedale wõinud jõuda.

Meie aga tegutsesime lõpmata pikka-mööda, tegutsesime nagu ilmasõja tingimistes, kus iga sammu peal waenlaselt kaitsekraaw, suurtükk ja kuulipilduja tuli ära wõtta. Suurtükiwäel tuli pealegi weel päew otsa Narwajõe taga „järke oodata“.

Wõib olla oleks kohalik wäejuhatuse weel enamgi wiitanud kui mitte Eesti Tõõrahwa Kommuuna (nõukogude) walitsus poleks järgmise telegrammiga kõrgemale poole esinenud:

„Telegramm.

Sõjawäeline. Kiire.

Petrograd.

Sinowjewile.

Kohalik wäejuhatuse wäljendab lubamatut pikaldust. Alles täna weeti

suurtükiwägi üle Narwajõe, sellest hoolimata et see juba 3 päewa eest wõimalik oleks olnud. Praegu tegutses waenlase soomusrong Waiwara all. Mingisuguseid jõudusid tema wastu pole saadetud, selle peale waatamata et waenlast pole kolmekümne wersta peal olemas. Meie teadete järele mobiliseerib waenlane jõudusid. Iga tund on kallis. Palun mõjuda armee staabi peale operatsiooni kiirustamiseks. Anwelt.“

Kuidas oli aga lugu Eesti punaste wäeosadega sel tähtsal silmapilgul? Loomulik et niisuguse wastutawa operatsiooni pearaskus just Eesti punawäe osade õladele oleks pidanud langema. Eesti punawägi tundis kohalisi tingimisi, rahwaosad tundsid teda omana, ja tahe kodumaa pinda parunite jäänustest ja kodanluse wägiwallast wabastada andis talle suurt hoogu wõitluseks. Kuid mida me tõepoolest näeme? Pealetungist, mis ametlikult 2. dets. algas, wõtsid osa ainult järgmised Eesti wäeosad: 1 Wiljandi polgu root, 2 Tartu polgu pataljoni ja 2. Eesti patarei. Tallinna polgu oli sm. Anwelt nowembri keskpaigas Uurali wäerinnalt lahkudes sealt küll Eestimaa poole tulema pööranud, kuid ta oli alles teel, 1. Eesti patarei oli aga Uurali wäerinnal hoopis kinni peetud, sest polnud uut suurtükiwäge talle asemele saata. Eesti punawälased kippusid lääne wäerinnale, kuid sinna pääsmisega oli täbar lugu. Missugust raskust nõudis 1. patarei Eestimaa wäerinnale toimetamine, sellest saame wähegi aimu, kui loeme järgmist telegrammi:¹⁾

„3-da armee ülemale.

Ärakiri 1. Eesti patarei komanderile.

Wjatka I.

Kiire.

Mina sain järgmise telegrammi:
„Olen Wjatka I. Ootan käsku 3-da armee staabilt, kuhu saatsin tele-

¹⁾ Telegramm on saadetud 3. jaanuaril, s.o. silmapilgul, kus wäejadus suurtükiwäe järele Eestimaa wäerinnal kõige kibedam oli. Tegelikult jõudis aga 1. patarei Narwa alles peale Rakwere langemist, ja siis oli see juba hilja.

grammi. Kui vastus tuleb eitaw, siis tähendab see patarei täielist lagunemist. Isegi praegu ei jõua ma inimesi tagasi hoida, kes omawoliliselt lahkuwad ja kodumaa wäerinnale püüawad saada. Palun patarei kiires korras Eestimaale üle wiia. Esimese Eesti patarei komander: Teder.* — Tundes hästi patareid,¹⁾ mis koosneb Eesti wabatahtlistest töölistest, kelle tung on Eesti walgete häwitamisest osa wõtta, palun weel kord seda patareid kiires korras Tallinna wäeliinile saata. Eestimaa annab edaspidi enam kui ühe patarei sotsialistilise rewolutsiooni kaitseks — ükskõik missugusele wäerinnale. Kuid wõimata on wõtta walgete poolt wälja-aetud punawäelastelt õigust seal olla, kus tegelikult woolab weri Eesti proletariaadi wabastamise pärast.

Narwas, 3. jaanuaril.

Rahwakomissaride nõukogu
esimees: Anwelt.*

Kuid sajad ja tuhanded Eesti punawäelased olid Wene punawäe osades. Paljud neist said wõitlustest Eestimaal alles siis teada kui otsustawad lahingud juba lõõdud. Paljud jäidki Wene wäeosadesse kuni kodusõja lõpuni. Eesti kütiwäe nõukogu, mis waewalt paar kuud enne wõitluse algamist oli loodud ja mille eesotsas energiline sm. J. Sihwer seisis, suutis selle lühikese ajaga, kõigest oma agarusest hoolimata, ainult wäikse osa Eesti proletaarlaste selle punase lipu alla koondada, mille ümber nad Eesti töörahvast kodanluse ikkest ja wägiwallast wabastama tõttasid. Kui suur aga Eesti punawäelaste tung oli Eestimaa wäerinnale pääseda, selle kohta annab tunnistust wäga huwitaw dokument Eesti punawäe arhiiwis:

„Kiri sõjawäljalt.

5. aprillil.

Meie, Eestimaa pojad, siin kaugel kodust Arhangelski põlistes metsades

lõõme lahinguid juba 6 kuud, 7-s käes. Lätlased, kes meiega ühes tulid, on kõik juba ära läinud oma maad kaitsma ja ära wabastama kapitalismuse ikkest.

Meie eestlased siin walusa südamega mõtleme selle peale, et meil Eestimaal möllab praegu weel kapitalismuse walitsus ja tööliste mahalaskmine on igapäewane asi. Meie kauem ei jõua seda enam wälja kannatada ja palume teid kui teil on wõimalik meid ära nõuda siit 157-st Gatschina polgust. Peale selle kuulsime et Eesti walitsus on luba saanud oma polkusi asutada. Meie kõige suurema tahtmisega tuleksime oma polkudesse ära wabastama Eesti maad üleilmilise kapitalismuse ikkest.

148 Eesti sõjamehe nimel:

E. Wälja.

Meie aadress: 6-я армия, 18-я стрелковая дивизия, 157 Нарвско-Гатчинский полк.“

Kõik eespool toodud tõsiasjad näitawad, et punawägi Narwa operatsioonis mitte küllalt energiliselt, mitte küllalt kiiresti Eestimaa wabastamise kallale ei asunud. Selleks oli õieti kaks suurt takistust: 1) kohaliku Eesti wäeliini juhatause pikaldus ja oskamatus tegevuses; 2) Eesti punaste wäeosade wahesus. See kaks wiga sai, nagu teada, saatuslikuks kogu Eestimaa sõjakäigule. Waatamata selle peale et maal oli rewolutsiooniline meeleolu, et walgewägi sõdida ei tahtnud ja wastu hakkas, edenes punawäe pealetung niiwõrd pikamööda, et walgetel küllalt aega jäi oma ridu korraldada ja wäljastpoolt abi muretseda, millega nad siis wahwal 3-l Eesti punasel polgul Tallinna wärawate ees tee kinni panid. Eesti punased polgud, kes wõitlustes kokku kuiwasid, ei suutnud endi ülesannet ilma tugewate tagawaraosadeta (warudeta) muidugi mitte lõpule wiia ja olid sunnitud taganema. Täiendus, mis wiimaks Uurali ja teistelt wäerindadelt tuli ja mida pärastpoole Eesti töörahwas wabatahtliste ja mobiliseeritute näol andis, tuli juba liig hilja.

¹⁾ Sm. Anwelt ise teenis selles patareis sm. Tederi abina.

2. Narwa kaotamine 18. jaan. 1919

Peale mitu päewa kestnud wõitlusi Tallinna wärawate ees walgete wärskete jõududega ja dessantidega ei suutnud punaste õredaks jäänud wäeosad enam wastu seista ja hakkasid pikkamisi taganema. Juba 12. jaanuaril telegrahweerib Tallinna-Narwa wõitlussihi juhataja 7-da armee staabile seisukorra tõsiduse üle õige karedalt:

„Uuesti teadustan, et wäeosad on demoraliseeritud ja wõimetud aktiivseks tegewuseks, sest nad on wähearwulised ja pole wiimsel ajal täiendust saanud. Waenlane on arwuliselt palju tugewam, tehniliselt hästi warustatud ja organiseeritud. Wiimsel ajal kohalejõudnud toetusjõud on liig wäike ja lahinguwõime poolest nõrk. Nii on 86. polgul ainult 500 tikku, tehniliselt warustamata. Wjätka 168. polk on samasuguses seisukorras. Wäerinnalt ärawahetatud 50., 53. Wiljandi ja 54. Tartu polgud nõuawad pikemat aega, et endid uuesti lahingukorda seada. Samati 46. polk. Üldse on kõikide tegewate wäeosade koosseis wiimsel ajal waenlase alalise pealesurumise all ja wõitlustega kaasakäiwate kaotuste tagajärjel umbes 50% wõrd wähenenud... Minu kasutada ei ole täiesti lahinguwõimelisi, kindlaid ja wabaid tagawaraosasid, keda wõiks kiiresti tarwitada. Uued kohalejõudwad wäeosad nõuawad teatud aega õppuseks ja selleks et neid kõige hädalisemate wõitlustarwetega warustada. Neid ei wõi jalamaid lahinguülesannete täitmiseks kasutada, nad on wähe kohased isegi kaitsewõitluse pidamiseks. Minu alla usaldatud wõitlusgrupi strateegiline ja taktiline seisukord on iseäranis keeruline sellepärast, et parem tiib mere poolt ja pahem tiib Tjuurini salga laialijooksmise tagajärjel kaitsmatud on...”

Nagu teada sündis meie wõidukas edasitungimine Tallinna sisih peaasjalikult Tallinna, Tartu, Wiljandi ja 46. (Narwa) polkude arwel, kes tõesti nagu lõwid wõitlesid. Järele saadetud warud

ja toetuswäed, mis aeg-ajalt kohale tulid, olid wähearwulised ja aurasid alalistes lahingutes nõrgestatud polkudes kiiresti ära, nagu wesi kuumal kerisel. Kriitilisel silmapilgul Tallinna all (5.—7. jaan.) ei olnud enam mingisuguseid warusid walgete wärsketele jõududele wastu saata. Pärastpoole, kui juba Tapa, Rakwere, Jõhwi olid waenlase kätte sattunud, tuli küll tagawaraosasid juure, aga ainult wäikeste salkade kaupa, ja pealegi olid nad tehniliselt warustamata ja sõjaliselt koolitamata, mis iseäranis tähtis oli üldise taganemise-meeleolu juures ja seisukorras. Üks oli kõigil selge: kui ei saa kohe suuremat, tugewamat abi, on wõimata wastu panna. Kõrgem wäejuhatus pani selleks kõik rattad käima.

12. jaan. jõuab Narwa 86. polk, ligi 500 meest. Polk asetatakse Narwa—Jõesuu—Auwere raiooni. 13. jaan. õhtul teatatakse, et Narwa raudteesild wiimaks ometi parandatud on ja rongid sealt tasasel sõidul wõiwad üle käia. Samal päewal teadustab merewäewalitsus, et 17. jaanuariks meremiinid Narwa lahe mineerimiseks kohale jõuawad. Armeest teatatakse, et põhja wäerinna ülemalt on nõutud weel wärskeid lahinguwõimelisi wägesid. Tõepoolest jõuabki 17. jaan. kohale 7. Petrogradi polk — 822 tikku. Gatschinas walmistatakse Narwa saatmiseks 87. polku. Narwa raudteesilla juures ootab üleminekut 2. Petrogradi suur soomusrong.

Need andmed näitawad, et wägesid küllalt oli, kuid nad tulid kohale niiteldal „portsude wiisi“, järk-haawal. Kui suur nende wärskelt mobiliseeritud wäeosade wäärtus oli, teame juba 6. diwiisiülema rapordist. Siinjuures on tarwis meeletuleta, et meie selajal töörahwa hulgalise punawäkke mobiliseerimisega alles algust tegime, sellepärast on loomulik ja arusaadaw, et need wäeosad niihästi poliitiliselt kui ka sõjaliselt weel õige nõrgad olid. Kõige kibedam puudus oli komanderidest. Tuli mobiliseerida endiseid tsaariwäe ohwitseere, sest punaseid komanderisi oli meil wast ainult mõni sada. Endiste ohwitseride hulgas oli igatahes küll

suur hulk ausaid sõjamehi, kuid oli ka palju walgekaardlasi, kes kõik tegid mis suutsid, et nende alla usaldatud wäeosasid niihästi moraaliliselt kui ka sõjaliselt lõhkuda, lagundada ja esimesel võimalusel kas ära anda wõi hoopis walgete poole üle wiia. Seesuguseid juhtumisi tuli pea kõigil wäerindadel sel ajajärgul ette. Ei puudunud seesugused äraandjad ka Narwa wäerinnal. Kõrgem wäejuhatus tundis seda seisukorda ja tunnistas ta raskusi, kuid oli arwamisel, et ka waenlase seisukord palju parem polnud. 7-da armee ülem kirjutab 17. jaan. 6. diwiisi ülemale:

„Teie mitmekordsete teadaannete peale teile warust saadetud ühe wõi teise wäeosa sõjalise oskamatuses asjus loen tarwilikuks teie tähelepanu selle peale juhtida, et waenlase pool samuti alles hiljuti mobiliseeritud wäeosad tegutsewad. Teie endi luure tunnustab tihti peale, et walgete meeleolu mitte hea ei ole ja et nad tihti endid wabatahtliselt wangi annawad. Sellepärast tuleb wäeosade lahinguwõimet wäga tingimise wiisi hinnata...“

Tegelikult polnud see muldugi mitte nii. Alguses, kui meie jõudsalt edasi läksime, tuli ette et walged sõdurid hulgaliselt meie poole tulid. Kuid siis tulid soomlased, kalewlased, soomusrongid, laewastik, skoudid, kes kõik wabatahtlistest koosnesid. Nende meeleolu oli juba teistsugune. Nende „kaitse“ all wiidi läbi mobilisatsioon, pimestati kõikisugu walejuttudega mobiliseeritute pead, „tõotati“ sõdurisi „ümber“ ja wiidi nad selkombel „üleskruwitult“ wõitlusse. Hea sõjaline edu aitas neile selles kaasa...

15. jaanuari õhtul saab 6. diwiisi ülem järgmise juhtnõõri:

„6. kütidiwiis taganeb waenlase tugewa pealesurumise all Jõhwi—Sõrenetsi raiooni. 2. Nowgorodi diwiisi parem kolonn jättis waenlase ülekaalu ees Tartu maha. Rasket seisukorda silma pidades käsen:

6. kütidiwiisi ülemat koondada kõik wäerinnale jõudwad tagawarawäed Narwa ümbrusse ja hoida tugewad eelwäed Jõhwi—Rannapungerja liinil,

kus ennast tugewasti kindlustada. Narwa kindlustused korda seada ja neid kõwasti kaitsta, wõttes walwe alla Narwa—Oudowa raudtee. Wõtta kõik abinõud tarwitusele sõjawägede lahinguwõime tõstmiseks ja aktiivsele tegewusele üleminekuks Rakwere sihis.“

See juhtnõõr on sisu poolest täiesti olukorra kohane. Oli tarwis waenlast wäikeste wäeosadega niikaua kinni pidada kuni warujõud (tagawarawäed) kohale jõuawad ja Narwa (Waiwara) kindlustused korda seatakse, seal waenlane wastu wõtta, puruks lüüa ja uuesti pealetungile asuda. Waenlase alalise tugewa pealesurumise all taganewad punased samm-sammult Narwa poole ja jõuawad 17. jaanuaril wara hommiku Waiwara positsioonile. Sm. Keppeni wõitlusgrupp (168., 46., 51. ja Tallinna polk — umbes 1500 meest) wõtab oma alla Pimestiku—Waiwara—Metsküla liini ja asub kaitse seisukorda. Weel enne sellele liinile asumist teadustab 6. diwiisi ülem 7. armee staapi:

„Narwa kindlustatud liini edukaks kaitsmiseks Pimestiku—Waiwara—Metsküla liinil on äärmiselt tarwilik selle positsiooni paremat tiwa mere poolt kindlustada. Wastasel korral sattub positsioon, kui waenlase laewastik ranna lähedale peaks tulema, selle suurtükiwäe põiktule alla ja tõsisest wastupanust ei tule midagi wälja. Palun korraldada tiwa kaitset mere poolt. 16. jaanuar. Narwa.“

Diwiisiülema kartus oli täiesti õige, sest juba 17. jaan. hommiku tulewad järgmised teated:

„Umbes kella 10 ajal 17. jaanuaril ilmus waenlase laewastik: 1 miiniristleja, 3 transporti ja 3 buksiiri, Sillamäe suwemajade ümbrusse ja awas suurtükitule. Ettewalmistused lahingu wastuwõtmiseks on käimas. Tõrwamäe külast saadeti wälja Waiwara mõisa sihis juba wara hommiku 86. polk.“

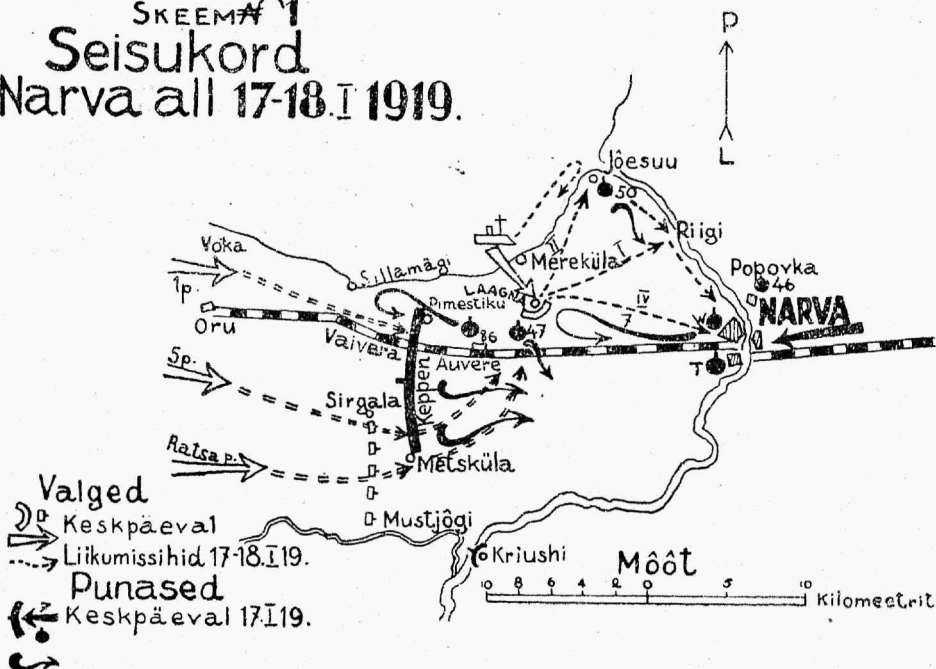
Kell 18,00 tuleb järgmine telegramm:

„Merekülas tuli maale dessant, mitte vähem kui üks root. Mere-mehed Arhangelski salgast taganesid suurte kaotustega maanteele. Seltsimees Shemanskiit kästakse 86. ja 7. Petrogradi polguga maaletulnud waenlasele peale tungida ja paigalseisew dessant energilise tegutsemisega lik-

wideerida. Keppen sai käsu Waiwara positsioonile asuda ja seda kaitsta liinil mere äärest kuni Metskülani... Kõik teise järgu woordid wiia Narwajõe idakaldale.“

Waatame kuidas argnes tegewus walgete poolt. (Waatate skeem № 1.)

SKEEM № 1 Seisukord Narva all 17-18. I 1919.

17. jaanuari keskpäeval olid walgete peajõud (1., 5., 4. ja ratsapolk, soomusrong) umbes 15 kilomeetrit Waiwara positsioonist eemal, ainult walgete eelluuresalgad (5. polk) olid Sirgala-Mustjõe liinini jõudnud. Tähendab, eesliinis oli kõik korras: sm. Keppeni grupp wõis enese rahulikult kaitse seisukorda seada. Leides et wäeliini ees kedagi pole, paneb 5. walge polgu ülem (Reek) ette edasiminekut kiirustada, oma polgust ja ratsapolgust haaraw grupp moodustada ja otsekohe Auweresse wälja tulla. Sellega on diwiisiülem nõus, ja walgete peajõud hakkawad liikuma.

Pisut warem, umbes kella pool 11 ajal, ilmub Mereküla alla waenlase laewastik, pommitab kallast ja laseb seepeale kohe umbes 1 roodu (100 m.)

maale. Öösi tuli terve dessant maale — 850 meest (600 meest soomlasi). Walge Eesti wäejuhatus plaan oli õige lihtne: dessant Mereküla all maale saata ja meie sm. Keppeni grupile seljatagant hoop anda. Reek oma ja ratsapolguga pidi meie paremat tiwa haarama. Soome lihunikud polnud sellega rahul.¹⁾ Nad seletasid, et see operatsioon wäga hädaohtlik on, sest on karta et kogu dessant kahetule wahahe wõib jääda. Nemad lugesid Waiwara kindlustusi wäga tugewaks, mis lubawad nii ida kui ka lääne sihis hea tagajärjega lahingut pidada. Pealegi wõiwad Narwast punaste wärsked jõud neile selga tulla. Loota ees-

¹⁾ Waatate raamat: Helanen, „Suomalaiset Wiron rintamalla“.

rinnas liikuwate walgete peale kah ei tahetud, sest et nad liig kaugel oliwad. Sellepärast panid soomlased ette: 1) Laagna kõwasti enda käes hoida, et waenlast kõige aja silmas pidada; 2) Soome kolm rootu otsekohe Narwa peale saata; 3) hoop Narwa peale tuleb ootamatalt, punased sattuwad segadusse ja taganewad kogu wäerinnal.

17. jaanuaril kell 12.49 käseb meie 6. diwiisi ülem:

„Silmas pidades dessandi hädaohtu Sillamäe juures kästakse: 1) Sm. Shemanski 86. polguga tugewasti enda käes hoida ja kaitsta Waiwara positsiooni osa mere äärest kuni maanteeni. Wõtta abinõud tarwitusele aktiivse otsustawa tegewuse awamiseks dessandi wastu. 2) Sm. Keppeni tugewasti enda käes hoida ja kaitsta Waiwara positsiooni osa maanteest kuni Metskülani. 3) Kriuschisse on saadetud üks root Skorobogatschi salga kehwikute polgust. 4) Narwa jõuawad juba kohale reserwitulewa 7. Petrogradi polgu rongid; polgule on käsk antud wagunitest mitte maha tulla. 5) . . . 50. polgu pataljoni-komander kaitsku wisalt Narwa Jõesuu raiooni . . .“

Järgmisel päewal, 18. jaan., kella 13.00 ajal on seisukord Narwa all, nagu 6. diwiisi staap oma operatiiv-kokkuvõttes 7-da armee staapi teadustab, järgmine:

„Seisukord sm. Keppeni wäeliinil on enam kui raske. Teade sellest, et selja taga dessant on maale tulnud, kaswatab wägedes paanikat. Dessant ähwardab Laagna poolt. Eesti ratsapolk, mis Keppeni pahemat tiiba kaitseb, häwines kahepäewases wõitluses metsades lääne pool Waiwara positsiooni pea täielikult (300 ratsanikust jäi järele 40, kes Soldino juure koguwad). Kohalejõudnud Petrogradi polk ei ole lahinguwõimeline: 1700 mehest tuli Narwa ainult 800. Kui polk oli ülesande saanud aktiivseks tegewuseks Laagna all dessandi likwideerimiseks, siis läksid paigale 800-st mehest ainult komanderid ja waewalt 200 meest.

Tallinna polgu I pataljoni sõdur
sm. Joh. Kuusmann.

Langes wõitluses 30 wersta Tallinnast
13. XII. 1918.

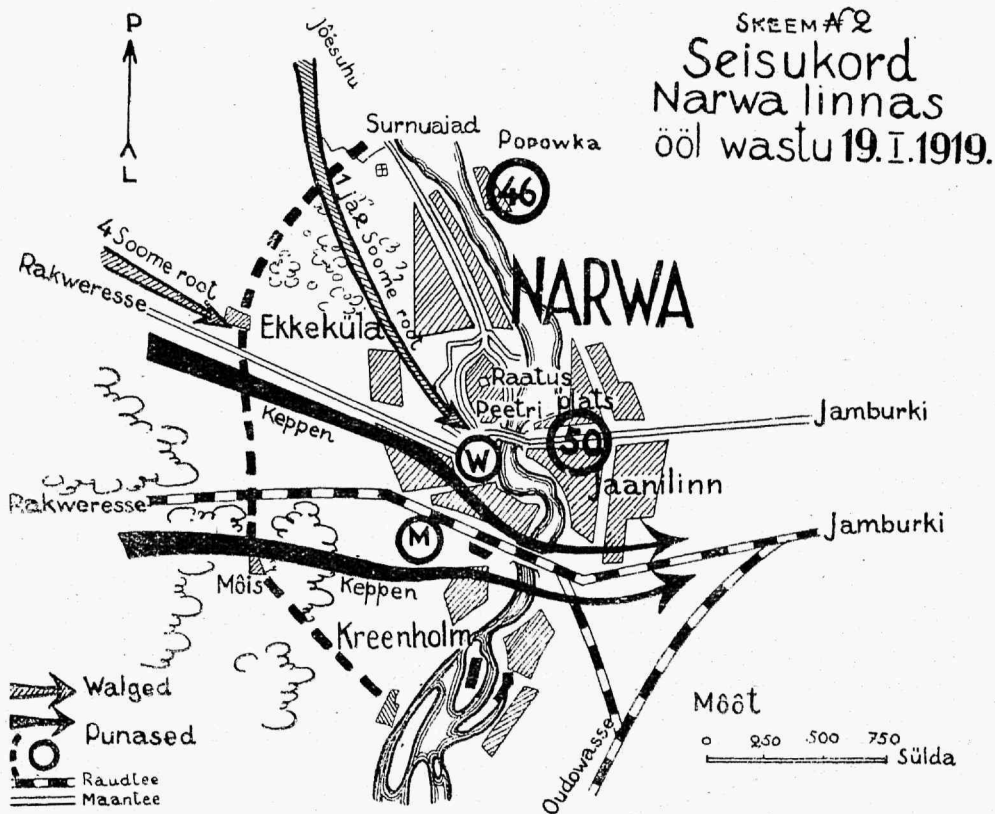
Dessandi likwideerimiseks on läänest saadetud ka 86. polk, mis Keppeni allub. Jõesuu liini seisukorda, mis 50. polgu ühe pataljoni taganemise järel keeruliseks läks, lahendatakse. Diwiisi reserwis: 53. Wiljandi polk — peab linnas korda ja kaitseb sildu; Tartu polk kaitseb walweosadega läänepoolset linnaäärt ja on diwiisi taganemise korral sellele seljataguseks kaitsealgaks; 46. polk on Popowkas. Just kohale jõudnud 2. Petrogradi soomusrong on Auwere jaama saadetud . . .“

Kogu 17. ja 18. jaan. waheline õõ kulub walgetel selle peale et kõik dessandijõud Laagna alla koguda. 18. jaanuari hommik läheb wõrdlemisi waikselt mööda. Punased teawad, et Laagna all on dessant, kuid tegelikult ei wõeta kiirelt energilisi abinõusid tarwitusele. Juba 17. jaanuaril kell 12 on käsk antud dessant likwideerida, kuid tegelikult algab lahing Laagna all alles päew ja õõ hiljem, s.o. kell 12 ajal 18. jaanuaril. Terwe õõ-päewa lubasid punased waen-

last endi selja taga tegutseda ja Narwa wõtmiseks ettevalmistusi teha. 18. jaan. kell 12 tungib 7. polk peale. Sama käsu saab ka 86. polk. Kuni õhtuni kestab lahing, mille kokkuvõttes järgmine tulemus on: 7. polk jookseb laiali, 86. polk ei täida käsku, polgu ülemus saab äraandjateks (pärast tuleb välja et ülemus koos seisis walgekaardlastest — endistest ohwitseridest) ja wiib polgu täies koosseisus walgete poole üle. Samal ajal ilmuwad sm. Keppeni pahemale tiwale tugewad walgete jalawäe ja ratsawäe salgad. Sm. Keppeni grupil ja sellega ühes meie wahwal Tallinna pol-

gul tuleb suurte raskustega ennast walgete wõrust päästa ja teed Narwa poole rajada...

Mis sündis selajal Narwas? Samal ajal kui Laagna lahing algas, astusid ida sihis välja kolm Soome lihunikkuude rootu: I — üle Jõesuu — Riigi, põhja poolt Narwa peale; II — otse üle Riigi, I roodu järel, ja IV — mööda maanteed läänest Narwa peale. IV roodu ülesandeks oli Narwa kaitswate wäeosade tähepanekut sel ajal, kui I ja II root põhjapoolt linna tungisid, enda peale tõmmata. (Waata skeem № 2).

Kell pool 6 õhtul 18. jaanuaril tungib esimene Soome root (150 m.) linna sisse — Peetri turule. Algab uulitsawõitlus wiljandlastega. Umbes tunni aja pärast jõuab linna (Raatus platsile) teine Soome lihunikkuude root. Kuulipildujad tärisewad, segadus on suur. Keegi ei tea, kes on linna sisse tungi-

nud: ühed räägiwad, et kohalikud walged on üles tõusnud, teised — et Jõesuus on mitmetuhandeline walgete desant maale tulnud, et eelliinil on kõik puruks löödud jne. Segaduses tuleb punastel isegi omawahelisi tulewahetusi ette. Waheajal on Soome walgekaardlased kogu linna põhjapoolse osa oma

kätte wõtnud. Pimeaias on neil kuulipildujad ülewal. Sealtp peawad nad tule all puusilla ja Tallinna maantee. Meie wäeosad taganewad raudteeliini ümbrusse. Diwiisi juhatus, kes linnas wiibib, wõtab wõitluse juhtimise enda peale. Nüüd on kõige tähtsam korda jalule seada ja kõik abinõud selleks tarwitusele wõtta, et sm. Keppeni taganewat gruppi üle raudteesilla lasta ja sellega punawäe elaw jõud uute wõitluste jaoks päästa. Tartu polk kaitseb linna sissepääsemist läänest ja lööb IV Soome roodu katsed edasi pääseda tagasi. Wiljandlased ei lase Soome I ja II rootu üle Tallinna maantee. Keppeni taganewad jõud tulewad ilusti Kreenholmi alla wälja ja pääsewad üle jõe. 3. Eesti patarei sattub linnast läbi sõites lihunikkuude kuulipildujate tule alla. Hobused langewad kuulide all. Wahwad punawäelased ei kaota aga pead, rikuwad suurtükid ja taganewad. Wiimastena taganewad raske südamega wiljandlased ja tartlased.

Kuidas oli see siiski wõimalik, et meie Narwa all kaotasime? Jõudude wahekorid oli walgetel ja punastel pea-aegu ühesugune, kuid ometi kaotasime meie. Peawigu oli meil selles operatsioonis kaks: 1) Meie ei kiirustanud waenlaste dessandi likwideerimisega Laagna all; 2) sattusime kohe paanikasse, kui üks root Soome awanturistisi (õnneküttisi) Narwa sisse tungis. Tõepoolest oli Soome rootude Narwa tungimine niihästi poliitiliselt kui ka sõjaliselt puht awantuur (õnnemäng). Kui Narwas poleks paanikat tekkinud ja Laagna all äraandmist juhtunud, oleks kõik see 450 soomlast, kes häbemata julgusega linna tungisid ja seal otse lihuniku külmawerelusega igat silmapuutuwat wõi kättejuhtuwat punawäelast ja ka rahulisi kodanikke pussitasid, surmalapsed olnud, Soome walgekaardi ajaloomehed tunnistawad seda praegu isegi, et neil Narwa peale minnes täit wõidulootust ja kindlust ei olnud.

H. Tummeltau

Wiljandi polgust eraldatud wäesalk Tartus

Silmas pidades, et Tartu kaitseks liiga wähe sõjawäge oli, eraldati Eesti Tööraha Kommuna Nõukogu käsul Wiljandi polgust paarisaja meheline löök-salk wälja, kes 8. jaanuaril 1919. a. seltsimeeste Aleks. Jea ja Steini juhatusel Tartu saadeti. Kohe peale Tartu jõudmist hakkas wiljandlaste salk Tartu kaitset organiseerima, wormeeriti kiires korras kohalistest töolistest — waba-tahtlikkudest — üks root sm. Janseni, Kupjase (langes lõuna wäerinnal 1919. a.) ja N. Pärni juhatusel, kes kohe wäerinnale Tapa poolt pealetungiwate Eesti ja Soome walgekaardlaste vastu saadeti. Niisama aitasid wiljandlased Tartu kontrerewolutsiooni vastu wõitlewat komisjoni Tartu linna ja maakonda walgekaardlastest puhastada, saatis maale wäikseid

karistusesalku, kes Elistweres 8 walgekaardlaste ninameest maha lasksid, samuti lasti kolm aktiivset walgekaardlast maha Worbuses. Tartu linnas tehti wiljandlaste poolt ülelinnaline läbiotsimine, mille tagajärjel hulk walgekaardlasi wangistati ja ka suurel hulgal sõjariistu leiti. Kuid walgetele wägedele, kellel arwuline ja tehniliselt suur ülekaal oli, ei suutnud wäiksed, Tartut kaitswad punawäe osad, wiljandlased ja umbes 100-meheline 5. Wõru punase polgu salk seltsimeeste Männikoksa ja M. Kulbachi juhatusel, vastu panna ja peale lühikest, ägedat lahingut 13. jaan. Woldi jaama juures, kus wiljandlaste root walgekaardlaste poolt puruks löödi, oli ka Tartu saatus otsustatud. — Siin tuleb suuresti süüdistada roodu

komanderi Janseni, kelle lohaku korraldamise pärast öösel väerinna walwe liiga halwalt oli korraldatud; nii pääsid walgekaardlased meie roodule seljataha ja sellega oli lahingu käik otsustatud. Lahingust wöttis osa ka walgete soomusrong, kelle marulise suurtükitle all meil Woldi jaamast tuli wälja taganeda. 14. jaan. hommikul oli weel wiimane äge lahing Tartu juures Jänese sillal, ja kell 2 langes Tartu walgete wägede kätte. Tartu Nõukogul läks wiljandlaste ja Wõru punase polgu kaasabil korda suurt osa nõukogu warandust Tartust wälja ewakueerida.

Tartu Nõukogu ja taganewad punawäeosad taganesid Wõru sibil, kus Tartust 15 wersta eemal Wõru poole Keila mõisas uus wäeliin üles seati.

Wiljandi polgu salk wõitles hiljem seal wäerinna Wõru ja Marienburi all wahwasti, mitu korda tugewamat waenlast lüües, kuni ta pärast Wõru ja Marienburi langemist polgu komanderi käsu peale Pihkwasse üle wiidi, kus ta teiste Wiljandi polgu osadega ühendati. Tartu ja Wõru maakondadest astus Wiljandi polku ligi 200 töelist ja külakehwikut, nendest paljud oma hobustega, et neid mitte Eesti walgetele saagiks jätta.

A. Jea

SAKSA OKUPATSIOON

Partei dokumente Saksa okupatsiooni ajast

EKP. Kk. Ajalookomisjoni arhiwis on mõned dokumendid alal partei tegevuse kohta Eestis Saksa okupatsiooni ajast. Osa nendest on wõimalik awalada, mida meie siin teemegi. Awaldate nimelt partei organisatsiooni protokollid, mis praegu awaldatud wõiwad saada. Kõiki protokollisi meil praegu weel käes ei ole, sest osa neist on weel praegugi walges Eestis.

Niisugustest protokollidest on esimene Narwa organisatsiooni oma. Protokoll kannab pealkirjas „nr. 1“ ja on kirjutatud wäikese taskuraamatust rebitud lehekese peale. Protokoll kirjutaja on tööline, ilma koolihariduseta, millepärast protokoll, muidugi, paljude kirjawigadega on kirjutatud. Parandas ainult neid kirjawigu, toome siin selle protokollini, nagu ta algupärandis on lihttöölise kirjutatud.

PROTOKOLL nr. 1.

Koosolekule oli tulnud 13 inimest.

W. S.-D. T. P. Narwa komitee koosolek
26. IV. 1918.

Päewakord:

1. Partei pörandaallega organiseerimine.
2. Pörandaalune tehnika.
3. Ligemad ülesanded ja 1. mai.

1. Seda silmas pidades, et Saksa okupatsiooni walgete sissetulek wabaduse rööwis ja kõik seltsimehed laiali ajas, otsustawad kokkutulnud seltsimehed endid Narwa parteiks tunnistada; sms. ... ettepanekul asutakse 4 organisaatori kolleegium, kes esitab parteid.
2. Parteisse ei tohi ühtegi uut liiget wõtta, kui esiteks organisaatorite koosolekul, siis partei üldise koosoleku otsusel.
3. Partei otsustas: aktiivselt mitte wälja astuda, ennem kui wälja selginud ei ole, et ülekaal rahwast partei poole hoiab.

1. maiks otsustati Tallinnas wälja anda lehte „Kommunist“, mille 1. mai nummert niipalju laiali loetada, kui wõib. Wälja astuda ainult siis, kui Saksa sõjawägi seda teeb.

Koosoleku juhataja: (allkiri).

Toodud protokoll on kirjutatud seltsimees, kes hiljem lahkumata Tallinnas töötas. Nähtawasti tõi siis tema Tallinnast Narwa teate „Kommunisti“ kohta ja organiseeris Narwas uuesti parteilise organisatsiooni, mis Saksa okupatsiooni tulekuga oli lõhutud. Kõigi andmete

Eesti Rew. Kaitsepolgu I pataljoni komander sm. Johannes Allik.

Langes 1920. aastal Lõuna väerinnal.

järele oli protokoll kirjutaja seltsimees see, kes Tallinna seltsimeeste ülesandel Narwa sõitis, seal „Narwa partei“, ja ühe kohaliku seltsimehe ettepanekul „kolleegiumi“ asutas.

Kuidas see organisatsioon ja „kolleegium“ Narwas edasi töötas, selle kohta meil praegu täpiseid teateid pole.

Suwel, okupatsiooni ajal, oli parteiline tegewus kogu Eestis enam-wähem soikus. Aktiivsem töö algas alles sügisepoole. Meie ei peata siin selle tegewuse juures, mida Saksa okupatsiooni algul sm. W. Wöölmanni grupp awaldas, pöördes äärmiselt paendlise üleskutsega Saksamaa iseseiswate sotside poole (mitte Saksamaa kommunistide poole), organiseerides mingisugust isewärki Eesti sotslikku parteid jne, nagu selle kohta käiwad dokumendid näitawad. Kogu sellel tööol suurt tagajärge tööliste seas ei olnud, ja sügiseks oli parteiline organisatsioon sellest paendlisest wingust Eestis täiesti puhas.

Järgmised dokumendid, mis siin awaldame, kuuluwad kõik Tallinna organisatsioonile. Tähendame weel kord, et awaldame siin ainult protokollid, mis tõesti partei organisatsiooni omad on. Awaldame need siin kronoloogilises järjekorras. Kõige warasem selles järjekorras on praegu meil tarwitada olewatest protokollidest Tallinna Komitee protokoll 4. augustist. Protokoll on kirjutanud sm. Karl Tiitsen (seesama ennastohwerdaw ja ennastalgaw K. Tiitsen, kelle nuuskurite ninamees Purri 1920. a. Tartus surnuks piinas, lastes ta kondid katki murda, ja siis Tartu Raadimõisa kruusaauku mattis) pliiatsiga kahe wäikese paberitüki peale. Nagu protokollist näha, polnud organisatsioon selles kindlat liikmemaksu olemas; see seati Tallinna Komitee sellel koosolekul kindlaks.

4. aug. 1918.

Eestimaa Kommunistide (enamlaste) Partei Linnakomitee koosoleku protokoll.

Päewakord seatakse järgmiselt kokku:

1. Aruanded kohtade pealt.
2. Organiseerimise küsimus.
3. Moskwa konverentsi aruanne.
4. — — — — —
5. Jookswad asjad.

1. Krulli wabrikust puudub otsekohene asemik; sm. X wõtab oma peale selle korralduse, et sealt asemiku saaks.

Tsellulooses on liikmed läbi sõela lastud, sees on praegu 5 parteiliiget.

Nobel-Lessner — 4 liiget.

Lutheri wabrik — seltsimehed parteiliikmed on otsustanud praeguste olude juures mitte tööle minna; 6 liiget.

Portus on umbes 20 liiget.

Teenijate ringis on praegu liikmeid 11.

Igalt poolt nõutakse kirjandust.

2. Otsustatakse liikmemaksu sisse nõuda augustikuust peale 1% suuruses. Kes kuu lõpuks maksu ära ei õienda, seda parteist wäljaastunuks lugeda, sest iga parteiliige peab maksu maksma.

Wiljandi polgu 3. roodu komander
sm. Kubjas.

Langes 1920. a. Lõuna väerinnal.

3. Aruanne kuulatakse ära ja võetakse vastu.
4. —————
5. Otsustatakse kõiksugused teated võimalikult ruttu selle seltsimehe kätte saata ringide esitajate kaudu.

* * *

Augustikuu jooksul sündis Tallinna organisatsioonis suur korraldamisetöö. Võime siin tähendada, et selle töö wiisid peaasjalikult läbi Tallinna töölised ise. Olsekohe ja ainult parteilise töö peal oli seal sel ajal ainult sm. Mart Likemets, endine „Dwigateli“ tööline, kes okupatsiooni aja teisel poolel Eestisse pöranda alla asus ja seal parteilist tööd organiseeris.

Meie arhiivis on alal kaustik, kuhu on kirjutatud rida Tallinna Komitee ja selle Täidesaatwa Komitee protokollisi. Esimene nendest protokollidest on märgitud selles kaustikus 1. septembriga 1918. a. nr. 1 all. Nagu sellest protokollist näha, organiseeris Tallinna Ko-

omitee sel koosolekul „Täidesaatwa Komitee“, mis midagi Tallinna Komitee Büroo, presiidiumi ehk juhatuse taolist pidi olema. Tallinna organisatsiooni aktiivsemaks tegelaseks oli siis sm. Wasa (kes hiljem Narwas Purri - poiste poolt ära tapeti). Tema juhataski Tallinna Komitee koosolekuid, samuti ka selle Täidesaatwa Komitee koosolekuid.

Kommunistlise partei Tallinna organisatsiooni ülelinnalise komitee koosolek 1. sept. 1918.

PROTOKOLL nr. 1.

Koosolekut juhatas sm. Wasa, protokollkirjutas sm. Alasoo.

Päewakord:

1. Poliitiline moment. 2. Aruanded kohtadelt. 3. Organiseerimise küsimus. 4. Punase Rsti küsimus. 5. Üldise streigi küsimus. 6. Jookswad asjad.

1. (Resolutsioon, mis sm. Alasoo aruande puhul vastu võeti.)
2. Port: kollektiivil 30 liiget, koosolekuid peetakse võimaluse järele.
Dwiigatel: kollektiivis 20 liikme ümber, sisemine elu korraldamata.

Maier: 10 liiget.

„Sits“: 5 liiget.

Tselluloose: 20 liiget.

Luther: 5 liiget.

Koduteenijad: 6 liiget.

Nobel-Lessner: 10 liiget.

Krull: 10 liiget.

Aruannetest selgub, et kollektiivide tegewus senini korraldamata ja nõrk on.

3. Organiseerimise kohta annab aru sm. Wasa, ette pannes wabrikukollektiivide aserele raioonikollektiivisi organiseerida. Ettepanek lükatakse praegu tagasi, kuni igast kollektiivist walitud esitajad ülelinnalisesse komiteesse saadetakse. Ülelinnalise komitee hulgast walitakse täidesaatwa komitee, kuhu 5 liiget kuulub. Et walitud esitajad igast kollektiivist ilmunud ei ole, siis walitakse ära ainult 3 liiget, kuna 2 walimine edasi lükatakse.
4. Otsustatakse täidesaatwa komitee hooleks jätta sammusid astuda, et

seltsimehed, kes praegu kinni istuwad, abi saaksid.

5. Üldise streigi lähem ja põhjalikum korraldamine antakse täidesaatwa komitee hooleks, kes nõutawad palganormid wabrikukollektiivide esitajate kaudu saadud andmete waral wälja töötab.

6. — — — — —
(allkirjad)

Toodud protokollis on aruannete juures Portu ja Lutheri esitajate kohta märkused: walimata. See tähendab, et need kaks esitajat polnud weel siis mitte oma kollektiivi poolt walitud, waid Tallinna Komitee poolt koosolekule kutsutud. Kõik teised esitajad Tallinna Komitees olid kollektiivide poolt walitud.

Nimetatud kaustikus, mille järele meie awaldatud protokollis toime, on üks osa kaustikust jaotatud Tallinna Komitee protokollidele, kuna teine osa selle Täidesaatwa Komitee protokollidele on jäetud. Mõlemate protokollid algawad nr. 1-ga. Täidesaatwa Komitee protokollis on seal ainult kaks, mõlemad sm. Alasoo kirjutatud.

Ülelinnalise Komitee Täidesaatwa Komitee koosolek
3. sept. 1918. a.

PROTOKOLL nr. 1.

Päewakord:

1. Organiseerimise küsimus. 2. Üldise streigi küsimus. 3. Punase Risti küsimus. 4. Jookswad asjad.
1. Koosolek jõuab organiseerimise küsimuses järgmisele otsusele: wabrikute kollektiivid waliwad oma keskest esitaja üldisesse linnakomiteesse, kes omakorda täidesaatwa komitee walib. See korraldus tuleb seal läbi wiia, kus ta weel läbiwiidud ei ole.
2. Streigi asjus jõutakse otsusele, et ühepäewalist streiki korraldada ja wälja kuulutada.
3. Wangistatud seltsimeestele abiammiseks tuleb wabrikutes korjandusi toime panna ja Wenemaaga selles asjas läbi rääkida.
4. — — — — —

* * *

Narwa organisatsiooni 26. IV. protokollis räägitakse weel Wenemaa S.-D. T. P.-st. Wahepeal on aga Eesti kommunistide arusaamine selleni arenenud, et hakatakse tarwitama uut nimetust „Eesti Kommunistiline Partei“, sest oli ju tõsiasjaks saanud, et Saksa okupatsioon Eestimaa Wenemaa küljest tegelikult lahutas ja et ka Wenemaa Kommunistiline (enamlaste) Partei Eesti organisatsiooni iseseiswaks hakkas pidama, nagu see nähtawale tuli mõni kuu hiljem Kommunistlise Internatsionaali asutamise puhul. Järgmine protokoll, mis siin awaldame, sisaldabki juba seda nimetust.

Parteiline tegewus läks laiemale tööliste hulkadesse ja otsis omale pinda tegewuseks ka awalikkudes organisatsioonides. Üheks niisuguseks sammuks sel alal ja selles sihis oli karskuseseltsi „Walwaja“ oma kätte wõtmine, kus suurem osa liikmeid töölised ehk käsitöölised olid. Niisugune otsus tehtigi Tallinna Komitee 4. sept. koosolekul.

Kommunistlise partei
ülelinnalise komitee koosolek
4. sept. 1918. a.

PROTOKOLL nr. 2.

Päewakord:

1. Wiimased poliitilised sündmused.
2. Organiseerimise küsimus. 3. Streigi küsimus. 4. Jookswad asjad.
1. Wiimaste poliitiliste sündmuste kohta annab seletust sm. Alasoo.
2. Organiseerimise küsimuses wõetakse täidesaatwa komitee otsus wastu. Otsustatakse 1% line liikmemaks kindlaks määrata.
3. Otsustatakse 9. septembril ühepäewalist üldist streiki wälja kuulutada, kui wabikuwalitsused tööliste nõudmisi ei täida. Palgalisa otsustatakse igaühele, ilma erandita, 5 rbl. juure nõuda.
4. Esimeses joonas otsustatakse „Walwajat“ oma kätte wõtta, et selle läbi omale laialisemat tegewusewõimlust muretseda.

Koosoleku juhataja: R. Wasa (allkiri).
Protokollis kirjutaja: Alasoo (allkiri).

Protokolli täiendus.

Teise päewakorrapunkti all wõeti vastu järgmine kodukord:

Eesti Kommunistlise Partei Tallinna organisatsiooni ülelinnalise komitee kodukord.

1. Ülelinnaline komitee peab oma koosolekuid järjekindlaltiga kahe nädala tagant pühapäewiti.

Märkus: Täidesaatwal komiteel on õigus igal ajal ülelinnalist komiteed kokku kutsuda, kui tarwidus seda nõuab.

2. Ülelinnalise komitee koosolekuid juhatab walitud alaline koosoleku juhataja.

3. Täidesaatew komitee walib oma keskelt kassapidaja. Kassa seisukorrrast annab aru komitee koosolekutele koosoleku juhataja.

4. Liikmemaksusid wabrikukomiteede esitajatelt wõtab vastu ülelinnalise komitee koosoleku juhataja.

5. Rewisjonikomisjon walitakse 3-liikmeline.

* * *

6. sept. oli Täidesaatwa komitee koosolekul ka streigi küsimus otsustamisel. Seal otsustati seda 11. sept. läbi wiia, nagu järgmisest protokollist näha.

Ülelinnalise Komitee
Täidesaatwa Komitee koosolek
6. sept. 1918. aastal.

PROTOKOLL nr. 2.

Päewakord:

1. Streigi küsimus. 2. Organisatsiooni üldise koosoleku kokkukutsumine.
3. Jookswad asjad.

1. Partei Täidesaatew Komitee otsustas, et üldine streik kolmapäewal, 11. septembril, hommiku peab alustatud saama.

2. Üldine organisatsiooni koosolek tuleb ära pidada. Selle kokkukutsumine ja eeltööde tegemine jääb täidesaatwa komitee hooleks. Koosolekule tulija peab enesest märgusõna läbi teatama. Koosolek tuleb wõimalikult ruttu ära pidada.

3. Liikmemaksu wastuwõtmise wiisi otsustamine jääb wabrikute kollektiivide oma otsustada.

Ülelinnalise Komitee koosolekule otsustatakse ette panna, kas Keilas langenud seltsimeeste kalmude eest hoolekandjale tasu määrata wõi mitte, ja kui määrata, siis kui palju.

* * *

Samal päewal peeti ka Tallinna wabrikute wanemate esitajate koosolek ära, kus peaküsimuseks streigi küsimus oli. Awaldame siin ka selle koosoleku protokoll.

Tallinna wabrikute wanemate ülelinnaline esitajate koosolek 6-mal sept. 1918. a.

PROTOKOLL nr. 1.

Päewakord:

1. Aruanded wabrikutest. 2. Streigiküsimus. 3. Mitmesugused läbirääkimised.

1. Portust: Nõudmised on sisse antud, kuid ei ole weel wastatud; üldse on tööliste meeleolu rahutu.

Nobel-Lessnerist: nõudmisi ei lubata täita, wastus on täiesti eitaw, töölistel on kärsitud.

Wene-Balti tehast: nõudmisi ei ole sisse antud; perekonna abiraha tõuseb üle 50%, mis töölisti rahuldab.

Dwiigatelist: seni ei ole nõudmisi antud; töölistel on walmis streikima, kui teised wabrikud nõus on.

Krull: tingimised on wäljakanatamata; meeleolu on ärew; leib, mida abiraha eest antakse, on kõlbmata vastu wõtta.

Raudtee tööliste aruanded. —

2. Streigiküsimust läbi arutades, leidis wanemate koosolek kõige kohasemaks 1-päewalist streiki toime panna, kui nõudmistele ei wastata ja kui kõikidel wabrikutel wõimalik on osa wõtta.

Dwiigateli esitajate poolt ette pandud nõudmised wõeti ilma parandusteta vastu.

3. Otsustati teisipäeval kokku tulla, kui esmaspäeval vastus on saadud.

Koosoleku juhataja:
Kirjatoimetaja: Wasa.

Streigi küsimus muutus, nähtavasti, keerulisemaks. Wist polnud kõik wabrikud selle peale kindlad, et nad suudawad üldstreigi läbi wiia. Sellepärast lükkas Tallinna Komitee koosolek, mis kaks päewa hiljem oli, streigi edasi, nagu järgmisest protokollist näha. Samast protokollist on näha, et seda taktikat, mida tarwitati „Walwaja“ suhtes, hakati tarwitama ka käsitöölise seltsi kohta (waata järgmises protokollis jooksu wate küsimuste all).

Kommunistlise partei
ülelinnalise komitee koosolek
8. septembril 1918. a.

PROTOKOLL nr. 3.

Päewakord:

1. Ülelinnalise streigi korraldus.
2. Üldise koosoleku küsimus ja korraldus.
3. Jookswad asjad.

1. Üldist tööstusekriisi silmas pidades otsustas Partei komitee streigi initsiatiivi töölise wanemate hooleks jätta, et streigi mittekordamineku puhul Partei autoriteet mitte ei kannataks.

Streik lükati määramata aja peale edasi.

Selkorral, kui töölise wanemad otsustawad streiki toime panna, toetab neid partei komitee, kõigekülgselt juhatus andes jne.

2. Täidesaatwa komitee ettepanek, üldist partei koosolekut kokku kutsuda, wõeti vastu; walliti kaheliikmeline eelkorralduse komisjon. Koosoleku päew jäi kindlaks määramata.

3. Et käsitöölise seltsi peale suuremat mõju awaldada, otsustati parteiliikmete hulgas agitatsiooni teha, et nad suuremal hulgal käsitöölise seltsi liikmeks astuksid.

Koosoleku juhataja: Wasa (allkiri)
Kirjatoimetaja eest: Hollikiwi Hants
(allkiri).

Järgmistel päewadel otsustati streigi küsimus ära. Kuidas see sündis, selle

kohta puuduwad meil praegu wastawad protokollid. Järgmine protokoll, mis streigi käigust räägib, on wabrikuwanemate esitajate koosoleku protokoll 17. IX., mille siin awaldame. Streigi pärast wõeti rida töölisi kinni, mis töölise ette uue protestistreigi küsimuse seadis.

Wabrikuwanemate esitajate nõukogu koosolek 17. sept. 1918. a.

Päewakord:

1. Aruanded kohtadelt.
2. Seisukoha wõtmine wangistatud seltsimeeste asjus.
3. Kodukorra läbiwaatamine.
4. Mitmesugused läbirääkimised.

1. Raudteewabrik: seisukord endine. Trahwiks streigi eest wõeti tööpäewast üks tund maha.

Autogaraash: seisukord endine; juurde lubatud: kartuli jahu 50 grammi päewas, soola 25 grammi nädalas, 150 grammi liha nädalas. Kinni streigi pärast 3 sm.

Krull: meeleolu kõikuw; muud töökojad nõus protestistreiki algama, treierei mitte. Nõudmised tähepanemata jäetud. Seltsimehi kinni 6, süüdistatakse proklamatsioonidelaila-lilaotamises soldatite keskel.

Dwiigatel: meeleolu mitte just ülendaw.

Nobel-Lessner: meeleolu harilik; kui seltsimeeste lahtilaskmiseks streik peaks lahti puhkema, siis tulewad kahtlemata pooled kaasa. Nõudmised tähepanemata jäetud. Kuulipildujad weetorni töölise mahasurumiseks üles seatud.

Tselluloose: Wähe (?) tuleks kaasa, kui seltsimeeste wäljanõudmine streigi abil ette wõetakse.

Wene-Balti: nõudmised sisse antud, kuid wastust antud ei ole. Toetamine streigi puhul kahtlane.

2. Wabrikutes tuleb töölistel ühel häälel nõuda, et wangistatud seltsimehed wabastataks; kus wõimalik — seal suusõnal, kus mitte — seal kirjalikult. Ei täideta seda mitte, siis tuleb üldise streigi vastu walmistada. Seda tuleb kahe päewa jooksul teha.

* * *

Teine samasugune protokoll on Tallinna Komitee oma, millel aga pealkirja ega ka kuupäewa ei ole (pliiatsiga kirjutatud). Awaldame ka selle siin.

Päewakord:

1. Üldine seisukord. 2. Aruanded kohtade pealt. 3. Punase Risti küsimus. 4. Jookswad asjad.

1. Aru anti üldise seisukorra kohta.

2. Dwiigatel: kõik endine, kinniwõtmisi ei ole olnud.

Tselluloose: jäi sisse; seisukord endine.

Port: üldine streik läks täielikult läbi.

Maier: ei streikinud.

Krull: üldine streik läks läbi; kinni wõeti kuus seltsimeest. Pro-wokaator — (nimi protokollis se-gane). Kõik wanemad wõeti kinni.

Nobel-Lessner: kõik töölised tulid wälja.

Otsustati, et iga wabrik, kus keegi seltsimeestest kinni langenu-d, wabrikuwalitsusele nõudmise ära annab, kus wangistatud seltsimeeste wabas-tamist nõutakse. Wastab wabriku-walitsus eitawalt, siis tuleb ühepäe-walist protestistreiki korraldada, kus ka majanduslisi nõudmisi korratakse. Lähem sellekohane wäljatöötamine jääb linna ü.täides. komitee hooleks.

3. Et kõik wangistatud seltsimehed Wilna saadetud ja neile sellepärast wõimalik ei ole abi anda, siis tuleb teateid perekondade kohta saada ja neile abi anda.

4. Sm. ...-le tunnistus wälja anda. Üldise koosoleku kokkukutsumine jääb l.k. hooleks.

Saksa soldatitele kui ka töölistele proklamatsioonid wälja lasta.

Kodukord järgmisel koosolekul ette lugeda.

Nagu Tallinna wabrikute wanemate 6.IX protokollist näha, wõeti sel koosolekul Dwiigateli tööliste esitajate nõudmised wastu. Meie arhiwis on nende nõudmiste esialgne kawa, kui ka need parandused, mis nendes nõudmistes hiljem tehti. Pärast laotati need nõud-

mised hektografeeritult kõikidele wabri-kutele laiali ja töölised pidid igalpool nende nõudmistega esinema. See on ühise wõitluse kawa. Iga wabrik pani nõudmislehele ainult oma wabriku nime ja wabrikuwalitsuse wastamise tähtaja juure, mille jaoks nõudmislehele wasta-walt tühi koht jäeti. Nõudmised nim. hektografeeritud lehel olid järgmised:

Töölised on sunnitud näljasurmatondi kägistusel oma elu kaitseks tema kon-diste käte eest neid nõudmisi wabriku-walitsusele täitmiseks ette panema; üht-lasi tahawad töölised nende läbiwiimi-seks kõik abinõud tarwitusele wõtta.

... töölised nõudmised wabriku walitsusele palganormi suuren-damise kohta.

I. Nõudmised tööaja ja raha-palga kohta.

a) Kaheksa (8) tunnise tööpäewa sisse-seadmine.

Märkus: Erakorralistel juhtumistel, kui ületundide töö edasilükkamata tarwilik on ja töölised selle tar-wilikkust tunnistawad, nõusolekut awaldades ületundisid teha, maks-takse tööliste ületundide eest harilikust palgast 100% wõrra rohkem.

b) Praeguse rahapalga normi kõrgen-damine, ilma erandita kõigile wiie (5) rubla wõrra päewas.

II. Nõudmised toiduainete normi kohta.

1. Päewase leiwanormi suurendamine 600 grammini.

2. Päewase kartulinormi suurenda-mine 900 grammini.

3. Raswaollusi (wõi, rasw) 250grammi päewas.

4. Liha 200 gr., niisugusel korral kui lihaandmine wõimata, siis 250 gr. kala.

5. Suhkrut 50 gr.

6. Soola 25 gr.

7. Üks meeter põletispuid perekonna kohta kuus.

8. Wiisteistkümmend (15) naela pet-roleumi perekonna kohta kuus.

9. Ülesloetud toidu- ja tarbeained peawad toitluskomitee praeguste kind-late hindadega antud saama.

III. Nõudmised tööliste wanemate walimise asjus.

Wabrikuwalitsus on kohustatud tööliste wanemate walimist ette wõtma. Iga töötoa kohta tuleb üks wanem walida. Walimine peab sündima otsekohesel ja salajasel hääletamisel.

IV. Wabrikuwalitsuse kohused streigi puhul ja pärast streiki.

a) Wabrikuwalitsus on kohustatud sel korral, kui ta siin ülesloetud nõudmisi ei täida ja töölised erakorralisi abinõusid oma nõudmiste läbiwiimiseks, streigi näol, tarwitusele on sunnitud wõtma, kõige streigi-aja eest ülemaaltoodud normi järele palka wälja maksta.

b) Streigi pärast ei tohi ühtegi töolist ei wabrikus ega linnas wangistada ja süüdistada.

Järgmiste päewade kohta puuduwad meil praegu mõned protokollid. Järgmine protokoll on Tallinna Komitee oma 10. oktoobrist, kirjutatud nimetatud Tallinna organisatsiooni kaustikus, kuid selle kaustiku lõpus (mitte seal, kus eelmised TK protokollid) ja sellepärast ilma numbrita. Protokoll on järgmine.

Kommunistilise Partei Tallinna organisatsiooni ülelinnalise Komitee koosolek

10. oktoobril 1918 a.

PROTOKOLL nr. . . .

Koosolekut juhatas sm. Wasa, protokoll kirjutas sm. Meihendorf.

Päewakord:

1. Aruanded kohtade pealt. 2. Poliitiline moment. 3. Seisukoha wõtmine praeguste sündmuste kohta. 4. Majandusliste streike küsimus. 5. Jookswad asjad.

1. Tselluloose wabriku komitee esitaja: wabrikul on komitee olemas, kuid et wabrik kolme wahetusega töötab, on koosolekuid ainult püüa-päiwiti võimalik pidada. Wiimaste päewade sees andsid töölised wabriku direktorile nõude, et neile 5 rbl. päewas palka juure lisada ja tegid talle ettepaneku laupäewaks, s. o. 12. X endi nõudmiste peale wastust

anda. Töölised on enamalt jaolt kommunistilise ilmawaatega, nii et needki, kes parteis ei seisa, partei heaks mõned summakesed ohwerdawad.

Nobel-Lessneri wabriku organisatsioonis on 30 liikme ümber; komitee seisab koos 6 liikmest. Wabriku komitee esitaja teatas, et töölised streigiwad majandusliste nõudmistega.

Koosolek otsustas, et üksikud wabrikud mitte mingisugust streiki omapead ette ei wõtaks. Kui kuskil wabrikus kawatsetakse streikima hakata, siis tuleb ennem sellest linnakomiteele teatada, kus asi saaks läbi arutatud, et streik ikka võimalikult saaks läbi wiidud wõiduga.

Lutheri wabrikus on umbes 10-liikmeline organisatsioon, kuid alles korraldamata; komitee puudub.

Maieri wabrikus on töölise wahese arwu pärast 3-liikmeline komitee walitud, organisatsioon on organiseerimisel.

Linna raiooni esitaja teatab, et wiimasel ajal uuendusi mingisuguseid ei ole olnud.

Koosolek tegi linna raioonile ülesandeks kõik töötä töölised ja trükitöölised linna raiooni komitee külge liita.

2. Poliitilise momendi kohta wõttis sm. M. sõna wiimaste Wenemaa kui ka kohaliste lehtede teateid ette tuues, nimelt Bulgaaria sündmuste kohta, Saksa ja Liiduriikide rahu ja Eesti kodanluse iseseiswa Eesti unistuste kohta. Mitmed seltsimehed rääkisid, et Eesti kodanlus on palwega Rootsimaa poole pööranud, et Rootsimaa Eestisse wägesid saadaks kodanlust kaitsma enamlaste wastu. Kuid koosolek arwas selle wõimaltuks, nimelt kui Rootsimaa peaks seda tegema, küll siis Rootsi proletariaat oskab momenti tarwitada. Lõpuks luges sm. X wiimase proklamatsiooni kawa ette, mille koosolek heakskiites wastu wõttis.
3. a) Et meil rewolutsioon igapäew oodata on, sellepärast on meil tar-

wilik ruttu kõigis kohas organisatsioonid luua (maal kui ka linnas).

b) Kõik walgekaardi staabid ja asukohad (kus kohas nad asuwad) järele waadata.

c) Sõjariistade ja laskemoona üle statistikat pidada ja asjakohaselt ära jagada.

4. Wabrikute komiteedele kohuseks teha töölistega läbi rääkida ja linna-komiteel läbi arutada.
5. Jookswates asjades tegi koosoleku juhataja ettepaneku — minewal koosolekul wastu wõetud resolutsiooni põhjal Punase Risti komitee walimised järgmisel koosolekul esimese punktina üles wõtta. Ettepanek wastu wõetud.

Koosoleku juhataja:

Protokolli kirjutaja: Meihendorf
(allkiri).

Protokolli allkiri (Meihendorf) on, muidugi, warjunimi. Selle warjunime all töötas siis Tallinnas üks seltsimees, kes hiljem punawäes Eesti „iseseiswa“ kodanluse wastu wõitles ja praegu Nõukogude Wenemaal elab.

Järgmine protokoll on jällegi T. K. oma. Laksi (protokolli kirjutaja) nime all töötas siis Tallinnas sm. M. Like-mets. Tema waliti siis ka sel koosolekul partei Punase Risti komitee presiidiumi Tallinna Komitee poolt. Juhanson'i warjunime all asus Tallinnas sm. Karl Tiitsen, kes ka Punase Risti komitee presiidiumi sai walitud ja kes sel ajal autogaraashis töötas, kust ta kommunistlise partei kollektiivi esitajana Tallinna Komiteesse kuuluski.

Järgmine protokoll on kirjutatud Tallinna komitee nimetatud kaustiku T. K. 3. protokolli järel, mispärast ta ekslikult nr. 4. kannab. (Meie tööme siin nr. 3. järel weel kaks T. K. protokolli.)

PROTOKOLL nr. 4.

Kommunistlise partei Tallinna Komitee üldine koosolek 23. oktoobril 1918. aastal.

Päewakord:

1. Aruanded kohtade pealt. 2. 16. oktoobri mälestamise ja demonstratsiooni küsimus. 3. Partei Punase Risti komi-

tee organiseerimine. 4. Kirjanduse laiiali-laotamise korraldamine. 5. Mitmesugused läbirääkimised.

1. Aru annawad: Portu, Dwiigateli, Tselluloose, Maieri, Lutheri ja Autogaraashi seltsimehed. Nelja esimese aruande järel midagi iseäralikku ei ole olnud. Lutheri wabriku sm. räägib, et neil partei tegewus alles õige noor on, kollektiivis on liikmeid 20 ümber, wabriku komitee seisab 3-st liikmest koos. Autogaraashi sm. räägib: meie wabriku tööliste seas on õige palju salasid, kes kõiki parteitegelasi peale passiwad; peale selle ei ole meie wabriku praegused töölisid mitte alalised töölisid, waid seal on suur osa autoomanikke, majaperemehi jne., kes ainult praegusel ajal sinna on tööle tulnud; see proletariaadi aristokraatia töötab igas asjas tööliste liikumisele wastu, sellepärast ei ole meie wabrikus organiseerimisel suurt edu.
2. päewakorrapunkti all otsustatakse 1905. aasta langenuid seltsimehi 16 oktoobri pühaga mälestada ja peale selle praeguse tööliste kurnajate ja timukate walitsuse wastu protesteerida meealawalduste ja miitingutega; proklamatsioonid otsustati 2 päewa enne 29-mat laiali laotada wabrikutes ja linnas; soowitati wabrikutesse kõnepidajaid saata hommikuks tööliste wäljatuleku ajaks.
3. päewakorrapunkti all otsustati partei Punase Risti komitee asutada, kelle ülesandaks jääks puudust kannatawatele seltsimeestele abi anda. Leiti tarwilik olewat, et iga kollektiivi poolt üks esitaja saaks walitud P. R. komiteesse ja peale selle linnakomitee poolt 3-meliikmeline presiidium; linnakomitee poolt waliti: smd. Kibar, Laks, Juhanson. Wabrikute kollektiivide esitajatele tehti kohuseks, wõimalikult ruttu wabrikutes Punase Risti komitee esitajad ära walida. Peale selle tehti linnakomitee poolt Punase Risti komiteele kohuseks kodukord wälja

töötada ja linnakomiteele kinnitamiseks ette panna.

4. päewakorrapunkti all otsustati kirjanduse laialilaotamist korraldada nii, et kirjanduse hoiupaika ainult 2 seltsimeest teada wõiwad.
5. Mitmesuguste läbirääkimiste all teatab sm. Wasa, et keegi Portu seltsimeestest partei distsipliini murdnud

olla ja nõuab komiteed asja läbi waadata. Linnakomitee otsustab, et Portu kollektiiv, kelle hulka kaebelune kuulub, asja ennem läbi arutaks ja seltsimehe kohta tehtud otsuse linnakomiteele kinnitamiseks edasi annaks.

Koosoleku juhataja: (allkiri puudub).
Protokolli kirjutaja: Laks (allkiri).

Eesti iseseiswus ja Saksa okupatsioon

Märtsirewolutsiooni algul oli Eesti tõusikkodanlus poliitiliselt wõrdlemisi ilmetu ja saamatu. Rewolutsiooni waimustuse keerus liugles ta päriwoolus ja laskis end kanda kodanlisest radikalismist, mis selmääral järjest tagurlisemaks ja tagasihoidlikumaks, lõpuks päris kontrrewolutsiooniliseks muutus, kui wõrd kaswas rewolutsioonilise proletariaadi organiseeritud jõud, mis laialisi töörahwa hulkasid linnas ja maal kodanluse mõju alt lahti kiskus ja oma wõitluselipu alla kogus, mille peale oli kirjutatud hüüdsõna: „Kõik wõim nõukogudele“.

Kodanline rewolutsioon jäi kitsaste reformide juure peatama; laialdasemad uuendused pidi teostama asutaw kogu, mille kokkukutsumisega kodanlus aga wiiwitas. Rewolutsioonilise proletariaadi jõud aga kaswas ja pani kodanluse wäri-sema. Ka Eesti tõusikkodanluse süldihinged wärisesid oma tulewiku pärast. Sedamööda kuidas kaswas enamlaste mõju, ajab ka Eesti tõusikkodanluse haritlastekiht oma tüma selgroo sirgu, mis muidu nii kerge paendumata oli tsaariwalitsuse ja mõisnikkude ees, ja hakkab enesekaitset korraldama. Juba tsaariwalitsuse ajal püüdis ta kui „kolmas seisus“ enesele üheõiguslust nõutada ja arendas seda mõtet arglikult oma ajakirjanduse weergudel.

Nüüd asus ta energiliselt omawalitsuse teostamise ettewalmistamisele. Hiljem, ühenduses proletaarsete rewolutsiooni arenemisega, eriti pärast oktoobrirewolutsiooni, astus kodanlus enesemääramise sihil suure sammu edasi. Wõimu nõukogude kätte minek sundis loomulikult

ka Eesti kodanlust enesemääramisele — oma wäewõimuwalitsuse, oma riikluse teele.

Eesti iseseiswus ja Saksa okupatsioon — need olid nüüd, kui wõim oli läinud nõukogude kätte, kaks päästerõngast, millest Eesti tõusikkodanlus ühes oma käsikute kambaga kinni haaras, kord ühest, kord teisest, et oma kaotatud wõimu tagasi saada ja nõukogude walitsust kukutada. Selleks kuulutas Eesti n.n. Maapäew end 15. nowembril 1917. a. „Eestimaal ainsamaks kõrgema wõimu kandjaks“. Ühtlasi kuulutas Maapäew „kõigile“:

„Igasugused määrused, käsud ja dekreedid, tulgu nad kust poolt tahes, on Eestimaal makswad ainult üksiks, kui Eesti Maanõukogu nemad wälja on kuulutanud, kuna wastasel korral neid täita ei tule.“

Need otsused tegi Eesti Maanõukogu siis kui tegelikult kõrgem wõim oli Eestis oktoobrirewolutsiooni wõidu tagajärjel tööliste ja sõjawäelaste saadikute nõukogude käes.

Mida seesugune otsus tähendab? Esiteks tahtis kodanlus kaksikwõimu luua, ja maanõukogu ainsaks kõrgemaks wõimukandjaks kuulutades asus ta, teiseks, tegelikult kodusõja organiseerimisele. Kuna „ainsa“ wõimu kõrwal ei wõi olla teist wõimu, see on nõukogusid, siis tähendas see otsus, et nõukogude walitsus kukutada tuleb. See otsus kutsus kodanlust nõukogudewalitsuse määrusi, käskusid ja dekreetisi saboteerima, sest kõik käsud, määrused ja dekreedid on Eestimaal „makswad ainult üksiks, kui Eesti Maanõukogu

nemad wälja on kuulutanud, kuna wastasel korral, tulgu nad kustpoolt tahes, neid mitte täita ei tule.“

Seesugusele otsusele pidi Eesti töusikokodanlus paratamata tulema, sest nõukogude walitsus tähendas:

- 1) mõisate tasuta wõõrandamise järjekindlat läbiwiimist;
- 2) kiriku riigist lahutamist;
- 3) wiljamonopoli sisseseadmist;
- 4) erakaubanduse lõpetamist ja kaubanduse natsionaliseerimist (riigistamist);
- 5) pankade, wabrikute, majade jne ülewõtmist;
- 6) maksude raskuse weeretamist kodanluse ja jõukamate kihtide õlgadele jne,

ühe sõnaga, mõisnikkude ja kodanluse waranduste eksproprieerimist, tasuta wõõrandamist ja kodanluse wõimuparadi purustamist ja ta kurnamisekorra aluste häwitamist.

Kodanluse maapäewa otsuse peale, Eesti maanõukogu ainsamaks kõrgema wõimu kandjaks kuulutada, wastas nõukogude walitsus sellega, et töörahwa hulgad liikuma pani, kes 15. nowembril maapäewa laiali ajasid. Töörahwas ei wõinud lubada awalikku asutust (kes end „rahwaesituseks“ pidas, kuna ta tegelikult seda ei olnud) tegutseda kodusõja organiseerimise ja ettewalmistamise sihil.

Tõsi, kodusõja organiseerimine algas juba warem n.n. rahwusliste wäeosade loomisega. Rahwuslised wäeosad pidid olema Eesti töusikokodanluse poliitilise wõimu aluseks. Ja rahwusliste wäeosade peale toetades tegigi Eesti kodanlus oma otsuse — Eesti maanõukogu ainsamaks kõrgema wõimu kandjaks kuulutada, sest

„Eesti polgu kõigi komiteede üldkoosolek oli see, kes 8. nowembril 1917. a. Haapsalus esimesena maa ja rahwa saatuse kohta awalikult järgmise otsuse wastu wõttis:

I Eesti polk nõuab, et maapäew wiibimata kokku tuleks ja kuni asutawa kogu kokkuastumiseni kõik riigiwõimu Eestis enese kätte wõtaks“ (waata „Mälestused iseseiswuse päi-

wilt“, kindral Tõnisson: „Esimesest Eesti polgust“, lhk. 165).¹⁾

Kodanlus tegi aga oma otsuse maapäewal seitse päewa hiljem. See otsus tähendas sisuliselt Eestimaale iseseiswaks kuulutamist, kuigi kodanlus algul selle all ei mõelnud Eestimaale lahkulöömist Wenemaast, waid ainult kuni asutawa kogu kokkuastumiseni riigi wõimu Eestis enese kätte tahtis wõtta, sest asutawa kogu pidi lõpulikult otsustama ka Eestimaale saatuse.

Kuid ka sellele otsusele tuli kodanlus klassiwoitluse arenemise käigus, pärast seda kui ta oktoobrirewolutsioonis wõimu juurest minema kihutati ja kõik wõim nõukogude kätte läks. Rewolutsiooni algul nõudis kodanlus ühes oma toapoiste kambaga Eestimaale ainult omawalitsust — autonoomiat.

Jaan Tõnisson kirjutab sellest järgmist:

„Esimese Wene rewolutsiooni tulekul oli minule selge, et aeg mitte weel täis ei ole. Wenemaa rahwad, eriti Suur-Wene rahwas, ei olnud oma sisemises arenemises mitte weel niikaugele jõudnud, et põhjalik pööre Wenemaa riiklikus elus rewolutsiooni teel läbi tungiks.“

Sellest seisukohast wälja minnes asusid Eesti Eduerakonna

„juhtiwad mehed“ ainult „autonoomia mõtte ettewalmistamiselle“. (Waata „Mälestused“ ... lhk 5).

See seisukoht wastas eduerakonna seisukohtadele 1905. a. Rahwaasemikkude koosolekul „Bürgermusses“ wähemusse jäädes lahkus J. Tõnisson oma kambaga sellelt koosolekult ja pidas oma sõpradega erikoosoleku ära, kus otsustati Eestimaale „laialist“ omawalitsust nõuda.

1917. aastalgi ei olnud Eesti kodanlusel algul teistsuguseid seisukohti. Ka sotsiaaldemokraadid ja sotsiaalrewolutsionäärid seisid enne oktoobri rewolutsiooni ainult „autonoomia“ alusel.

¹⁾ „Mälestused iseseiswuse päiwilt“, I köide, 1917—1918. a. Rahwaülikooli kirjastus, Tallinnas, 1927.

Mihkel Martna kirjutas 20. märtsil 1917. aastal:

„Wenemaa majanduslik ega kultuuriline olukord ei ole niisugune, et proletariaat oma mõju maksma võiks panna ja oma kawad läbi wiia. Hea kui proletariaat sellekski küpse küllalt on, et demokraatia põhimõtteid wõidule awitada.“ („Mälestused“, lhk. 39).

Oma broschüüris „Eestimaa autonoomia ja sotsiaaldemokraatia“ kirjutas Martna 22. juulil 1917. aastal:

„Rewolutsioonile täit wõitu soowides, rewolutsiooni wõitused kindlustades, nõuame meie Eestimaa autonoomilist iseseiswust ja ei astuks ka wanapaganale wastu, kui tema sedasama nõuaks.“ (Lhk. 39.)

Hiljem, 15. aprillil 1918. aastal kirjutab M. Martna:

„Aasta eest Schweitsist tulles ei olnud mina Eesti iseseiswuse pooldaja, waid arwasin, et Eesti Wenemaa külge peaks jääma, kuid autonoomse osana föderatiiwse ühenduses. Aasta jooksul on aga poliitiline sündmustik Wenemaa hoopis uutele teedele wiinud ja näib, et Eesti rahwal parem on seda uut teed mitte kaasa teha. Eestis ei ole aga kommunismi teostamiseks vähemaidki eeldusi, ainult diktatuuri wõimalus. Küll aga peaks ka Eestis wõimalik olema feodalismi jätiseid wõimalikult kõrwaldada ja demokraatliku korra poole tüürida Sellel on oma sundiw mõju olnud iseseiswuse teele asumiseks.“ („Mälestused“, lhk. 43.)

Ka sotsiaalrewolutsionäärid nõudsid, et

„Wenemaa saagu rahwuste ja osariikide föderatsiooniks.“ (H. Kruus „Rahwusautonoomia“, lhk. 38.)

Sellele ühisele seisukohale asusid nii sotsialistid, kui ka kodanlus Eesti sõjawäelaste ülemaalisel kongressil 18. juunil 1917. aastal:

„Kongressi kolmas päew kulus autonoomia arutamise peale. Esinesid kõnedega Jürine, Wilms, K. Päts, Kruus. Wõeti resolutsiooni aluseks Pätsi, Wilmsi ja Kirschbaumi ettepanekud:

1) Eesti peab Wene Wabariigis föderatiiwseks osaks muutuma;

2) Eesti rahwa eluõiguse walwel seista tahab organiseeritud Eesti sõjawäelaste kogu“, jne. („Mälestused“, lhk. 146.)

Nii siis, Eesti tõusikkodanlusel ja Eesti sotsiaaljuudastel ei olnud enne oktoobrirewolutsiooni „omariikluse“ — „iseseiswuse“ — nõudeid. Jaan Tõnissoni arwates ei olnud „Wenemaa rahwad“ — seal hulgas ka muidugi Eesti rahwas — „oma sisemises arenemises mitte veel niikaugele jõudnud“, et „põhjalikku pööret Wenemaa riiklikus elus rewolutsiooni teel“ läbi wiia. Tõnisson ei uskunud isegi kodanlise rewolutsiooni wõidusse Wenemaal. Wenemaa rahwad ei olnud tema arwates selleks veel „küpsed“. Ja sellepärast tuli ainult „autonoomia mõtte ettewalmistamisele asuda.“

Ka M. Martna oli samal seisukohal kui ta kirjutas, et „hea kui proletariaat sellekski küpse küllalt on, et demokraatia põhimõtteid wõidule awitada“. Tema arwates oli muidugi selleks küllalt küpse ainult kodanlus ja sellepärast oli ja on ka täitsa arusaadaw, mispärast kodanlus algul ainult autonoomia nõutamisele leppis ja weel 18. juunil nõudis, et „Eesti peab Wene wabariigi föderatiiwseks osaks muutuma“.

Nende põhimõtete alusel tegutseski Eesti tõusikkodanlus esimese rewolutsiooni kestwusel. Juba 4. märtsil kutsus J. Tõnisson Põhja-Balti komitee kokku, mis asutati Eestimaal tsaariwalitsuse ajal kindralkuberneri Korostowetsi nõusolekul selleks, et „kogu... rahwast sõjahädaohu pealetulekul enesekaitsele wiia“. („Mälestused“, lhk. 7.) ja ka lähemal ajal Peterburis „laialise autonoomia projekti walmistamiseks“ koosolek ära pidada.

„Põhja-Balti komitee oli nii mõeldud, et keskkomitee — kuhu kuulusid Eesti kodanluse tagurliisemate kihtide esitajatest J. Tõnisson, P. Pöld, K. Parts, Koppel, Luht j.t. — otsustawat ja juhtiwat osa etendades ühtlasi maakonna ja linnakomiteedele tarwilise algatuse ja tegewusewabaduse jättis.

Abirakukesteks olid kohalised komiteed, kelle kaudu maakonna- ja linna-komiteed keskkomitee juhatusel tarbekorral üldiseid aktsioone kindlamas ja kiiremas korras võisid läbi viia.“ („Mälestused“, lhk. 7.)

See Eesti kodanluse organisatsioon töötas ilmasõja ajal rahvuslase eneseaitamise sildi all ja oli ühtlasi põllumeeste seltside, haridusseltside ja teiste kodanliste seltside ja ühiskondlike organisatsioonide keskkohaks. Loomulik, et ta Eesti töusikkodanluse ja hallparunite teenistuses olles nende majanduslasi ja poliitilisi huvisid silmas pidas ja neid kaitsta ja lepitada püüdis mõisnikkude ja tsaariwõimu huwidega. Sel alal on J. Tõnissoni selgrootu ja paenduw osa üldiselt tuntud.

Wiimaste aastakümnete kestel on aga Eesti kodanlus tuntawalt tugewnenud ja oma töusiku-upsakuses tahab ta enesele ka suuremaid õigusi ja tegewusewabadust. Selles sihis tegutsebki nüüd J. Tõnisson. Ta katsub ajutise walitsuse siseministri würst Lwowi juures pinda, ja kui hiljem ajutine walitsus telegrammi teel Põhja-Balti komiteele Eesti autonoomia asjus põhimõtteliku nõusoleku annud, astusid Põhja-Balti komitee maakonna- ja linnakomiteede esitajad 11. märtsil Tartus kokku, et Eesti autonoomia eelnõu wälja töötada.

Sellel koosolekul soowitasid K. Päts ja O. Strandmann „Baltimaade ajaloolist arenemisekäiku silmas pidades senisele rüütelkonna omawalitsusele üldiste walimiste põhjal uut elu sisse ajada.“ („Mälestused“, lhk. 9.)

Pätsi ja Strandmanni soowiawaldus jäi aga tähelepanemata ja koosolek töötas wälja Eestimaa omawalitsuse seaduse eelnõu, mille põhjal „Eestimaa, s.o. Eesti kubermangu, Narwa linna ja Põhja-Liivimaa, walitsemise eesotsas seisab ajutise walitsuse kindralkomissar erakorraliste wolitustega.

„Liivimaa põhjaosa Walga linnaga ja ka Tsooru, Paju, Hummuli waldadega Walga maakonnast ja Mõisaküla wallaga Wolmari maakonnast korraldatakse ajutiselt eriliseks administratiiwüksuseks.

„Iga administratiiwüksuse jaoks, s.o. Eesti ja Põhja-Liivimaa jaoks luuakse ajutised maanõukogud.

„Walimistest osa wõtta on õigus kõigil walla elanikkudel, kes 21 aastat wanad ja kes walla piirides elawad 1. märtsist 1917. a. saadik.“ („Mälestused“, lhk. 57)

See kawa anti ajutisele walitsusele ära 18. märtsil, kes selle 28. märtsil 1917. a. heaks kiitis parandusega, et kahe kubermangu asemel üks kubermang, üks administratiiwüksus moodustatakse.

Eesti kubermangu kindralkomissariks nimetati ajutise walitsuse poolt Poska, kellele ajutise walitsuse wahekirjaga 14. aprillil kohuseks tehakse

„wäljatöötada instruksioon walimiste kohta maakonna walimistekoosolekutele ja wõtta oma peale walimiste üldine korraldamine.“ („Mälestused“, lhk. 60.)

Selle kirja alusel kuulutas Poska waldades wälja walijatemeeste walimised, mille tähtpäewaks määrati 23. mai 1917. a.

Tööliste ja sõjawäelaste saadikute nõukogu protesteeris nende kahejärguliste, seega mitte rahwalikkude walimiste wastu. Kuid ajutise walitsuse poolt jäeti see protest tähelepanemata. Hiljem, 22. juunil, esitas Tallinna Wene organisatsioonide liit ajutise walitsuse siseministrile märgukirja Wene organisatsioonide nimel, kus need toonitasid, et Eesti omawalitsuse seaduse läbiarutamisel ei olewat olnud kõik Eestimaa elanikkude kihid esitatud. Muu seas puudunud seal Tallinna soweti ning ka Wene seltskondlise liidu asemikud. Liit nõudis seaduse kinnitamise edasilükkamist, et Wene organisatsioonid wõiks... osa wõtta tulewase maawalitsemise ja omawalitsemise korra wäljatöötamisest, sest ainult kubermangu maanõukogu poolt wäljatöötamise korral saawat sarnane kawa ühekülgne.

Kodanlus aga ruttas maanõukogu walimistega. 24—25. juunil wiidi Tallinnas maakonna walimiskogudes walimised läbi, ja kubermangu- ja maakonna nõukogude awamise ajaks määrati 1. juuli 1917. a.

Maanõukogu walimiste ajal tagandas Tallinna tööliste ja soldatite saadikute nõukogu Poska ametist ja otsustas walitsusewõimu terwelt enese kätte wõtta. Samal päewal asus ka nõukogu täidesaatete komitee kubermangu walitsemisele. Poska andis lahkumisepalwe ja palus 2 kuuks puhkust. Eesti kodanluse pealekäimisel pandi Poska (31. mail) oma endisele kohale tagasi. See konflikt Eesti kodanluse ja Tallinna nõukogu wahel tunnistab, et klassiwahekorrad — wõitlus wõimu pärast — juba maikuu lõpul — 1917. a. õige terawa ilme omandas. Kodanluse protesti Poska tagandamise wastu toetasid ka sotsiaaluudaste mõju all seiswad tööliste ja soldatite saadikute nõukogud Haapsalus, Paides, Rakweres ja Wõrus.

Kuid juba enne seda kokkupõrget oli kodanlus järjekindlalt enesekaitse korraldamisele asunud. Tartus töötas Põhja-Balti komitee, Jaan Tõnissoniga eesotsas. Tallinnas asutati 9. märtsil Tallinna Eesti Liit, kelle esimeheks waliti O. Strandmann. Peterburis asutasid Tamm, Schneider ja Wallner n.n. „Eesti Wabariiklaste Liidu“, kelle esimeheks oli Wallner. („Mälestused“, lhk. 75.)

Kõik need organisatsioonid nõutasid Eestile autonoomiat. Nende tegelastel olid head sidemed Wene kodanlise ühiskonnaga.

Samal ajal asus Eesti kodanlus ka oma sõjawäelist organisatsiooni looma. 28. märtsil peetakse Tallinnas „Grand Marinas“ Eesti sõjawäelaste esimene organiseerimise koosolek, kus rahwusliste wäeosade asutamise küsimust arutati. Koos oli 300—400 eestlasest sõjawäelast, nende hulgas ka „Pitka ja Anwelt“. Esimene soowitas rahwuslisi wäeosasid teatawa ettewaatusega, et nende saatus ei kujuneks sama kurwaks, kui Läti kütipataljonide oma. Anwelt aga asus täiesti eitawal seisukohal. Anweltile waieldi wastu, et rewolutsioon pole rahwast sugugi nõnda teadlikuks teinud, et ilma politseite läbi saaks. Meile, eestlastele, on aga kahel põhjusel waja sõjawäge: 1) et end kaitsta imperialistlikkude keskriikide wastu ja 2) korda hoida omal maal, kus ilmsiks tulnud juba

Woldemar Tulwen

Wiljandi polgu 5. roodu sõdur.

Langes Narwa waldamisel 28. now. 1918. a.

rüüstamised.“ („Mälestused“, lhk. 137—138.)

Loomulik, et Suur-Wene ajutise walitsuse imperialistlikel käsikutel — Tallinna kindluse komandandil admiral Leskowskil ja Balti laewastiku ülemal, admiral Werderewskil Eesti kodanluse seesuguste kontrrewolutsiooniliste kawatsuste wastu midagi ei wõinud olla, sest ka nemad wõitlesid ju „imperialistlikkude keskriikide“ ja „rüüstamise“ wastu ning pidid makswa korra alalhoidmiseks walwel seisma.

Ja juba 30. märtsil annab Tallinna kindluse komandant admiral Leskowski nõusoleku 2 Eesti rügemendi asutamiseks. Päew hiljem, 31. märtsil, toetab Eesti wäeosade asutamist ka Balti laewastiku juhataja. Siit peale algab kodanlus energilist tööd Eesti polkude wormeerimiseks. 6. aprillil peetakse teine Eesti sõjawäelaste koosolek ja otsustatakse Eesti polkude asutamiseks

Eesti sõjawäelaste büroo luua. Büroo etteotsa waliti K. Päts, J. Pitka ja teised. Paar päewa pärast büroo walimist teatab büroole kindralstaabi mobilisatsiooni osakonna ülem polkownik Saterup, et sõjawäe ringkondadele on käsk antud eestlasi kiires korras saata kindluse staabi korraldusesse, et neid komandodes Eestisse saata. Kawatseti asutada isegi kindluse polkused, milleks esialgu wenelaste poolt wastu tuld, kuid hiljem põhja wäerinna ülema Russki poolt eestlaste separatistlike püüete kartusel ära keelati. Rotschild kinnitab, et siin „suur wiga tehtud sellega, et põhja wäerinna ülema keegi ei informeerinud.“ Isegi kindralstaap (8. aprillil) ja Kerenski (7. mail) olid lubanud Eesti polkude asutamist.

Enamlased algasid otsekohe ägedat kihutustööd rahvusliste polkude wastu, sest kõigile töelistest rewolutsionääridele oli selge, et rahvuslised polgud asutatakse Eesti kodanluse poolt sisemise waenlase (enamlaste) wastu wõitlemiseks, kelle mõju alaliselt kaswas. Kodanlusel oli oma sõjawäge tarwis makswa korra alalhoidmiseks, rewolutsioonilise liikumise wastu wõitlemiseks.

Nõukogud saiwad sellest kodanluse plaanist kohe aru. Peterburi nõukogu soldatite seksioon wõtab 20. aprillil wastu otsuse rahvusliste wäeosade asutamise wastu. Tallinna enamlased waidlesid juba esimesel Eesti sõjawäelaste koosolekul 28. märtsil rahvusliste wäeosade asutamise wastu.

Rotschild kirjutab Eesti enamlaste kihutustööst sel puhul järgmist:

„Kihutustöö, mida Anwelt ühes kolonel Homjakowiga Eesti polkude wastu alustanud, wöttis järjest hoogu... Kuna Tallinna Nõukogus Wene madrused (mitte aga Wene imperialistlikud kindralid ega nende käsikud — J. R.), sõdurid ja töölised suures enamuses, tekkis rahvusline (?) waen nõukogu ja Eesti polkude wahel. Tallinna Nõukogu wöttis 29. aprillil wastu otsuse, mille järele Eesti polk pidi laiali saadetama.“ („Mälestused“, lhk. 142.)

Siin tuleb ära märkida ka seda tõsi- asja, et Petrogradi eestlaste ühiskondlikud organisatsioonid Eesti rahvusliste wäeosade asutamise wastu olid ja rahvusliste wäeosade kui kontrrewolutsioonilise ettewõtte peale waatasid. („Mälestused“, lhk. 138.)

7. aprillil korraldasid n.n. „Eesti Wabariiklaste Liit“ ja teised Eesti kodanluse käsikud Tauria palee platsil kindral Kornilowile Eesti sõjawäelaste paraadi.

„Th. Käärik tähendas kindralile, et Eesti seltskond ei soowi rahvuslisi wäeosasid; on nad organiseeritud rahwa tahtmise wastu siis on nende sõjaline tähtsus null.“

Kindral wastas: „Minul ja sõjaministril on Tallinna Eesti organisatsioonide poolt sellekohased nõudmised.“ („Mälestused“, lhk. 138—139.)

Need tõsiasiad kinnitawad, et Eesti kodanlus kontaktis Wene kodanlusega rewolutsiooni algul oma wõimu kindlustamise sihis energiliselt ja teadlikult tegutses. Eesti kodanluse kontrrewolutsiooniline ühine wäerind Wene kontrrewolutsioonilise kodanlusega algas Tallinna kindluse komandandist ja Balti laewastiku juhatajast ja lõppes kindral Kornilowiga ja sõjaminister Kerenskiga. Eesti kodanluse kontrrewolutsioonilise wäerinna loomise aluseks pidid olema ja olidki tegelikult rahvuslised wäeosad.

Kuid siiski, nii Wene kui ka Eesti kodanlusel kaswas rewolutsioon paratamata üle pea. See teine — proletaarne — rewolutsioon häwitas kodanluse poliitilise wõimu sõjariistus jõud. Eesti kodanluse rahvuslistelt wäeosadelt wõeti sõjariistad ära ja aeti wäeosad ise laiali. Proletariaat löi oma sõjarliistus jõu — punasekaardi. Kõik need asjaolud kuulutasid kodanlusele kadu ja sundisid Eesti kodanlust kui uppumat kinni haarama Eesti „iseseiswusest“ ja „omariiklusest“. Seesugused Eesti kodanluse mõttemõlgutused kerkisid päewakorda ühenduses Saksa okupatsiooniga, kuid nad ei olnud sugugi tingitud Saksa okupatsiooni hädaohust, sest Saksa okupatsioon ei tähendanud hädaohtu Eesti kodanlusele, waid Eesti töörahwale.

Eesti kodanlusel ei olnud Saksa okupatsiooni läbi midagi kaotada, küll võis ta aga võita palju: sest nõukogude võimu kukutamine tähendas poliitilise võimu üleminekut Saksa soost kodanluse ja mõisnikkude kätte, kellega juba ammu oli üks väerind loodud ja kes walmis oli võimu Eesti kodanlusega jagama; teiseks tähendas see kodanluse eksproprieerimise hädahoju kõrvaldamist, ja sellepärast ei liikunud loomulikult ühegi Eesti tõusiku peaaigus mõte, et Saksa okupatsioon kodanlusele hädahohtlikuks võib saada. Wastupidi. Kodanlus soovis, ootas ja igatses kõigest hingest Saksa okupatsiooni, mis oli ainukene reaalne päästerõngas enamluse võimuwalitsuse — proletariaadi diktatuuri — ikke alt wabanemiseks. Eesti iseseiswus oli selle ikke alt wabanemise teiseks päästerõngaks.

Tõsi. Sakslased waldasid Riia 21. augustil 1917. a. ja Eesti maapäew oma kinnisel koosolekul 25. augustil 1917. a. arutas ikka weel 3. päewakorrapunkti all autonoomia küsimust. Just sellel koosolekul kerkis esimest korda päewakorda ka Eesti iseseiswaks kuulutamise küsimus. Räägiti sellest, et „Eesti poliitilise iseseiswuse saaks“. („Mälestused“, lhk. 386—392.) Need olid aga alles Eesti „iseseiswuse“ „ideed“, mis hiljem ikka enam ja enam kodanluse taimelawas juurt wõtsid, sedamööda, kuidas klassiwõitlus terawnes ja iseäranis soodsa kaswupinna leidsid pärast oktoobrirewolutsiooni wõitu.

Sakslased maandusid Saaremaal 29. septembril 1917. a. ja seega oli Eestimaa okupeerimise hädahoht juba septembril terawalt päewakorral. Kuid kodanlus ei teinud sellest kohe rewolutsiooni hädahoju küsimust, sest siis oli wõim weel kodanluse käes. Okupatsiooni hädahoht kerkis terawalt Eesti kodanluse poliitika malelauale alles pärast oktoobrirewolutsiooni wõitu. Eesti sõjawäelaste II kongressil 7. jaanuaril 1918. a. seisis see küsimus juba konkreetselt ees, sest iseseiswuse mõte, mis küll waremalt juba liikuma oli pandud, pörkas nüüd proletariaadi diktatuuri alt

pääsmise abinõude otsimisel kokku mitmesuguste seisukohtadega. Ühed katsusid nõukogude wõimu alt pääseda Saksa okupatsiooni wägede kutsumisega, teised nägid pääseteed, kuigi kauge tulewikus, Eesti iseseiswaks kuulutamises, Wenemaast lahtilöömises. Ja 7. jaanuaril Eesti sõjawäelaste kongressil nõudsid sotsid, et „tulewase Eesti asutawa kogu kaudu kuulutada Eesti iseseiswaks erapooletuks demokraatlikuks wabariigiks“. Seda tulewast iseseiswat erapooletut demokraatlist Eesti wabariiki kaitses Karl Ast, kes aga oma ettepanekuga wähemusse jäi.

Oli tarwis selgemalt öelda, missugune see tulewane Eesti wabariik wälja näeb? Selles mõttes oli kongressi wäikekodanlisele enamusele sotsiaal-rewolutsionääride resolutsioon, et „Eesti tuleb wiibimata kuulutada iseseiswaks tööwabariigiks“ („Mälestused“, lhk. 151), palju wastuwõetavam, mis ka enamuse sai, sest ta ühendas ka kodanlust, kes Eesti wiibimata iseseiswaks kuulutamise poolt oli warem nimetatud maapäewaotsuse alusel, ja ka wäikekodanlisi ollusi, kes tööwabariiki wastuwõetawamaks pidasid kui lihtsalt „iseseiswat erapooletut demokraatlist wabariiki.“)

Need ajaloolised tõsiasiad ei kinnita kuidagi seda wäidet, nagu oleks Eesti iseseiswuse mõte kuidagi wiisi üheneduses olnud Saksa okupatsiooni hädahuga ja nagu oleks Eesti iseseiswus mõeldud selleks, et Eestimaa Saksa okupatsiooni hädahoju käest päästa — Eestit erapooletuks wabariigiks kuulutades.

Miks ei nõudnud kodanlus seda iseseiswust kohe pärast Riia langemist? Miks wõeti siis ainult Eesti autonoomia küsimus maanõukogu päewakorda? Miks ei nõudnud kodanlus iseseiswust septembri lõpul, kui sakslased Saaremaa waldasid? Miks ei otsustanud Eesti sõjawäelaste II kongress, et Eesti tuleb

1) Hääletasid es-eride resolutsiooni poolt ka sotsiaaldemokraadid (kelle ettepanek oli läbi kukkunud) selleks, et mitte enamlaste resolutsioon enamust ei saaks. Toim.

erapooletuks wabariigiks kuulutada, waid tööwabariigiks? Kongressist osawõtjatele, samuti kui igale koolijütsilegi, oli selge, et need otsused sakslaste okupatsiooni hädaohtu ei kõrvalda?

Kordame weel, et siis oli wõim kodanluse käes ja siis arwas kodanlus, nagu ikka, et „rahwas weel niikaugele arenenud ei ole, et ennast määrata, et iseseiswuse teele astuda“. Seda nägime J. Tõnissoni ja M. Martna seisukohtadest Eesti iseseiswuse küsimuses.

Kust see siis tuli, et mõne kuuga rahwas niikaugele arenes ja iseseiswuse mõte järsku küpseks sai? Seda küsimust selgitab maapäewa protokoll № 59, 15-st nowembrist 1917, kus Eesti maanõukogu ainsamaks kõrgemaks wõimukandjaks tunnistamist järgmiselt põhjendatakse:

„Kuna Wenemaal riikline wõim üldise korralageduse ja üksikute rühmade wastastikkuse wõitluse läbi täielikult on häwitatud ja keskwõim puudub, kelle määruste alla kõik riigosad heidaksid, tunnistab ajutine Eesti maanõukogu . . . oma kohuseks Eestimaa kaitseks Wenemaal järjest kaswawa korralageduse ja kodusõja hädaohtlikkude tagajärgede wastu ja Eesti rahwulise tulewiku kindlustamiseks järgmist wälja suutada.“

„Asjata otsite selles põhjenduses sakslast. See on tüübiline klassi-wõitluse dokument. Klassiwaen oli Eesti iseseiswuse mõtte nurgawoodi juures ämmaemandaks ja mitte hirm Saksa okupatsiooni ees.“ (W. Kingissepp „Kellele iseseiswus, kellele ike“, lhk. 13.)

Eesti kodanlus ei tunnud sugugi hirmu Saksa okupatsiooni ees, waid pöörases klassiwihas Eesti töörahwa nõukogude walitsuse wastu ihkas isegi ja ootas seda okupatsiooni, sest ainult Saksa okupatsioon wõis Eesti kodanlust päästa „korralageduse“, „rüüstamise“ jne käest. See ei ole mingisugune wäljamõeldus, waid ajalooline tõsiasi.

Sakslaste kutsumises, Saksa okupatsiooni ihaldamises täitsid ühesugused

ihad ja ühesugused lootused nii Balti sakslaste kui ka Eesti tõusikkodanluse enamuse rinda. Erandisi leidus muidugi ka siin, kuid see ei muuda kodanluse hulkade (masse) seisukohta sakslaste kutsumises.

Üks purutagurliste kodanliste ringkondade tegelastest kirjutab sellest ajajärgust (w. „Mälestused“, . . . K. A. Hindrey: „Okupatsiooni awamäng“, lhk. 256) järgmist:

„Mõnikord nägid koos Kuramaa paruneid (spioone — J. R.) meie omadega pidulikkudel õhtutel, muidugi nende ettewõttel korraldatutel . . .

Ja siis hakkasid Balti sakslased meie juure tulema. Nad hakkasid pinda sondeerima, mida oieti Eesti intelligents mõtleb, kui Saksamaa Balti riigid (?) oma alla wõtab. Sest aeg-ajalt läks jutt selgemaks, et wõtab, peab wõtma. Ei wõi ometi maad hukka minna lasta.

Seda tundis küll igamees meist. Ja see oli see ühine tunne, mis meil Balti sakslastega oli. See oli ühtlasi nende poolt korratud hüüd, mille peale meie pidime (!) wastama samuti.

Kuid õeldi, sakslane ei saa ju tulla, kui teda ei kutsuta. Ta on ju lepinguga seotud, ta ei tohi seda mitte murda, kui mitte rahwas ise tema tulekut ei soowi.

Ja hakati siis allkirju korjama: maakondades ja kihelkondades, linnades ja waldades.

. . . Ja kuigi ajakirjandust alguses weel oli, siiski ei oleks ometi wõinud awalikult rääkida riigi äraandmisest, sest me kuulusime ju Wenemaa alla . . .

Nii siis oli pind nii soodus kui wõimalik sellest surwest, mille all maa hoigas, pääseteed pakkuda.

Intelligentsile räägiti, et loomulik on ju Saksamaa tuleku puhul hea wahekorra loomine juba enne tulekut. Ja siis algas kauplemine.

Olen praegu keset poliitilist elu seiswaid ja wäga lugupeetud mehi näinud ja kuulnud, kuidas nad maalt nõuküsitajatele wastasid, et kirjutagu aga alla . . .

Oli mitmesuguseid arvamisi Saksa okupatsiooni kohta. Kuid üks on kindel: olgu nüüd põhjendus soowile, et sakslane tuleks, missugune tahes, ta oli olemas õige, õige suure hulga juures. Ja teistel oli ta lihtsalt paratamatus.“ („Mälestused“, lhk. 256-257.)

„Nii siis loodi seltskonna tegelaste poolt ring, kes küsimused läbi arutas, missugune meil wahekord sakslastega saab olema, kui nad tulewad.“

Sakslastel paistis paar gruppi olemat, kes läbirääkimisi eestlastega pidasid: Pilar v. Pilchau oma ja Oettingen-Wittrocki oma.“

„Minul oli Eesti arvamisi üle anda esimesele grupile.“ („Mälestused“, lhk. 258.)

„Pilar v. Pilchau grupi poolt läbirääkijateks oli Fr. v. Stryk, v. Brasche ja parun Maydell (seesama Berliini emisjonäär, kes praegu endiste Balti parunite esitajana Eesti walitsusega wõõrandatud maade eest kõrgendatud tasu nõudmise asjus läbirääkimisi peab — J. R.) ja eestlaste poolt nende riidade kirjutaja.“ („Mälestused“, lhk. 258.)

„Sel koosolekul otsustati ja a t a w a l t seisuste esitajate delegatsioon Berliini abi paluma saata.“

Eestlaste poolt pidi minema Hindrey ja üliõpilane Link. Hindrey sõitis Tallinna, et Haapsalu kaudu Saksamaale sõita . . .

„Õhtul olid Sarali juures koos Poska, Raamot, Menning, Saral (Martna oli tulemata jäänud, aga teatanud, et sõidab kas wõi kuradi seljas).“ („Mälestused“, lhk. 259.)

Koosolekule Sarali juure ilmus õhtul, muidugi v. Rothi poolt informeerituna, Fr. v. Stryk, kes Poskale — teised läksid ära tagumisse tuppa — selgeks püüdis teha, miks ikka waja sõita ja miks sõitmata jäämine halb on. Otse kõdistas, kuidas Poska alati ütles „Jaa, jaa“, ikka üsna hea skiiitwalt ja tõsiselt ja atas“... („Mälestused“, lhk. 259.)

„See on siis osake ne kompromiteeritud ajalugu okupatsiooni eelmängust. Seda materjali on rohkesti, kuid waga karta tuleb, et ta mitte üles-

tähendatud ei ole. Ei pea meie ju päewaraamatuid.“

„Kui aga parteipoliitilist wastastiku agitatsiooni kardetakse, siis wõin lõpuks weel kinnitada, et kõik erakonnad, kogu ni kõige pahempoolsemateni, Saksa okupatsiooni tulekust teadsid.“ („Mälestused“, lhk. 260.)¹⁾

Eks kinnita see Eesti tõusikkodanlase Hindrey enesepaljastus, et oktoobrirewolutsioon kõik tagurlised kihid, alates Balti sakslusest ja parunitest ning lõpetades radikaalsete kodanliste ja isegi wäikekodanliste sotsialistlike kihtidega — Pilar v. Pilchaust, Oettingen-Wittrockist, v. Strykist, Raamotist, Poskast kuni Mihkel Martnani ühisesse enamlastewastasesse — töörahwa wastasesse — kontrewolutsioonilisse wäerinda tõukas. Neil kõigil oli ühine tunne, et „ei wõi ometi maad hukka minna lasta“, neil kõigil oli ühine soow, et sakslane tuleks, et sakslane Eestimaa okupeeriks ja maa ning rahwa „rüüstajate“ (enamlaste) wägiwalla alt päästaks. Sellekohastele kutsepalwetele kirjutasi alla Balti sakslased, parunite wõsukesed, nende sabarakud, kadaka-saksad, peale selle aga ka linna tõusikkodanlased ja hallparunid maal.

Niisuguseid palujaid oli maakondades, kihelkondades, linnades ja waldades õige, õige suur hulk, ja nad soowisid et sakslane tuleks. Ei ole täpselt teada sakslaste palujate üldarwu, kuid on teada, et wäga paljudes kohtades peaaegu kõik hallparunid maal kutsu-mise palwekirjale alla kirjutasi.

Ja miks nad ei pidanud siis alla kirjutama, kui „wäga lugupeetud mehed“ soowitasid, et — kirjutage aga alla!“

Eks kinnita see kodanlase enesepaljastus weel kord seda ajaloolist tõsi-asja, et Eesti iseseiswuse päästerõngas palju apram ja wähetootawam oli kui Saksa okupatsioon, mispärast ka mõne kodanlise intelligendi unistused Eesti iseseiswast „erapooletust“ ja „töowabariigist“ eraomanikkude põhikihtide kõr-

¹⁾ Nende „kõige pahempoolsemate“ all mõistetakse muidugi sotse ja es-erisiid.

wus lihtsalt luigelauluks muutusid. Sakslase tulekut soovisid need kihid palju enam kui Eesti iseseiswust.

Mida okupatsioon enesega kaasa toob, selle üle ei murtud pead kodanluse kihtides. Peaküsimus oli et nõukogude walitsuse, neetud enamlaste wõimu alt pääseda.

Kui enamlased Saksa okupatsiooni wägede eest taganesid ja Eesti töörahwa nõukogude walitsus Wenemaale ewakueerus, kasutasid Eesti kodanluse ärksamad haritlased juhust, et Eesti iseseiswust wälja kuulutada, et seega katsuda wõimaldada wõimu üleminekut Eesti tõusikkodanluse kätte. Ja linnade tõusikute haritlased kuulutasid Eesti iseseiswuse wälja enne sakslaste tulekut. See nõndanim. iseseiswus pidi tähendama Eesti rahwale iseseiswat demokraatlist wabariiki, kus kõik kihid üheõiguslised, kus peab maksuma mõtte-, sõna-, koosoleku-, ühinemise- jne wabadused. Tegelikult aga tähendas Eesti iseseiswaks kuulutamine tõusikkodanluse warjamata wõimuwalitsuse maksmapanemise katset — tõusikkodanluse diktatuuri, sest kohe algasid tööliste ja kehwtalurahwa esitajate hulgalised arreteerimised ja mahalaskmised. Omanikkude kihti ei huwitanud mitte demokraatlikud wabadused „kõigile“, waid oma kihi huwid, eraomanduse päästmine proletaarse rewolutsiooni käest. Ja sellepärast haarasidki kodanlised kihid nii linnas kui maal sõjariistad kätte, et oma klassiwaenlasi — töörahwast — häwitada. Igalpool wõeti kohtadel kõik ärksamad töörahwa tegelased kinni. Algas iseseiswuslaste walge terrori ajajärk Eesti töörahwa allasurumiseks...

Eesti proletariaadi õnneks püsis „iseseiswuslaste“ walitsus ainult ühe päewa. Saksa okupatsiooni sõjawäeline walitsus ei tunnistanud Eesti ajutist walitsust ja keelas haritlastele isegi iseseiswusest lobisemise ära. Kõik wõim ja korrapidamine läks Saksa sõjawõimude kätte, kes käsikäes Balti saksluse ja parunitega tsaariaegsetele rüütelkonna omawalitsustele hinge sisse puhusid ja nad Eesti rahwa nimel oma

moodi Eesti enesemääramiseks liikuma panid.

Kui okupatsiooni wäed Eestisse tulid, wõttis Eesti tõusikkodanlus ühes kadakasakste ja Balti sakslaste ning parunitega neid igalpool lilledega wastu.

Eesti tõusikkodanluse ja Saksa okupatsiooniwõimude wahekord läks aga warsti terawaks, sest peale selle kui Eesti „iseseiswus“ Saksa okupatsiooniwõimude poolt oli kõrwale heidetud, lagunes iseseiswuslaste wäerind kaheks: ühed, kes olid koostööd wastu Saksa sõjawäelise walitsusega ja mõisnikkudega, teised, kes seda koostööd pooldasid. Wiimased katsusid kõigi abinõudega seda koostööd õigustada ja õhutada. Sellekohase otsuse tegi ka Eesti Maarahwa (hallparunite) Liidu kongress 12. mail 1918. a. Tartus, kui ta tunnistas, et Liidu liikmed Saksa sõjawäelise juhutuse all kodumaa walitsuseasutustes järgmistel tingimistel (parunitega) kaasa töötada wõiwad:

„Kaasatöötamine peab sõjawäewalitsuse ja rahwa wastastiku usalduse alusele rajatud olema, mille eeltingimiseks mõlemipoolsete kasude kaitsmise kokkukõllasse seadmine on.“

Parunid olid muidugi nõus, seesuguse „kooskõla“ alusel Eesti tõusikuid oma tõlla ette rakendama: parunite maapäewadele wõis Eesti tõusikkodanlus pääseda ainult wallawanemate kaudu. Loomulik, et seesugune seisuslise alusele rajatud maapäew Eesti kodanlusele wähem pakkus, kui oma maanõukogu ja ajutine walitsus. Pealegi wiisid Saksa okupatsiooni wägede rõõwimised, rekwisitsioonid ka osa hallparunisi okupatsiooni wõimumeestega wastuollu, ja sellepärast wõitis kohe algul Eesti iseseiswuslaste nõutajate wool suurema ja populaarsema toetuse kodanluse ärksamate ja poliitiliselt arenenumate kihtide hulgas. Maaliidu mehed jäiwad maamatside mahajäänud poliitilise arusaamise tõttu siiski osalt sallitawaks, sest just hallparun oli see kiht, kellele iseseiswus kõige tumedam asi oli. Tema kartis enamlasti, et need ta suuratalud üle wõtawad. Nüüd nägi ta parunis oma huwide paremat kaitsjat kui linna

haritlastes, ja sellest seisukohast on Maaliidu ja okupatsioonivõimude koostöö täitsa arusaadaw.

Arusaamatuks jääb ainult see Eesti tõusikkodanluse jultunus parunite vastu, miks ta ajalugu wõltsides Saksa okupatsiooni kui oma diktatuuri kindlustajat ja oma eraomanduse päästjat kümneaastase juubeli manifestis maha tegi, kui ta kirjutas, et „maa oli niisuguse surwe all, nagu seda Wene ajalgi ei nähtud. Öppisime tundma mis meid oleks oodanud, kul saatus oleks meid sidunud Saksa keisririigiga.“

Saksa rewolutsioon wabastas Eesti kodanluse „sellest alandawast, ülekohutusest ja rahwuslikke tundeid tallawast surwest“. —

Eelpool nägime, et Eesti kodanluse kõik poliitilised parteid soowisid sakslaste tulekut, Saksa okupatsiooni, et pääseda proletariaadi diktatuuri alt. Miks ei walmistanud kodanlus ette wõitlust okupatsiooni tuleku vastu, waid salaja pöranda all riigi äraandmist sepiitses?

Sellepärast, et Saksamaal kodanlus wõimul oli ja Saksa kodanlus wõis Eesti kodanluse eraomandust eksproprieerimise hädaohu eest hoida, mida Eesti nõukogude walitsus ette walmistas.

Saksa okupatsioon tähendas aga ühtlasi ka wõitlust Eesti tõusikkodanluse ja mõisnikkude wahel poliitilise juhtimise pärast. Selles wõitluses jäi Eesti tõusikkodanlus alla, sest ta oli harjunud ainult selga küürutama mõisnikkude ees ja tegi seda ka nüüd okupatsioonivõimude ees. Päts ootas asjata Seckendorffi eeskojas iseseiswuse tunnistamist. Kes on seesugust „wõitlust“ iseseiswuse eest näinud teistel maal?! Ja Saksa junkrud ning Balti parunid ei olnud ka mõned halatsejad, kes iga nutunaise ja kintsukaapaja soowidele ja palwetele vastu ruttasid. Sellepärast jäi Eesti tõusikkodanlus oma „iseseis-

wuse“ lõhkise molli juure. Ajalugu imetegusid ei tunne. Oleks otse imetegu sündinud, kui parunid Eesti tõusikkodanluse kasuks oma wõimust oleks lahti ütelnud wõi seda tõusikutega jaganud.

Ja sellepärast ei olnud Saksa okupatsioon ajalooliselt Eesti tõusikkodanlusele mitte alandaw, waid alandaw oli tõusikkodanluse iseseiswuse ideoloogidele nende küürutamise poliitika okupatsioonivõimude ees, mis ei ole sünis tõusikkodanlusele kui tõuswale klassile, kes peab wõitlust oma enesemääramise eest.

Omal ajal ei olnud aga Eesti kodanlus mitte nii tänutundeta okupatsiooni vastu kui nüüd 10 aasta pärast, kus ta iseseiswuse pirukat närides okupatsiooni ajaloolise tähtsuse maha salgab.

1918. a. märtsis „külastas“ Baieri prints Leopold Eestimaad. Eesti elanikkude „esitajad“ Pöld, Parts, Luht, Olesk käisid teda vastu wõtmas ja awaldasid printsile tänu „wõidurikka Saksa sõjawäe abi eest wõitluses terroristilise korra alt wabanemises“. („Edasi“, nr. 69, 1918. a.)

Ja õigus oli Balti sakslastel, kui nad Saksa kodanluse president Hindenburgi walitsuse tähelpanu sel puhul kelmide walitsuse teguwiisi peale juhtisid, kes nüüd okupatsioonis näewad ainult „rahwuslikke tundeid tallawat surwet“ jne ning ei taha wääriliselt hinnata okupatsiooni ajaloolist tähtsust Eesti nõukogude walitsuse kukutamises, mis ühtlasi sai ka Eesti kodanluse poliitilise iseseiswuse alguseks. Sest walge terror, mille iseseiswuse ühepäewa-walitsus maksma pani ja mida Eesti kodanlus koos parunitega Saksa okupatsiooni ajal nõukogude kõrwaldamiseks tarwitas, nõrgestas Eesti rewolutsioonilisi jõudusid niiwõrd, et need suutelised ei olnud nowembris 1918. a. ühel ajal Saksa rewolutsiooniga Eesti kodanluse ja parunite wõimu kukutama.

Joh. Reesen

1917. AASTA EESTIS

Weebruarirewolutsioon ja järgnew ajajärk
Tartus

Sm. A. JEA pikema kirjelduse kokkuwõte

(Lõpp.)

Tartu nõukogu edaspidine kujunemine

Nõukogu tegewuse laienemine ja ikka suuremate tööliste ja iseäranis soldatite hulkade tegewusse astumine tõi esile nõukogu täiendamise vajaduse. Seda silmas pidades esineski nõukogu töölisteseksioon täiendawate walimiste nõudmisega, mis ka üldnõukogus wastu wõeti.

Need täiendawad walimised peeti maikuul, ja nende tagajärjel tõusis nõukogu töölisteseksiooni liikmete arw 67-ni. Nüüd waliti ümber ka seksiooni juhatus. Esimeheks sai A. Lukin, abilisteks W. Rätsep ja J. Silk, kirjatoimetajaks K. Warikoff, abiliseks P. Pihho, kassapidajaks A. Sein (kõik enamlased), kassapidaja abiliseks ja rewisjonikomisjonijoni liikmeteks (3) waliti vähemlased.

Nõukogu koosolekuid peeti Pritsimaja saalis kaks korda nädalas, esmaspäewiti ja neljapäewiti kell 8 õhtu. Töölisteseksioon pidas oma koosolekuid seal samas iga kesknädala ja laupäewa õhtu.

Nõukogu täiendawatest walimistest hoolimata jäi enamus siiski weel es-eride ja vähemlaste kätte, kes pealegi omale sõjawäelaste ja üliõpilaste hulgast „kunstliselt“ „saadikuid“ juure tõid. Juulikuul toimetati täidesaatwa komitee ümberwalimisi. Komitee liikmeid waliti 28, neist: 8 es-eri, 8 vähemlast, 3 parteitut ja 9 enamlast, nimelt — A. Meos, H. Palu, A. Lukin, Ed. Ojar, A. Blaufeldt, M. Tonska, A. Sisask, K. Sõkutaja ja W. Rätsep. Peale walitud liikmete oli täidesaatwas komitees weel 4 koopteeritud liiget. Samal ajal waliti ümber ka töölisteseksiooni juhatus, mille koosseis peaaegu muutmatuks jäi (6 enamlast ja 2 vähemlast).

Peale juulikuu ümberwalimiste olid Tartu nõukogus järgmised tööliste esitajad:

Puutööliste ametiühisusest — J. Tooren, J. Danilow, K. Karheiding; linna tapamaja teenijate poolt — H. Reinhold; tisliserilide seletsist — H. Tõnisson; graafikatööliste seletsist — W. Rätsep, A. Kiwi, G. Peterson; pagaritööliste ühisusest — E. Antsow; hüdrotehnika osakonna tööliste poolt — K. Mällo, M. Petrow, J. Ilisson; sõjatööstuse kingseppade poolt — P. Meosaid, A. Pombe, P. Kull; Laakmanni trükikojast — O. Männik; Mickwitza kirjaümbrikkude töötoast — J. Rütli; „Postimehe“ trükikojast — K. Warikoff ja P. Pihho; Ungeri raamatukõitmise töötoast — P. Pärtel; Mathieseni trükikojast — A. Sass; majateenijate ühisusest — A. Peebri, L. Sikka, J. Raal; Zirgu trükikojast — K. Sõkutaja; Balti sõjawarustuse abinõude ja turniiristade wabrikust — E. Danilow, J. Rikkand; linna üldise haigekassa poolt — A. Lukin, L. Johanson, A. Sein, W. Brikk, W. Lemmats, R. Mark, J. Silk, K. Lukk, J. Unt, M. Rätsep, H. Gläser, J. Tikk, A. Jürisson, E. Ojar, P. Kirs, P. Türm; Wenemaa S.-D. T. P. Tartu osakonna poolt — A. Blaufeldt, J. Mägi, A. Sisask, A. Krunt, J. Hindrikson, O. Kurt, J. Lehmann; Mohri wabrikust — K. Ranna, A. Kurik-Kurep; wabatööliste ühendusest — J. Wõsu, J. Meos, A. Teder, S. Lattik, J. Karo, K. Selge, H. Toni, E. Lõhmus, D. George, R. Laisk, J. Hüwa, H. Raudsep; rätsepatööliste ametiühisuse poolt — E. Kullam, D. Korb, A. Luha; nahatööliste ametiühisusest — D. Zion; Tartu miilitsateenijate ühisusest — W. Kaasik ja Al. Sein; Buschi sadulsepatöötoast —

H. Pommer; kiwitöölise ametiühisusest — D. Sikka ja K. Lilla; metallitöölise ametiühisusest — A. Meos, P. Türk; Epleri nahawabriku tööliste poolt — W. Kuuse; juukselõikaja-abiliste poolt — Luksep; Zimmermanni sadulsepatöökojast — P. Tents; telefoniwabrikust — M. Tonska, H. Palu, A. Tamm; kooliõpetajate liidu poolt — G. Kalamees; Hoppe wildiwabrikust — J. Puna; Jürisson ja Ko mehaanikatöötoast — H. Annikow; „Franzenhütte“ rauawabrikust — J. Urm; woorimeeste seltsi poolt — J. Laaman, K. Marke, K. Lepik; Tatarkeri peegliwabrikust — D. Anton.

Nagu sellest nimekirjast näha, andis suurem osa ettevõtteid ainult 1—2 saadikut, mis ettevõtete väiksusest ja proletariaadi üldarwu vähesusest tunnistust annab.¹⁾ Ja et nendegi tööliste klassiteadwus kuigi kõrgel ei seisnud, siis oli enamlaste seisukord igatahes õige raske, seda enam et tööpingi tagant tulnud töölised kaugeltki polnud harjunud siledalt ja wäledasti oma mõtteid awaldama, nagu es-eride ja wähehlaste haritlastest saadikud, kes osawasti oskasid kõhklewate tööliste pead segamini ajada. Ja kui enamlastel siiski korda läks nõukogu töolisteseksioonis alati oma mõju läbi wiia ja juhtiwaid kohte oma käes pidada, siis näitab see ainult nende seltsimeeste raudset wisadust ja tahtejõudu.

Suwel hakkas nõukogu töolisteseksioon oma häälekandjat „Tartu tööliste ja soldatite nõukogu Teatajat“ wälja andma, mida 16 nummert ilmus. Toimetajateks olid enamlased A. Lukin ja J. Silk, ja üks wähehlane. Hiljem, kui enamlased seksioonis enamuse said, kõrwaldati wähehlane toimetusest ja waliti asemele enamlased W. Buck ja Jaan Mägi. Leht ilmus kord nädalas. Küll tegi sm. A. Lukin mitmel korral ettepaneku lehte igapäew wälja andma hakata, aga see jäeti täitmata — peajasjalikult sellepärast, et siis oleks tulnud

¹⁾ Tartus peeti ettevõtet „suureks“, kui tal 50—100 töölisi oli. — Wõrdluseks tähendame, et praeguses kodanlikes Eestis suurtööstuse alla arwatakse kõik ettevõtted, millel üle — 20 töölise on.

Nikolai Koikson

I Eesti komm. pataljoni ja ratsapolgu sõdur.

mõni trükikoda wõõrandada, ja seesuguse rewolutsioonilise teoga Tartu nõukogu „sotsialistline“ enamus muidugi toime ei saanud.

Kodanlus ihkab „oma“ sõjawäge

Läti kodanluse eeskujul tahtis ka Eesti kodanlus juba tsaariajal Eesti polkusi asutada — „kodumaa kaitseks“ sakslaste wastu. Tsaariwalitsus oli aga waheajal waadet rahwusliste wäeosade peale muutnud, ja Eesti kodanluse küturutamised selles asjas jäid tähelepanemata. Alles peale tsaariwõimu kukutamist sai Eesti kodanlus wõimaluse oma unistust teostama hakata. Pandi alus „esimesele Eesti polgule“, kuhu eestlastest soldatisei teistest wäeosadest kokku toodi.

Eesti wäeosade loomise otstarbel asutati ka Tartus aprilli lõpul „Eesti malewa büroo“, millel peale Eesti soldatite kogumise veel ülesandeks oli enamlase kihutustöö wastu Eesti sõjawägedes wõidelda. See büroo pidas

ennast Tartus sõjawäelaste „kõrgemaks asutuseks“. Mida enam rewolutsioon süvenes, hoogu wõttis, seda vähem hädaohtlik paistis kodanluse silmis Saksa Willem oma imperialistlike plaanidega selle „rämpsu“ kõrwal (nõnda nimetas Koodi-Jaani leht maa ja linna proletaarlast), kes oli „liikwele tõusnud“ ja kelle taltsutamiseks „oma“ sõjawäge waja oli. Seda tähtsamaks kaswas kodanluse meelest Eesti wäeosade „teine ülesanne“.

Tartu „malewabürool“ oli esialgu õige wähe tagajärgi.¹⁾ Sellepärast otsustas Tartu Eesti kodanlus esimest Eesti polku, mis peajasalikult Tallinna Eesti kodanluse eestwõttel oli asutatud, omale kaitseks kutsuda ja pööras palwega kõrgema wäejuhatusse poole, et see 174. tagawarapolgu Tartust ära wiiks ja Eesti polgu asemele tooks. Tartu linnapea Luht, kes sel otstarbel salaja Pihkwasse oli sõitnud, seletas seal, et Tartus olewat kibe toiduainete puudus, tagawarapolgu soldatid minewat rahu- tuks jne.

Warsti ulatas asi ka Tartu nõukogu täidesaatwa komitee kõrwu, kes wäerinna juhatusse järelepärimise saatis. Seal wastati, et linnawalitsuse põhjenduste peale tõepoolest olewat otsustatud Tartus wäeosade wahetust ette wõtta, aga mitte terwet Eesti polku Tartusse tuua, waid ainult kahte rootu. Täidesaatwa komitee tungiwal nõudmisel muudeti see otsus, ja kodanlus jäigi ilma loodetud ihukaitseta.

Linnas sõjajõudude loomise eest hoolitsedes ei unustanud kodanlus ka maad. „Postimees“ nr. 117 (25. juunist) toob „rõomustawa teate“, et Tartu maakonnakomissari Beljajewi (es-er) korraldusel on kõigile maakonna wallawalitsustele (mis kodanluse käes olid) sõjariistu muretsetud ja suurem osa waldasid on need ka juba kätte saanud.

Juunikuu lõpupoolel asutasid Tartu marurahwuslased suure isamaalise müra ja käraga halekuulsaid „surmapataljoni-

sid“, kuhu 400—500 meest kokku saadi, peajasjalikult koolipoistest ja teistest õnneküttidest. Need wiidi warsti Wõrusse. Sel puhul rõomustas Tõnissoni „Postimees“, et paljud „surmarüütlid“ oma pataljonimärgi kõrwal (surnu pealuu) ka — Eesti wärwisid olewat kannud!

„Eesti sõjameeste liit“

Kuna kodanlaste „malewabüroo“ ikka agaramalt tegewust awaldas ja es-erid kartma hakkasid, et see nende mõju sõjawäes wõib wähenendada, siis otsustasid need (es-erid) ise omamoodi Eesti sõjawäelasi organiseerima hakata. Mõne eestlasest-ohwitseri kaastegewusel kutsusid nad 4. juunil „Wanemuisesse“ Eesti rahwusest soldatite — neid oli 174. polgus hea hulgate. — koosoleku kokku. Koosolekule tuli neid 200 mehe ümber. Oli ilmunud ka suur hulk kodanlasti oma prouakestega. Koosoleku juhatajaks walitakse soldat K. Sammel. Koosolek otsustab asutada Tartu Eesti sõjameeste liidu, „mis ühegi poliitilise erakonna mõju all ei ole, ja mille otstarbeks on Eesti sõjawäelaste silmaringi poliitilistes, majanduslistes ja muudes küsimustes laiendada ja ühendust luua kõigi Eesti sõjawäelaste keskel.“

14. juuniks oli liidu põhikiri walmis; asutamisekoosolekul waliti liidule juhatus, mille esimeheks sai 174. polgu soldat K. Sammel. Muu seas otsustati wähemlast Mihkel Martnat liidu kirjanduskomisjoni koopteeritud liikmeks „paluda“. Waliti ka esitajad nõukogusse.

Huwitaw on liidu seisukohawõtmist jälgida. Põhikirja järele pidi liit „erapooletu“ olema; asutajad olid tal es-erid, kes liitu oma mõju kantsiks tahtsid luua; tegelikult aga sai liidust — kodanluse sabas-sõrkija, nagu see käega katsutawalt nähtawale tuli kohe liidu esimestel elupäewadel, kui liidu juhatusse liikmed Pawelson, Tompson ja Tarik (es-er) selle wastu ägedalt protesti tõstsid, et nõukogu täidesaatw komitee Eestimaa komissari abilise K. Partsi ja linnapea Luhti oli lasknud wangistada. Hiljem, sügisel, keeldus liit enamlastele „Taara“ seltsi saali andmast (mis liidu käes oli), kus enamlaste organisatsioon

¹⁾ Need tulid hiljem, sügisel, kui Tartu tagawarapataljon loodi, mis aga ka warsti kodanluse hõlma alt enamlaste lipu alla läks.

tahtis pidu toime panna, et oma rahalist seisukorda parandada. Kodanlastele anti aga tihtigi saali tarvitada. Veel enam: liit wõttis oma juhatuseliikmete hulka endise Tallinna salapolitseiülema abilise Freibergi ja kutsus kirjandusekomisjoni peale vähemlaste juhi Martna veel kodanlaste „malewabüroo“ juhataja K. A. Hindrey! See oli otsekohe wesi kodanluse weskile, mida see „oma wäeosade“ loomisel muidugi mitte kasutamata ei jätnud.

Toitlusekitsikus kaswab...

Suwel läks toiduainete ja teiste tarbeasjade puudus Tartus õige terawaks ja ajas rahwahulkade meeled ärewusse. Toitluskomitee, Majanduseühisus ja teised sellekohased asutused olid kodanluse käes, kes wähe hoolis töörahwa tarbete täitmisest, omale aga oskas tagawarasid muretseda, mida spekulcerimise otstarbel peideti ja warjati. Seesugune sahkerdamine õhutas weelgi laiemate hulkade meelepaha.

14. juunil kogus suur rahwahulk sm. Jüri Loigu eestwõttel linna toitluskomitee ette meeleeawaldusele, kus komiteed tegewuseta olekus süüdistati. Meeleolu oli sedawõrd ärew, et toitlusehärrad tingimata wihase rahwahulga rusikaid maitsta oleks saanud, kui mitte kohaleruttanud nõukoguliikmed wähele poleks astunud ja ärewust waigistanud.

Järgmise päewa hommiku kogus suur rahwaparw nõukogu ruumidesse ja nõudis täidesaatwalt komiteelt, et läbiotsimised toime pandaks, sest paljudes ladudes, ärides ja isegi jõukate kihtide erakorterites olewat suuremal hulgal toiduaineid ära peidetud. Rahwahulga järelijätmata nõudmisel oli täidesaatew komitee sunnitud läbiotsimisi ette wõtma, mis ka tööpoolest hulga peidetud toidukraami nähtawale tõi. Nii leiti Jaan Tõnissoni korterist hulk suhkrut, linna-pea Luha korterist hulk jahu (mitu kotti), suhkрупäid jm.

19. juuni õhtu kogus jällegi suur rahwahulk, nende seas palju soldatisi, Holmi uulitsale toitluskomiteede majade ümber ja nõudsid läbiotsimist. Kohale-

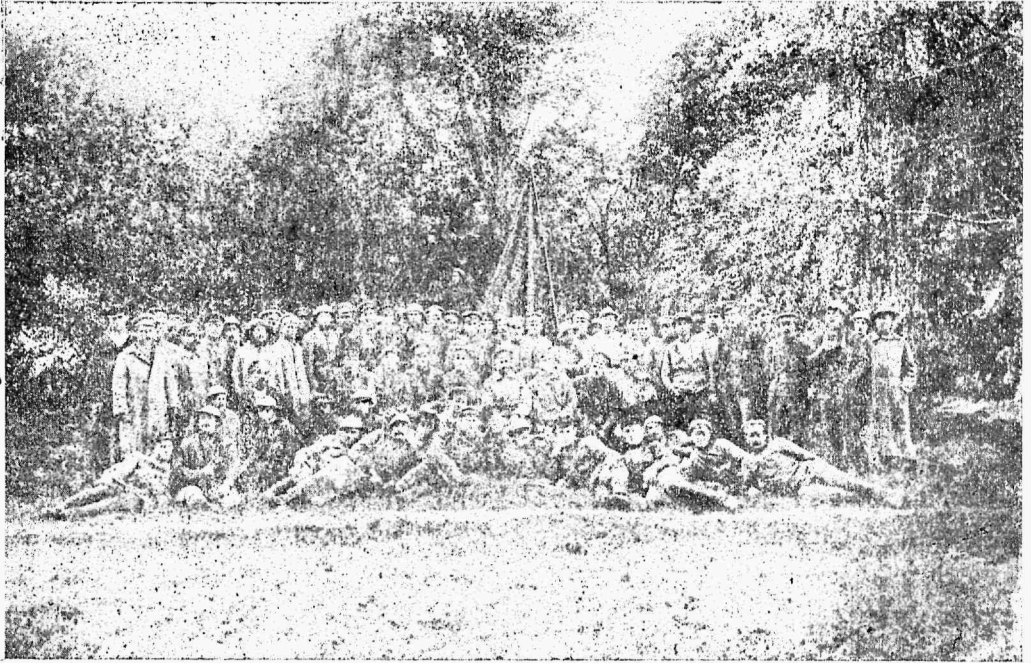
ruttanud nõukoguliikmete korraldusel wõetigi komiteede ladudes ja ruumides läbiotsimine ette, kusjuures sadade kottide wiisi jahu, terawilja, tangu, tuhande puudad suhkrut jne leiti, kuna päewal rahwale oli seletatud, et ladudes mingid tagawarasid ei olewat.

Neid „näljarahutusi“ ettekäändeks wõtteks ja üles puhudes saatsid kohalikud „kõrgemad wõimud“ — kubermangu abikomissar Parts, linnapea Luht ja miilitsaülem Saarepera — wäerinnaülemale Pihkwasse walekaebtuse, et 15. juunist saadik salk kurjategijaid, alaealisi, naisi, ühes 174. polgu sõjariistus soldatitega linna rüüstawat, kauplustes, ladudes, erakorterites lubamata läbiotsimisi toime panewat jne. Wäerinna ülemus otsustaski jälle, ilma täidesaatewalt komiteelt küsimata, kaebtust tähele pannes, „korra alalhoidmiseks“ salga ratsawäge Tartusse saata.

Niipea kui täidesaatew komitee sellest kodanluse prowokatsioonist teada sai, laskis ta jalamaid Partsi ja Luha arreteerida.¹⁾ — 25. juunil jõudis ka pooleskadroni ratsawäge kohale ja — pööras samal päewal tuldud teed tagasi, kui täides. kom. asjalood oli ära seletanud.

Selle nn. näljamässu puhul tahtis kodanline miilits 16. juunil selle liikumise juhti sm. J. Loigut arreteerida, kui see pitsimajas nõndanimetatud „näljasteühingu“ koosolekut juhatas. Koosolijad, suuremal hulgal naisterahwad, ei lubanud Loigut arreteerida, ja miilits pidi tühjalt tagasi minema. Koosolekul wiibiw t.k. liige oli lubanud, et Loigu ise õhtul miilitsasse tuleb. Loigu läkski — naiseltsiliste demonstratsiooni saatel, sõimas miilitsaülemust ja lahkus. Järgmisel päewal wõeti ta uulitsal kinni. Kohe kogus aga miilitsa ümber naiste saatkond, kes seal päewa otsa waljult sm. Loigu wabastamist nõudis, mis wiimaks ka sündis.

¹⁾ Selle üle tõstis kodanlus Peterburis kesktäidesaatew komitees kaebtust Tartu täidesaatew komitee peale. Wiimaselt nõuti seletust, mida andma sõitsid alamleitnant Nesterow ja tööline A. Meos. Keskt. k. tunnistas Tartu t. k. sammud õigeks.

5. Wõru polgu kommunisti. kollektiiv

Üleswõetud Mõlli mõisas Dwinski wäerinnal 5. X. 1919.

Töölise majanduslised nõudmised

Toidu- ja tarbeainete hinnad aga aina ronisid kõrgemale, ja töölised olid sunnitud palgakõrgendust nõudma, et vähegi otsotsaga kokku saada.

28. juulil tegid seda Tartu trükitöölised. Kuna paberraha wäärtus seks ajaks juba mitmewõrra oli langenud, siis nõuti alalise laduja palgamääraks 70 rubla nädalas, abitööliste 35 rbl., pealeselle tükitöö ärakaotamist ja uute töölise juurewõtmist ainult graafikatöölise ühisuse kaudu wõi selle nõusolekul. Peremeeste wastupanekust hoolimata said trükitöölise nõudmised lõpuks siiski täidetud.

Tatarikeri peegliwabriku töölised nõudsid peremehelt 100%-dilist palgakõrgendust ja kolme ühekohtuselt lahtilastud töölise tagasi töölewõtmist. Kui peremees nõudmiste täitmisest ära ütles, algas 1. augustil streik. See mõjus — paari päewa pärast täideti töölise nõudmised.

Niisamati esinesid töölised palgakõrgenduse nõudmisega üle linna kõigis ettevõtetes ja ärides. Paljudeski kohtades tuli nõudmist streigiga kinnitada, mispeale igalpool nõudmisi rahuldati, kuigi mitte alati täiel määral.

Liikumine maatööraha hulgas

Rewolutsioonilaine weeres linnast ka maale, kuigi teatud wiibimisega. Siin kadus endine „wõim“ peaaegu ilma tähelpanemata, tühja kohta järele jättes, mida aegamööda „uue“ wõimuga täitma hakati.

Samati pikkamööda hakkasid endid korraldama ka maatamehed ja sulased. Otse Tartu külje all Tähtwene mõisas tulid maatamehed alles 16. apr. endise Paju kõrtsi ruumidesse kokku, kuhu linna nõukogu kaks liiget oli üldist seisukorda seletama saatnud. Arutati ja otsustati nõuda 10-tunnist tööpäewa, ületundide eest eraldi tasu ja korterilude parandamist. Mõisnikkude ja

peremeeste toore ümberkäimise vastu awaldati protesti ja ähwardati tarbekorral ka teisi abinõusid (?) tarwitu-sele wõtta.

Siit peale wõtsid es-erid maatõöraha organiseerimise oma päewakorda. See oligi neil palju hõlpsam kui enamlastel, kelle organisatsioon esialgu weel wõrdlemisi nõrk oli ja, mis peaasi, kelle käes polnud seda nõukogude aparraati, mida oma parteilise töö jaoks kasutasid es-erid, kel peale selle weel hulk üliõpilastest haritlasi agitatsiooni ja organiseerimistöö jaoks tarwitada oli. Maale sundis minema es-erisid ka see asjaolu, et neil linnatööliliste keskel vähematki edu polnud, hulkasid aga siiski seljataguseks waja oli organiseerida. Pealegi kinnitasid ju es-erid ka Wenemaal, et nad eestkätt — talurahwa partei on.

1. maiks (wana kal. järele — maipüha peeti uue kal. jär.) kutsusid es-erid Tartusse Priitsimajasse maakonna maatameeste esitajate nõupidamise kokku. Osawõtjaid tuli 60 in. ümber. Arutati maa saamise, tööpäewa pikkuse, ülemaalise maatameeste kongressi jm. küsimusi. Wene es-eride eeskujul jutlustasid ka Tartu vähemad wennad suurel suul „maast ja wabadusest“ ja muudest ilusatest asjadest, mida kaugele imestleti ja mille juures koosolijatele südame peale pandi, et nad ikkagi — ajutist walitsust toetaksid. Ülemaaline kongress otsustati Tallinnasse 21. mail kokku kutsuda.

Suurtele ilusatele sõnadele, mida kaua ja ohtralt pilluti, ei järgnenud ometi kindlamaid ettepanekuid ega otsusi ühegi põlewama päewaküsimuse kohta. Otsustamine lükati edasi. Nõnda said kõik oma osa: töörahwale anti haljaid pealseid, kodanlusele jäid naerid mullas. Sulasemeestele tehti silmi, oluliselt jäi kõik endiseks — peremeeste huwide järele.

Seesugune kaheotsaga-worsti poliitika ei rahuldanud aga maatamehi ja mõisasulaseid kauaks, es-eride pettemäng oli warsti paljastatud, ja juulikuu esimestel päewadel, kõige kibedamal tööajal, algab peaaegu üle terve Tartu

Johannes Weiker

Üks wanematest Eesti punakaartlastest ja punawäelastest. End. Wiljandi polgu 5. roodu reamees. Kodusõjast algusest lõpuni osawõtnud.

maakonna põllutööliliste streik: 3. juulil Wana-Kastres, 10. juulil Suure-Kabina mõisas jne. Nõudmised olid pea igalpool ühed ja samad: palga kõrgendamine, tööpäewa lühendamine, wiisakam ümberkäimine jm. Suurem osa nõudmisi täideti enamasti igalpool enamwähem täielikult.

Esimesest nõupidamisest saadik olid maatamehed ja põllusulased õige agaralt hakkanud oma ühisusi asutama, kuid kaugeleki mitte ainult es-eride juhtnõõride järel, waid nüüd ulatasid tihtipeale ka enamlised agitaatorid maale, kus nad maatööliliste koosolekuid organiseerisid ja es-eride petlikku nägu paljastasid. Ja see töö kandis wilja, enamlaste mõju kaswas maalgi silmanähtawalt.

Juulikuu lõpuks oli Tartu maakonnas 45 maatööliliste ühisust organiseeritud. 30. juuliks kutsuti Tartusse maa-

konna maatameeste kongress kokku, millest 35 ühisuse saadikud osa wõtsid. Kongressi juhatajaks walitakse es-er E. Joonas, abiks K. Toom, kirjatoim. A. Ertel.

Juhatuse ettepanekul kuulutas kongress enese Tartu maakonna maatööliliste saadikute nõukoguks. Waliti kuueliikmeline täidesaatew komitee. Otsustati nõukogu koosolekuid Tartus kord kuus pidada. Waliti kolm esitajat kohalisesse tööliste ja soldatite saadikute nõukogusse. Wallawalitsuselt otsustati toitluskomiteede ümberwalimist nõuda, samuti ka peakomiteelt waldade maakomiteede ümberwalimist. Arutatakse weel walla-omawalitsuste ja asutawa kogu walimise küsimusi, töötatakse walimisekawad välja ja kuulatakse lõpuks es-eride kõnemeestelt lõpmatu palju ilusaid lööksõnu ja lubadusi, õpetusi ja manitsusi, mis aga ühegi tööorja seisukorda karwawäärteki ei parandanud. Pole siis ka imestada, et kõik see organiseeritud kogu peagi es-eridele selja pööras ja enamlaste poole läks.

Pööre Tartu üldnõukogus

Augustikuu lõpul lahkus Tartust 174. tagawarapolk, kes wäerinnale saadeti. Tema asemele toodi rahwusline Läti küttide tagawarapolk, mis pea täiesti enamline oli. See tõi sügawa muudatuse nõukogu soldatisektsiooni: seniste wenelaste asemele, kes suurel osal es-erid olid, andis 5000-meheline Läti polk suure hulga enamlasti. See andis enamlastele üldnõukogus täielise ülekaalu. Kadusid senised õõrumised töölistesektsiooni ja soldatitesektsiooni wahel, mis es-eride ülewõimu ajal harilikud nähtused olid olnud; es-erisi ja wähemlasti tuli nüüd peajasjalikult weel ainult üliõpilaste hulgast, tööliste ja soldatite seas leidus ainult mõni üksik wähemlane, kelle mõju nüüd hoopis madalale oli langenud.

Nõukogu koosseisu muutumise järel käis täidesaatewa komitee ümberwalimine, kuigi hädasõtsid selle wastu suu ja sulega hirmust kisa tõstsid: aimasid ju nad oma täielikku läbikukkumist ja

wõimu kaotust. Ümberwalimised sündisid 26. septembril ja andsid täidesaatewasse komiteesse: 16 enamlast, 8 es-eri ja 2 wähemlast, peale selle waliti weel eriti üks esitaja töölistesektsiooni ja üks soldatitesektsiooni poolt — mõlemad enamlased. Maatameeste sektsioon saatis oma poolt 7 esitajat, neist 5 enamlast ja 2 es-eri. Sedawõrd oli ka seal juba wahakord muutunud. Nii oli uue täidesaatewa komitee 35-st liikmest 22 enamlast, nimelt — Bruneneek (esimees), Kantowski, Kalnin, H. Suuder, A. Lukin, A. Blaufeldt, A. Sisask, J. Pärn, W. Rätsep, A. Wink, A. Jea, K. Rimscha, Marie Rimscha, Jannel, Lepin, R. Mina, K. Riipus, A. Krunt, Ruthe, Wegis, Glusta, H. Tõnisson ja üliõpilastest Kleinstein, Grünberg, Kleimann.

Sellega oli hädasotsialistide wõimu ajajärk Tartu nõukogus lõpnud. Tegewus arenes nüüd täiesti enamluse tähe all — järjekindlalt wastu minnes oktoobrirewolutsioonile.

Enamlaste parteiorganisatsioon suwel ja sügisel

Nagu eespooltoodud kirjeldusest näha, oli parteiorganisatsiooni töö kogu aeg kõige lähemalt seotud kõigi rewolutsiooni sündmuste ja nähtustega ja ei ole sellepärast enam tarwis ta juures eriti peatuda; puudutame ainult mõnda joont partei tõelisest seisukorrast sel ajajärgul.

Sm. R. Nieländeri aruande järel, mis ta 18. juunil Tallinnas W. S.-D. T. P. Põhja-Balti komitees tegi, oli Tartu organisatsioonis üldse 125 liiget, neist 95 meeste- ja 30 naisterahwast. Liikmete arw kaswas wõrdlemisi wisalt, mis tingitud oli peajasjalikult proletariaadi wähesusest ja ta wäikekodanlisest meelsusest. Partei kassas oli sel korral 208 rbl. 28 kop. Partei on korraldanud linnas kõnekoosolekuid ja organiseerijaid ka maale saatnud. Septembri algul sai Tartu organisatsioon rea tegewamaid seltsimehi juure, nagu Hendrik Suuderi, Aleksander Jea, Andres Winki jt. Nüüd läks tegewus silmanähtawalt elawamaks. Partei organi-

satsioonilise töö etteotsa astus energiline organisaator ja hea kõnemees H. Suuder.

Septembri lõpul võeti organisatsiooni Eesti osakonna liikmete hulgas puhastustöö ette, et ajajooksul sissepuugenud võõrast ollust, kes parteipoliitikaga ammugi enam päri ei olnud (oli isegi mõni kaupmees ja majaomanik), välja praakida. Puhastamist oli seda enam tarwis, et Eesti osakond üldse kuigi tugev ei olnud (septembri algul 24 liiget) ja võõras ollus teda sellepärast veelgi tuntuvalt nõrgestas ja tööd takistas.

Oli parajasti silmapilk, mil kodanlus oma tagawarapataljoni organiseeris. Eesti soldatisi tuli igalt poolt kokku. Sm. Suuderi ettepanekul võeti see ollus erilise tähelepanu alla, astuti pataljoniga läbikäimisse, korraldati soldatite koosolekuid, kus kodanlust ja petisotse paljastati. Selle tagajärjel sai organisatsioon omale pataljoni soldatite hulgast rohkesti uusi liikmeid, kellest silmapaistvamad olid Karl Riipus, Paawel, Rammus jt.

Umbes samal ajal koondus partei ümber veel väljastpooltki uusi jõudusid, nagu Peeter Peterson, tema õde L. Peterson, Ella Pöder jt. Organisatsiooni tegewus laienes nii linnas kui maal. Poolehoid parteile kasvas igalpool ja alatasa, mida kaugemale edasi, seda rohkem. Naistööliste seas töötasid iseäranis agaralt Rosalie Aljee, Liisi Sikka ja Juuli Raal. Hea eduga laotati laiali enamlist kirjandust, niihästi linnas tööliste ja soldatite seas, kui ka talurahwa hulgas, iseäranis turul ja laatadel. Kirjandusemüük andis organisatsioonile isegi väikest rahalist sissetulekut, millel selajal suur tähtsus oli (kassa kehwa seisukorra juures).

Linnawolikogu walimised

Sügisepoole, linnawalimiste eel, korraldas parteiorganisatsioon järjekindlalt iga kesknädala ja pühapäewa õhtuti hulgalisi kõnekoosolekuid. Tihti ilmusid neile koosolekutele ka es-eride ja vähemlaste ninamehed (Joonas, Alma Ostra jt.), et oma noota välja heita,

kuid alati läksid nad tühjalt tagasi — koosoleku rõhuw enamuse oli nende wastu, enamlaste poolt.

Walimistest otsustati osa võtta ühes teiste sotsialistliste parteidega, et selkombel kodanlust tugewamini lüüa. Seesuguse „blokitamise“ poliitika mõistis hiljem Põhja-Balti keskkomitee kui eksisammu hukka: enamlased oleksid tingimata pidanud iseseiswalt välja astuma, kuigi see vähem häáli oleks toonud. Igatahes sai walimistel (20. augustil) sotsialistide ühendatud nimekiri 11.751 häält, Tõnissoni erakond („Eesti demokraatline walijate ühendus“) — 5.701, teised parteid ja rühmitused vähema arwu. Linnawolikogus said kohte: ühendatud sotsialistid 29 (neist enamlased 11), tõnissonlased 14 ja kõik teised kodanlised erakonnad ja rühmad kokku 17. Enamlastest läksid wolikogusse: A. Blaufeldt, A. Lukin, W. Rätsep, P. Lukin, J. Mägi, R. Nieländer, J. Lehmann, M. Tonska, W. Desnitski, J. Raal ja D. Zion. Neist waliti linnanõunikudeks J. Lehmann ja P. Lukin. Wolikogus moodustasid enamlased oma fraktsiooni (rühma). Nõunikuks walitud smd. aga ei näidanud enam nägugi fraktsiooni koosolekutele, ei tunnistanud ta otsusi ega tahtnud parteistki enam midagi teada. Sellega asusid nad ise partei organisatsioonist wäljapoole, ja wiimasel ei jäänud muud üle kui seda seisukorda wormiliselt kinnitada ja need smd. parteist wälja heita. J. Lehmann kolis warsti selle peale vähemlaste leeril, P. Lukin ei astunud ühtegi parteisse.

Tartu Eesti tagawarapataljon

Nagu eespool tähendatud, kandis „malewabüroo“ töö lõpuks wilja: septembri lõpul seati Tartu Eesti tagawarapataljon kokku. Uus wäeosa pidi, ta asutajate tahtmise kohaselt, igatahes „eeskujulik“ saama niihästi poliitiliselt kui ka rahwuslise waimustuse poolest; temas ei tohtinud ei erakondlistel ega klassiwahelistel hõõrumistel aset olla. Selle wastu pidi pataljonis walitsema wali kord, distsipliin ja aukartus üle-

mate wastu, nagu wahas tsaarisõja-wäeski. Kuid asutajad ei arwestanud enamlastega, kes juba pataljoni esimestest elupäewadest peale sinna sisse tungisid, mille tagajärjel soldatite enamus kodanluse jõhkrate plaanide kohta hoopis teisel arwamisel oli. Ohwitseride nõudmist, et soldatid neile igal sammul „au“ annaks, ei pannud paljud tähelegi. Seesuguse „distsiplinirikumise“ eest wirutab pataljoni komander Kiiker 11. septembril roodukomitee esimehele J. Pärnale kaks hoopinäkki.

Niipea kui täidesaatew komitee sellest metsikusest kuulda sai, laskis ta pataljonikomanderi arreteerida. Kiikeri teguwiisi arutamiseks kutsuti kokku pataljoni üldkoosolek, mida juhatas sm. A. Jea. Koosolek tegi otsuseks Kiikeri teguwiisi kõige waljumalt hukka mõista ja nõudis Kiikeri tagandamist.

Sama päewa õhtul kutsusid pataljoni ohwitserid ja teised enamlastewastased kokku roodukomiteede ja ohwitseride esitajate koosoleku, kus ka „malewabüroo“ esitaja Kiikert kaitsma tõttas. Aga ajajärk oli sedawõrd rewolutsiooniline, et ka selles seltskonnas musta walgeks pesta ei saadud. Es-eri Kalmi ettepanekul wõeti otsus wastu, milles Kiikeri tegu hukka mõisteti, siiski tarwilikuks tunnistati, et ta pataljooni edasi jääks. Enamlased, kes roodukomiteede esitajatena sellest koosolekust osa wõtsid, protesteerisid selle kahepaikse otsuse wastu ja lahkusid koosolekult. Kiiker kõrwaldati aga täidesaataw komitee käsul pataljonist jädawalt.

Ja nüüd läheb pataljoni meelsuse arenemine kiirel käigul ja kodanluse

suureks meelehärmaks ja hirmuks — enamluse poole, nõnda et pataljoni juba tükk aega enne oktoobrirewolutsiooni kodanluse mõrrast täiesti oli wälja pugenud — peale ohwitserkonna muidugi.

* * *

Wäikest röömu walmistas Tartu kodanlusele esimene Eesti polk, kui ta wäerinnale sõites Tartu jaamas peatus. Polgu õpekomando, staap ja mõned ustawamad roodud (kuri enamlusest oli selleski polgus sügawaid juuri ajanud, ja kaugeltki kõik roodud ei olnud kodanlusele enam truud) marssisid piduliku muusika ja kodanluse hõiskehüüete saatel sini-must-walge lipu all läbi linna „Wanemuisesse“, kus sõjawäelastele kohwi anti.¹⁾

* * *

Lõpumärkus

Nende (septembrikuu wiimaste päewade) sündmustega wõiks wahejoone tõmmata weebuarirewolutsiooni ja Suure Oktoobri sündmuste wahel Tartus. Siit edasi wiib sündmuste käik juba otsejoont edasi oktoobrirewolutsioonile, olles talle loomulikult eelmänguks. Seda ajajärku tuleb seega ühes oktoobrirewolutsiooni sündmustega walgustada.

¹⁾ Kuigi polk peale kohwitamist ja kodanluse hurraatamist Tartust edasi sõitis, ei jõudnud ta sõjawäljale ometi mitte: Walgas ootas teda nimelt uus käsk — Haapsalusse tagasi pöörata ja seal mereranda kaitsma. Kahtlemata oli selles tegew Tallinna kodanluse käsi, kes polgust oma tööriista tahtis teha ja teda seesugusena võimalikult oma lähedal hoida. Et see tal teatud määral korda läks, näitawad polgu pärastised werised wägited Haapsalus enamlaste tapmisel ja piinamisel (okupatsiooniwägede sisse Riigiraamatukogus wati, et enamlasti enam kartma ei tarwitse).

№

Partei- ja komm. noorsooühingu liikmetele!

Ainus eestikeelne poliitkoolide õperaamat 1928-29. a. programmi järele on

KERSHENTSEW ja LEONTJEW

LENINISMI AABITS

Hind 1 rbl. 10 kop.

Rariteet

Tellige „Külwajast“.

ENSV
Riiklik Ayalik
Raamatukogu

Lugege Eesti kommunistliste wäeosade ajalugu.

„Edasi“:

1926. Kanger-Jänes: Mälestused Narwa linna waldamise üle.
1926. K. Sammel: Kaheksa aastat tagasi.
1927. H. Tummeltau: Kui Ritt walgete poole üle läks.
1927. K. Kanger: Narwa waldamine 28. now. 1918.
1928. H. Tummeltau: Jüri Pruun.
1928. Al. Jea ja A. Jänes-Janson: Eesti punane sõjawägi.
1928. Aug. Ilwes: II. Wilj. komm. k. polgu 4. r. lahingumälestused.
1928. K. Kanger: II. Wilj. k. p. pataljon Jägalajõe all.
1928. Jänes-Janson: Eesti punawäe esimesed päewad.
1928. H. Tummeltau: E. pw. 10 aastapäewaks.
1928. Al. Jea: Tartu-Putiilowi partisaansalk.
1928. Aug. Ilwes: Mälestused Tallinna punakaardist ja Keila lahingust.
1928. J. Normann: Koltschaki wastu.
1928. Al. Jea: „Päewakäsk“, mis weel praegu Eestis maksew on.
1928. H. Tummeltau: Kuidas wõitles Eesti töörahwas kodusõjas.
1928. Ed. Wõsu: Tulega ristimine.
1928. Paul Kartau: Ritti äraandmine.

„Prol. rewolutsioon Eestis“:

- № 2. J. Anwelt: Sõjariistus wõitlus Eesti tööliklassi ajaloos.
№ 2. Tummeltau: Eesti töörahwa punawägi.
№ 2. O. Rästas: Eesti punakaart ja punased polgud.
№ 2. K. Tikk: Teel Tallinna.
№ 2. K. Rimm: Wõru punakaart.
№ 2. H. Tummeltau: Mõned dokumendid ja ja tõsiasjad kodusõjast Eestis.
№ 3. R. Bause: Läti küttide 10. aastapäewaks.
№ 3. Al. Jea ja Jänes-Janson: Läti küttidest.
№ 3. K. Kanger: Ritti äraandmine.
№ 3. J. Jru: Eesti kütipolgu punaw. mälestused Ritti ülejooksust.
№ 4. Al. Jea ja Jänes-Janson: Eesti punawäe loomine.
№ 4. K. Riipus: Sotsialistl. polgu organiseerimine Tartus.
№ 4. K. Tikk: Sõjategewus Eestis dets. ja jaan. 1918-19.
№ 4. K. Rimm: Pihkwast Jõgewa-Tõrwani.
№ 4. W. Puss: Punaste dessant Narwa Jõesuus 28. 11. 18.
№ 4. A. M. S. Eesti punawäelase päewaraamatust.

- № 4. Kui walged Leningradi alt minema peksti.
№ 4. Alma Samler-Müller: Naisseltsilise mälestused Narwa wõtmisest.
№ 4. Lahing Waschina Gora küla ümbruses.
№ 4. Steinberg: Eesti pun. ratsapolgu mälestused.

Ilmuwad lähemal ajal:

1. Meister — Eesti punane soomusrong.
2. Nurm — Dwinski lahing.
3. W. Koort — Wiljandi polk Narwa lahingus.
4. Ed. Teiter. Narwa waldamine.
5. Jänes-Janson — Eesti kom. pataljon.
6. Al. Jea — Tallinna polgu formeerimine.
7. Al. Jea. — Eesti punase diwiisi esimene kokku puutumine Mahnomeestega.
8. A. Tiismann — Perekopi all.
9. Männikoks — Uurali wäerind.
10. I. Tipner — Mälestused Wõru polgu lahingutest 1919. a.
11. Tulwen — Mälestused Uurali wäerinnalt.
12. Raud — Eesti punane kaart Tallinnas.
13. Grüner — 5. Wõru polk.
14. M. Kuulbach — Orelli waldamine 1919. a.
15. Selma Arro — Naisseltsiline Eesti punases sõjawäes.
16. Koikson — Tallinna polgu tegewus Uuralis.
17. Majak — Rakwere partisaani salk.
18. Majak — Tartu polk Arhangelski wäerinnal.
19. Männikoks — Eesti kom. pataljon Uurali wäerinnal.
20. Männikoks — 5. Wõru polgu formeerimine.
21. Laur — Wiljandi polgu pataljon teel Tallinna.
22. Petrow. Eesti punawäe organiseerimise Sõjanõukogu 1918. a.
23. Tummak. Wiljandi polgu tegewus ja lahingud Eesti wäerinnal.
24. 5. Wõru polgu lahingu mälestused.
25. Looper — Mälestused 5. Wõru polgu lahingutest kodusõja wäerindadel.
26. Hints — Wõru polgu lahingud Eesti wäerindadel.
27. Kiwiking — Wiljandi polgu wõitlused Eestimaa wäerinnal.
28. Platt — Narwa lahing jne.

Peale selle on seltsimeestelt saadud hulk ajaloolisi dokumentisi ja umbes 200 päewapilti.

Õ I E N D U S E D.

1. „Proletaarne Rewolutsioon Eestis“ № 3 (4) 1928. a. — Punawäe X. aasta juubeli n-riis awaldatud kirjatükid „Eesti punawäelase päewaraamatust“ on sm. A. Mikkeri, end. Punase Eesti Ratsapolgu punawäelase kirjutatud. Tema sulest on ka salmike 47 lhk. Toimetus wabandab nii lugejate, kui ka sm. Mikkeri ees et autori allkiri eksikombel nende kirjatükkide alt ära jäi.“

2. Käesolewa nri 20. lhk. II weerul 4 rida ülewalt on trükitud Keila mõisas, peab olema Roila mõisas.

E. K. P. ajaloo-komisjoni ajakiri

„Proletaarne rewolutsioon Eestis”

ilmub 4 korda aastas.

Ajakirja tellimise hind: aastas (4 nummert) 2 rbl. 50 kop., $\frac{1}{2}$ aastas (2 nr.) 1 rbl. 25 kop. Wäljamaale: aastas 1 dollar 50 centi, $\frac{1}{2}$ aastas 75 centi.

Ajakirja tellijad, kes endiseid numbreid järelsaada soovivad, maksawad: nr. 1—6 eest 4 rbl. 50 kop., eraldi 1. nr. — 1 rbl., teised nrid à 75 kop.

Ajakirja aasta-tellijad wõiwad „KÜLWAJA“ kirjastusel ilmunud ajaloolise sisuga kirjatöid 10% hinnaalandusega saada.

Tellimised tulewad saata: Ленинград 31, улица 3-го Июля, № 48, изд. „Кюльвая“.

Tehnilistel põhjustel polnud wõimalik ajakirja „Proletaarne rewolutsioon Eestis“ erilist nummert Saksa okupatsiooni aja kohta wälja anda. Sellepärast tuli Saksa okupatsiooni aja materjaale mahutada ühte numbrisse punawäe wõitluste kirjeldustega 1918-19. aastatel Eesti wäerinnal ja Eesti Tööraha Kommuuna walitsuse wälja kuulutamisega, mille 10-aastaseks tähtpäewaks praegune ajakirja number ilmub.

Järgmises numbris, mis ilmub jaanuaris, jätkatakse wõitlus-kirjeldusi Eesti wäerinnalt, ühtlasi ilmub seal pikem ülewaade Saarte tööraha ülestõusust Eesti kodanluse wastu 1919. a. weebruaris, selle sündmuse 10-ma aastapäewa puhul.

Ajakirja „Proletaarne rewolutsioon Eestis“ toimetus.

Parteikoolile, tööliste-fakulteedile,
II astme töökoolidele, õhtukoolidele ja poliitringidele

H. PÖÖGELMANN

KLASSIWOITLUSE AJALUGU

Tellige „Külwajast“